

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Съвет на Европа / Европейски съд по правата на човека, 2013. Този превод не обвързва Съда. За допълнителна информация вижте пълното указание за авторското право в края на този документ.

© Council of Europe / European Court of Human Rights, 2013. This translation does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe / Cour européenne des droits de l'homme, 2013. La présente traduction ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ГОЛЯМА КАМАРА

KONONOV СРЕЩУ ЛАТВИЯ

(Жалба № 36376/04)

РЕШЕНИЕ

СТРАСБУРГ

17 май 2010 г.

Това решение е окончателно, но може да претърпи редакционни промени.

По делото Kononov срещу Латвия,

Европейският съд по правата на човека, заседаващ като Голяма камера в състав:

Jean-Paul Costa, *Председател,*

Christos Rozakis,

Nicolas Bratza,

Peer Lorenzen,

Françoise Tulkens,

Josep Casadevall,

Ireneu Cabral Barreto,

Dean Spielmann,

Renate Jaeger,

Sverre Erik Jebens,

Dragoljub Popović,

Päivi Hirvelä,

Ledi Bianku,

Здравка Калайджиева,

Mihai Poalelungi,

Nebojša Vučinić, *съдии,*

Alan Vaughan Lowe, *съдия ad hoc,*

и Michael O'Boyle, *заместник-секретар,*

след проведени закрити заседания на 20 май 2009 и на 24 февруари 2010 г.,

се произнесоха със следното съдебно решение, постановено на последно посочената дата:

ПРОЦЕДУРАТА

1. Делото е образувано по жалба (№ 36376/04) срещу Република Латвия, подадена на 27 август 2004 г. в Съда на основание на чл. 34 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи ("Конвенцията") от руския гражданин г-н Vasiliy Kononov („жалбоподателят“).

2. Жалбоподателят е представляван от г-н М. Ioffe, адвокат, практикуващ в Рига. Латвийското правителство („ответното правителство“) е представлявано от своя агент г-жа I. Reine. Правителството на Руската федерация, упражняващо правото си на встъпване като трета страна по делото в съответствие с чл. 36, ал. 1 от Конвенцията, се представлява от представителя на Руската федерация в Съда г-н G. Matyushkin.

3. Жалбоподателят твърди по-специално, че осъждането му за военни престъпления в резултат на участието му във военна операция на 27 май 1944 г. нарушава чл. 7 от Конвенцията.

4. Жалбата е разпределена на бившето Трето отделение на Съда (чл. 52, ал. 1 от Правилника на Съда). На 20 септември 2007 г. след заседание по допустимостта и по съществуващото на делото (чл. 54, ал. 3) жалбата е обявена за частично допустима от състав на това Отделение от следните съдии: Boštjan M. Zupančič, *председател*, Corneliu Bîrsan, Elisabet Fura-Sandström, Alvina Gyulumyan, Egbert Myjer, David Thór Björgvinsson и Ineta Ziemele, а също и Santiago Quesada, секретар на Отделението.

5. На 24 юли 2008 г. Отделението в горния състав се произнася с решение, в което постановява с четири на три гласа, че е налице нарушение на чл. 7 от Конвенцията и че на жалбоподателя следва да бъде присъдено справедливо обезщетение.

6. С писмо от 24 октомври 2008 г. ответното правителство отправя искане делото да бъде отнесено до Голямата камара на основание на чл. 43 от Конвенцията. На 6 януари 2009 г. състав на Голямата камара приема молбата (чл. 73 от Правилника на Съда).

7. Съставът на Голямата камара е определен в съответствие с разпоредбите на чл. 27, ал. 2 и ал. 3 от Конвенцията и чл. 24 от Правилника на Съда. Съдия Ineta Ziemele, избрана от квотата на Латвия, се оттегля от заседаване по делото в Голямата камара (чл. 28 от Правилника на Съда) и ответното правителство определя г-н Vaughan Lowe, професор по международно публично право в университета в Оксфорд, да заеме нейното място в качеството на съдия *ad hoc* (чл. 27, ал. 2 от Конвенцията и чл. 29, ал. 1 от Правилника на Съда). Съдия Boštjan M. Zupančič, председател на бившето Трето отделение, също се оттегля и е заменен от Nebojša Vučinić, резервен съдия.

8. С писмо от 6 април 2009 г. председателят на Голямата камара поканва литовското правителство да представи писмено становище по делото (чл. 44, ал. 3, б. „а” от Правилника на Съда). Правителството на Руската федерация също упражнява правото си да встъпи по делото пред Голямата камара (чл. 44 от Правилника на Съда).

9. Жалбоподателят и правителството ответник представят писмени становища по съществуващото на делото, а правителствата на Руската федерация и Литва изпращат коментари в качеството си на трета страна.

10. Откритото съдебно заседание се провежда в сградата на Съда по правата на човека в Страсбург на 20 май 2009 г. (чл. 59, ал. 3).

Пред Съда се явяват:

(а) *за отговорното правителство*

Г-жа I. REINE,
Г-ца K. INKUŠA,
W. SCHABAS,

Агент,

Адвокат;

(б) *за жалбоподателя*

Г-н M. IOFFE,
Г-жа M. ZAKARINA,
Г-н Y. LARINE

Адвокат,

Съветници;

(в) *за правителството на Руската федерация*

Г-н G. MATYUSHIN,
Г-н N. MIKHAYLOV,
Г-н P. SMIRNOV,

Представител на правителството,

Съветници.

Съдът изслушва становищата на г-н Ioffe, г-жа Reine, г-н Schabas и г-н Matyushin.

11. В деня на съдебното заседание Председателят на Голямата камера приема по делото допълнително становище на жалбоподателя, на което впоследствие отговарят отговорното правителство и правителството на Руската федерация.

ФАКТИТЕ

I. ОБСТОЯТЕЛСТВА ПО ДЕЛОТО

12. Жалбоподателят е роден през 1923 г. в района на Лудза, Латвия. Той има латвийско гражданство до 2000 г., когато със специално постановление му е предоставено руско гражданство.

A. Събитията преди 27 май 1944 г.

13. През август 1940 г. Латвия става част от Съюза на съветските социалистически републики („СССР“) под името „Съветска социалистическа република Латвия“ („Латвийска ССР“). На 22 юни 1941 г. Германия напада СССР. Настъплението на германските войски принуждава силите на СССР да напуснат района на Балтийско море и да се оттеглят към Русия.

14. Жалбоподателят, който по това време живеел в близост до границата, ги последвал. До 5 юли 1941 г. цяла Латвия е опустошена от

германските сили. След пристигането си в СССР жалбоподателят е повикан като войник в Съветската армия през 1942 г. Той е зачислен към резерва на латвийската дивизия. От 1942 до 1943 г. той получава специално обучение в операции по саботаж, по време на което научава как да организира и води диверсионни нападения в тила на врага. След завършване на обучението той е повишен в чин сержант. През юни 1943 г. заедно с още около двадесет войници той скача с парашут в територията на Беларус, тогава под германска окупация, в близост до латвийската граница и до мястото, където е роден. Жалбоподателят се присъединява към Съветската военна част, съставена от членове на „червените партизани“ (съветска военна част, която води партизанска война срещу германските сили). През март 1944 г. двамата му висшестоящи го поставят начело на взвод, чиито основни цели според жалбоподателя са да саботира германски военни съоръжения, комуникационни връзки и пунктове за доставка, да дерайлира влакове и да разпространява политическа пропаганда сред местното население. Той твърди, че е дерайлирал 16 военни влака и е взривил 42 германски военни цели.

Б. Събитията от 27 май 1944 г. според установеното от националните съдилища

15. През февруари 1944 г. германската армия открива и унищожава група на червените партизани начело с майор Chugunov, които се укриват в плевнята на Meikuls Krupniks в село Мази Бати. Германската военна администрация предоставя на някои мъже в Мази Бати по една пушка и две гранати. Жалбоподателят и неговата част подозират селяните, че шпионират за германците и че са издали хората на Chugunov на врага. Те решават да предприемат репресивни мерки срещу селяните.

16. На 27 май 1944 г. жалбоподателят и неговата част, въоръжени и облечени в униформи на Вермахта, за да не събудят подозрение, влизат в село Мази Бати. По това време жителите се готвят да празнуват Петдесетница. Частта се разделя на няколко малки групи, всяка от които по заповед на жалбоподателя напада някоя къща.

17. Няколко от партизаните нахлуват в дома на земеделския производител Modests Krupniks, изземат оръжията, които са намерени там, и да го извеждат на двора. Той им се моли да не го убиват пред очите на децата му и те му нареждат да тича към гората, а когато той хуква, откриват огън. Krupniks е оставен тежко ранен в края на гората, където умира на следващата сутрин.

18. Две други групи червени партизани нападат домовете на двама други земеделски производители – Meikuls Krupniks и Ambrozs Buls. Meikuls Krupniks е задържан в банята на къщата си и жестоко пребит.

Партизаните занасят оръжията, намерени в домовете на двамата селяни, в къщата на Meikuls Krupniks. Там те изстрелват няколко куршума в Ambrozs Buļs, Meikuls Krupniks и майката на Krupniks. Meikuls Krupniks и майка му са сериозно ранени. После партизаните заливат къщата и всички стопански постройки с бензин и ги подпалват. Жената на Krupniks, която е бременна в деветия месец, успява да избяга, но е заловена от партизаните и бутната през прозореца на къщата в пламъците. На следващата сутрин оцелелите селяни намират овъглените останки на четирите жертви. Тялото на г-жа Krupniks е идентифицирано благодарение на изгорелия бебешки скелет до нея.

19. Четвърта група партизани нахлуват в дома на Vladislavs Šķirmants и го откриват в леглото с едногодишния му син. След като намират пушка и две гранати, скрити в шкаф, те нареждат на Šķirmants да излезе на двора. После заключват вратата отвън, за да попречат на съпругата му да тръгне след него, завеждат го в отдалечен край на двора и го застрелват. Пета група атакува дома на Juliāns Šķirmants. След намирането и изнемването на пушка и две гранати партизаните го извеждат до плевнята, където го убиват. Шеста група атакува дома на Bernards Šķirmants и изнемва намерените там оръжия. След това партизаните убиват г-н Šķirmants, раняват жена му и подпалват всички стопански сгради. Съпругата на г-н Šķirmants изгаря до смърт в огъня заедно с мъртвия си съпруг.

20. Прокуратурата твърди също, че партизаните са ограбили селото (крадейки дрехи и храна), докато Наказателното отделение на Върховния съд („Наказателното отделение”) и Сенатът на Върховния съд правят конкретни констатации във връзка с изнемването на оръжия, но не и по отношение кражбата на други предмети.

В. Версията на жалбоподателя за събитията

21. Пред Отделението на Съда жалбоподателят оспорва фактическите констатации на националните съдилища и посочва следното.

22. Той счита всички загинали селяни за сътрудници и предатели, които през февруари 1944 г. са предали взвода на майор Chugunov (в който е имало жени и малко дете) на германците. Трите жени (майката и съпругата на Meikuls Krupniks и съпругата на Bernards Šķirmants) уверяват взвода на Chugunov, че Вермахта е на известно разстояние, но Šķirmants изпраща Krupniks да предупреди германските сили. Германските войници пристигат, стрелят с картечници със запалителни куршуми по плевнята (в която се укривал взвода на Chugunov) и я подпалват. Всеки член на групата на Chugunov, който се е опитал да избяга, е бил застрелян. Майката на Krupniks съблича

палтата от телата на убитите. Германското военно командване възнаграждава съответните селяни с дърва за огрев, захар, алкохол и парична сума. Meikuls Krupniks и Bernards Šķirmants са от „Schutzmäänner” (германската спомагателна полиция).

23. Приблизително седмица преди събитията от 27 май 1944 г. жалбоподателят и всички хора от неговата част получават призовка от командващия си офицер. Той ги информира, че специален военен съд е постановил решение срещу жителите на Мази Бати, замесени в предателството на хората на Chugunov, и че техният взвод е длъжен да изпълни заповедта. По-конкретно, те са длъжни да „доведат шестимата „Schutzmäänner” от Мази Бати, за да бъдат изправени пред съд”. Жалбоподателят твърди, че той е отказал да води операцията (селяните го познавали от детството му, поради което той се страхувал за безопасността на родителите си, които живеели в съседното село). Командващият офицер затова възлага мисията на друг партизанин, така че този друг партизанин е издавал заповеди по време на операцията в Мази Бати.

24. На 27 май 1944 г. жалбоподателят последва хората от неговата част. Той не влиза в селото, а се скрива зад един храст, от който се вижда къщата на Modests Krupniks. Скоро след това той чува викове и стрелба и вижда дим. Четвърт час по-късно партизаните се връщат сами. Един от тях е ранен в ръката. Друг държи шест пушки, десет гранати и голямо количество патрони, иззети от домовете на селяните. Хората от неговата част по-късно му казват, че не са могли да изпълнят своята мисия, тъй като селяните „избягали, докато стреляли по тях, и германците пристигнали”. Той отрича неговата част да е плякосала Мази Бати. На връщане в базата партизаните са строго порицани от командващия офицер заедно с заловили издирваните лица.

Г. Следващите събития

25. През юли 1944 г. Червената армия навлиза в Латвия и на 8 май 1945 г. територията на Латвия преминава под контрола на силите на СССР.

26. Жалбоподателят остава в Латвия след края на войната. За своите военни действия той е награден с орден „Ленин“ – най-високото отличие в СССР. През ноември 1946 г. се присъединява към Комунистическата партия на Съветския съюз. През 1957 г. се дипломира в Академията на Министерство на вътрешните работи на СССР. След това до пенсионирането си през 1988 г. работи като офицер в различни части на съветската милиция.

27. На 4 май 1990 г. Висшият съвет на Латвийската ССР приема „Декларация за възстановяване на независимостта на Република

Латвия”, която обявява включването на Латвия в СССР през 1940 г. за незаконно и нищожно и възстановява законната сила на основните разпоредби на Конституцията от 1922 г. На същия ден Висшият съвет приема „Декларация за присъединяване на Република Латвия към инструментите по правата на човека”. Под „присъединяване” се има предвид тържествено едностранно приемане на ценностите, въплътени в съответните инструменти: повечето от конвенциите, посочени в декларацията, впоследствие са подписани и ратифицирани от Латвия в съответствие с установената процедура.

28. След два неуспешни преврата на 21 август 1991 г. Висшият съвет приема Конституционен закон за държавността на Република Латвия, провъзгласяващ пълна независимост с незабавен ефект.

29. На 22 август 1996 г. латвийският парламент приема „Декларация относно окупацията на Латвия”. Декларацията описва анексирането на територията на Латвия от СССР през 1940 г. като „военна окупация” и „незаконно присъединяване”. Връщането на територията в края на Втората световна война на СССР е определено като „повторно установяване на окупационен режим”.

Д. Присъдата на жалбоподателя

1. Първо предварително разследване и съдебно дело

4. През месец юли 1998 г. Центърът за документиране на последиците от тоталитаризма, базиран в Латвия, изпраща до Главната прокуратура на Латвия досие за разследване (на събитията от 27 май 1944 г.). През месец август 1998 г. на жалбоподателя е повдигнато обвинение във военни престъпления. През месец октомври 1998 г. той е изправен пред първоинстанционния централен съд на Рига и е разпоредено предварителното му задържане. През месец декември 1998 г. е изготвен окончателният обвинителен акт и делото е изпратено на Окръжния съд в Рига.

31. На 21 януари 2000 г. делото се гледа от Окръжния съд в Рига. Жалбоподателят пледира, че е невинен. Той повтаря своята версия на събитията от 27 май 1944 г., подчертавайки, че всички жертви на нападението са въоръжени *Schutzmannen* (членове на германската спомагателна полиция). Той отрича каквото и да е лично участие в събитията: по отношение на различните документи (включително и статии в пресата), които свидетелстват обратното, той обяснява, че съзнателно е позволил изкривяването на историческите факти за лична слава и собствена полза към онзи момент.

32. Окръжният съд в Рига установява, че по делото се съдържат предостатъчно доказателства за вината на жалбоподателя и че той е нарушил на правилата, предвидени в Устава на Международния

военен трибунал (МВТ) в Нюрнберг, Четвъртата хагска конвенция от 1907 г. и Четвъртата женеvsка конвенция от 1949 г. Той е обявен за виновен в извършването на престъпления по чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г. и му е наложено наказание незабавно лишаване от свобода от шест години. Както жалбоподателят, така и прокурорът обжалват тази присъда.

33. С решение от 25 април 2000 г. Наказателното отделение отменя присъдата и връща делото на Главната прокуратура с указания за извършване на допълнителни следствени действия. То счита, че е налице празнота в мотивите на Окръжния съд и по-специално, че Окръжният съд не е отговорил на решаващи въпроси, включително, дали Мази Бати се намира в „окупирана територия“, дали жалбоподателят и неговите жертви могат да бъдат считани съответно за „комбатанти“ и „некомбатанти“ и дали фактът, че германската военна администрация е въоръжила селяните, ги превръща във „военнопленници“ при тяхното залавяне. В допълнение, обвинението би следвало да се консултира със специалисти по история и международно наказателно право. Наказателното отделение разпорежда незабавното освобождаване на жалбоподателя.

34. С решение от 27 юни 2000 г. Сенатът на Върховния съд отхвърля жалбата на прокуратурата, като обаче заличава изискването за осигуряване на мнение на специалисти, тъй като правните въпроси следва да бъдат решавани единствено от съда.

2. Второ предварително разследване и съдебно дело

35. На 17 май 2001 г. след ново разследване жалбоподателят отново е обвинен в престъпления по чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г.

36. Окръжният съд в Латгале разглежда делото и се произнася с решение от 3 октомври 2003 г., с което оправдава жалбоподателя за извършването на военни престъпления, но го обявява за виновен в бандитизъм (престъпление по чл. 72 от Наказателния кодекс от 1961 г.), наказуемо с от три до петнадесет години лишаване от свобода.

Анализирайки ситуацията, в която се е намирала Латвия в резултат на събитията от 1940 г. и германската инвазия, Окръжният съд заключава, че жалбоподателят не може да бъде считан за „представител на окупационните сили“. Обратното, той се е борил за освобождението на страната срещу окупационните сили на нацистка Германия. Тъй като Латвия е включена в СССР, поведението на жалбоподателя следва да се разглежда в светлината на съветското право. В допълнение, той не е могъл разумно да предвиди, че един ден ще бъде определен като „представител на съветските окупационни сили“. По отношение на операцията в Мази Бати Окръжният съд приема, че селяните са сътрудничели на германската военна

администрация и са предали на Вермахта групата червени партизани на Chugunov, както и че нападението над селото е проведено в изпълнение на решение на специален военен съд, създаден в рамките на отряда на червените партизани. Окръжният съд приема също, че смъртта на шестимата мъже от Мази Бати може да се разглежда като необходима и оправдана предвид изпълнението на военна заповед. Това оправдание обаче не е валидно по отношение на убийството на трите жени и изгарянето на постройките в селото, за които жалбоподателят е отговорен като командващ офицер. Следователно, тъй като са действали извън предписаното от решението на специалния военен съд, жалбоподателят и неговите хора са извършили престъплението бандитизъм, за което те носят пълна отговорност, за ангажирането на която обаче е изтекла погасителната давност.

37. И двете страни обжалват пред Наказателното отделение. Позовавайки се, *inter alia*, на чл. 7, ал. 1 от Конвенцията, жалбоподателят претендира пълното си оправдаване, като твърди, че спрямо него законът е приложен с обратно действие. Обвинението твърди, че Окръжният съд е допуснал множество сериозни фактически и правни грешки: negliжирал е факта, че включването на Латвия в СССР противоречи на латвийската конституция от 1922 г. и на международното право и следователно е незаконосъобразно, и че Република Латвия е съществувала *de jure*. Съответно, поведението на жалбоподателя през 1944 г. е могло и е трябвало да бъде анализирано в светлината на латвийското и международното право, вместо на съветското право. Освен това обвинението критикува оценката на Окръжния съд за доказателствата по делото. Според него съдът се е позовал на редица твърдения на жалбоподателя, които не само не са подкрепени от никакви доказателства, но и противоречат на насоката на доказателствата; жалбоподателят твърди, че селяните от Мази Бати са въоръжени сътрудници на германската военна администрация и са помогнали на Вермахта да унищожи партизаните на Chugunov, че е създаден специален партизански трибунал в рамките на отряда на жалбоподателя и че целта на операцията в Мази Бати не е била незабавното изпълнение на смъртно наказание, а залавянето на селяните.

38. С решение от 30 април 2004 г. Наказателното отделение уважава жалбата на прокуратурата, отменя решението на Окръжния съд в Латгале и обявява жалбоподателя за виновен в извършването на престъпления по чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г. Разглеждайки отново доказателствата, Отделението постановява:

“... Следователно V. Kononov и партизаните от специалната група под негово командване са откраднали оръжията, предоставени на селяните за самоотбрана, и са убили девет граждански лица от селото, като шест от тях са изгорили живи,

включително три жени, едната от които в напреднала бременност. Те са изгорили и две ферми.

Като са нападнали тези девет граждански лица от село Мази Бати, които не са участвали в бойните действия, откраднали са им оръжията и са ги убили, V. Kononov и партизаните под негово командване ... са извършили ужасяващо нарушение на законите и обичаите за водене на война, предвидени в:

– чл. 23, ал. 1, б. „б“ от Хагската конвенция от [18] октомври 1907 г. относно законите и обичаите на сухоземната война, който е задължителен за всички цивилизовани народи, забранява вероломното убийство или раняване на лица от гражданското население; чл. 25 [от Хагската конвенция (IV) от 1907 г.], който забранява нападения с каквито и да е средства на неотбранявани градове, села, жилища или сгради; и чл. 46, ал. 1 [от Хагската конвенция (IV) от 1907 г.], който гласи, че трябва да бъдат зачитани честта и правата на семейството, както и личния живот на хората и частната собственост.

– чл. 3, ал.1, б. „а“ от Женевската конвенция от 12 август 1949 г. относно закрилата на гражданските лица по време на война ..., който предвижда, че е забранено лицата, които не участват пряко във военните действия, да бъдат подлагани на посегателства върху живота и личността, а именно убийство във всичките му форми, осакатявания, мъчения и изтезания; б. „г“ [от същата разпоредба], която гласи, че ... е забранено произнасянето на присъди и изпълнението им без предварително съдебно решение, произнесено от редовно конституиран съд, който има съдебните гаранции, признати за необходими от цивилизованите народи; чл. 32, който забранява убийството, мъченията и всякакви други бруталности по отношение на закриляните лица; и чл. 33, който гласи, че никое закриляно лице не може да бъде наказано за нарушение, което то лично не е извършило. Същата разпоредба забранява колективните наказания, както и всяка мярка за заплашване, грабеж и репресалии срещу закриляните лица и тяхното имущество.

– чл. 51, ал. 2 от Допълнителния протокол към Женевските конвенции от 12 август 1949 г. относно защитата на жертвите на международни въоръжени конфликти, приет на 8 юни 1977 г. ..., който гласи, че гражданското население като такова, както и отделните граждански лица няма да бъдат обект на нападение. Същата разпоредба забранява актовете на насилие или заплаха с насилие, които имат за цел предимно да тероризират гражданското население; ал. 4, б. „а“ [на същата разпоредба], която забранява нападенията с неизбирателен ефект, които не са пряко насочени към конкретен военен обект; ал. 6 [на същата разпоредба], която забранява нападенията срещу гражданското население или срещу граждански лица чрез репресалии; чл. 75, ал. 2, б. „а“ ..., който забранява насилието над живота, здравето и физическото или психическото състояние на лица, а именно убийство, изтезания от всякакъв вид, независимо дали физически или психически, и осакатяване; и б. „г“ [на същата разпоредба], която забранява колективните наказания.

Действайки с особена жестокост и бруталност и изгаряйки жива бременната жителка на селото ..., V. Kononov и партизаните му открито пренебрегват законите и обичаите за водене на война, предвидени в чл. 16, ал. 1 от Женевската конвенция ..., съгласно който бременните жени са обект на специална закрила и зачитане.

Също така, като изгарят [жилищните] и другите сгради, принадлежащи на селяните ... Meikuls Krupniks и Bernards Šķirmants, V. Kononov и неговите партизани нарушават разпоредбата на чл. 53 от тази Конвенция, който забранява

унищожаването на недвижимо имущество, освен ако е абсолютно необходимо поради военните действия, и чл. 52 от Първия допълнителен протокол ..., който предвижда, че гражданските обекти няма да бъдат обект на нападение или репресалии. ...

В светлината на гореизложеното, действията, извършени от V. Kononov и неговите хора, трябва да бъдат класифицирани като военни престъпления по смисъла на чл. 6, ал. 2, б. „б“ от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг, който предвижда, че убийството или изтезанията на граждански лица в окупирани територии, ограбването на частна собственост, злонамереното унищожаване на села или опустошението, което не е оправдано от военна необходимост, представляват нарушения на законите и обичаите за водене на война, тоест са военни престъпления.

Действията, извършени от V. Kononov и неговите партизани, трябва да бъдат класифицирани също и като „тежки нарушения“ по смисъла на чл. 147 от ... Женевската конвенция...

Следователно ... V. Kononov е виновен в извършването на престъпление по чл. 68-3 от Наказателния кодекс ...

Материалите по делото показват, че след войната оцелелите членове на семействата на убитите [хора] са жестоко преследвани и подлагани на репресалии. След възстановяване на независимостта на Латвия всички убити са реабилитирани. В техните сертификати за реабилитация се посочва, че те не са извършили „престъпления срещу мира [или] човечеството, други престъпления ... и не са участвали ... в политически репресии ... от страна на нацисткия режим.“ ...

V. Kononov следва да бъде разглеждан като субект [на разпоредбите, уреждащи] [съответните] военни престъпления, в съответствие с чл. 43 от Първия допълнителен протокол към Женевските конвенции ..., който гласи, че комбатантите, т. е. лицата имащи право да вземат непосредствено участие във военни действия, са лица от състава на въоръжените сили на участваща в конфликта страна.

По време на Втората световна война V. Kononov е член на въоръжените сили на воюваща държава, [а именно] СССР, и активно участва във военни операции, организирани от СССР.

V. Kononov е изпратен на специална мисия в Латвия с ясните заповеди да участва в бойни действия в тила на врага, където да организира експлозии.

Военната част, водена от V. Kononov, не може да бъде разглеждана като група доброволци, тъй като е организирана и ръководена от въоръжените сили на една от воюващите държави (СССР); това се потвърждава от материалите по делото. Също така, по време на извършване на престъплението, в което е обвинен, V. Kononov е действал като комбатант, ръководещ въоръжена група, която има право да участва във военни действия, бидейки част от въоръжените сили на воюваща държава.

V. Kononov е воювал на латвийска територия, окупирана от СССР, и нито фактът, че към онзи момент е налице двойна окупация (другата окупираща държава е Германия), нито фактът, че СССР е част от антихитлеровата коалиция, се отразяват на статута му на военен престъпник...

Наказателното отделение счита, че всички убити в Мази Бати селяни следва да бъдат считани за граждански лица по смисъла на чл. 68-3 от Наказателния кодекс ... и разпоредбите на международното право.

Съгласно чл. 50 от Първия допълнителен протокол към Женевските конвенции ..., „гражданско лице“ е всяко лице, което не принадлежи към една от категориите, посочени в чл. 43 на този протокол или чл. 4 А от Конвенцията.

Описаните в предходните членове характеристики, които са специфични за [някои] категории хора и ги изключват от понятието граждански лица, не са налице по отношение на убитите селяни.

Фактът, че те притежават оръжия и амуниции не ги прави комбатанти и не свидетелства за намерение от тяхна страна да извършват бойни действия. ...

Установено е ..., че групата партизани на Chugunov е унищожена от германска военна част, което се потвърждава и от разузнавателните доклади на главния щаб ...

По делото не се съдържат доказателства, че селяните са участвали в тази операция.

Фактът, че Meikuls Krupniks е информирал германците за местонахождението на партизаните в неговата плевня не го изключва от категорията „граждански лица“.

Г-н Krupniks живее на територия, окупирана от Германия, и без съмнение присъствието на партизани в неговата ферма по време на война представлява заплаха както за него, така и за неговото семейство. ...

Фактът, че селяните имат оръжия в домовете си и че [редовно] пазят нощем не означава, че вземат участие във военни действия, а свидетелства за истински страх от нападение.

Всички хора, независимо дали по време на война или в мирно време, имат право да защитават себе си и семействата си, ако животът им се намира в опасност.

Документите по делото сочат, че червените партизани, включително групата на Chugunov, използват насилие срещу граждански лица, като по този начин карат гражданското население да се страхува за безопасността си.

Жертвата [К.] свидетелства, че червените партизани са извършвали грабежи по къщите и често са вземали хранителните запаси.

Престъпното поведение на партизаните е отбелязано и в докладите на командващите офицери [S.] и [Č.], които посочват, че червените партизани грабят и убиват и извършват други престъпления срещу местното население. Много хора имат впечатлението, че те все едно участват не във война, а в плячкосване. ...

Документите по делото показват, че от селяните, които са убити в Мази Бати през 1943 и 1944 г., [само] Bernards Šķirmants и [съпругата му] са членове на Латвийската национална охрана (*aizsargi*). Архивите не съдържат информация, че някоя от другите жертви е участвала в дейността на тази или някоя друга организация...

Наказателното отделение счита, че фактът, че гореспоменатите лица са участвали в дейността на Латвийската национална охрана, не ги класифицира

като комбатанти, тъй като не е установено ... те да са участвали във военни действия, организирани от въоръжените сили на воюващата държава.

В село Мази Бати не е установено ... наличието на германско военно формирование и селяните не изпълняват военни задължения, а [точно обратното] са земеделски стопани.

По време на [въпросните] събития те са вкъщи и се подготвят да празнуват Петдесетница. Сред убитите има не само мъже (които са въоръжени), но също и жени, една от които е в напреднала бременност и следователно има право на специална ... закрила съгласно Женевската конвенция.

При класифициране на убитите като граждански лица Наказателното отделение няма съмнение по отношение на техния статут; дори обаче това да не беше така, съгласно Първия допълнителен протокол към Женевските конвенции, в случай на съмнение всеки следва да бъде считан за гражданско лице.

...

Тъй като Латвия не е страна по Хагската конвенция от 1907 г., нейните разпоредби не могат да служат за основание за [установяване] на нарушение.

Военните престъпления са забранени и всички държави са длъжни да осъждат виновните за тях, тъй като тези престъпления са неотделима част от международното право, независимо дали страните в един въоръжен конфликт са страни по международните конвенции. ...“

39. Наказателното отделение изключва две от обвиненията, които не са доказани съобразно изискуемия стандарт, а именно твърдените убийства и изтезания, извършени лично от жалбоподателя. Предвид неговата установена вина в извършването на сериозно престъпление и тъй като жалбоподателят към момента е възрастен, немошен и безобиден, Наказателното отделение му налага наказание незабавно лишаване от свобода от една година и осем месеца, което се счита, че той е изтърпял, като се вземе предвид предварителното му задържане.

40. С решение от 28 септември 2004 г. Сенатът на Върховния съд отхвърля жалбата на жалбоподателя:

„... Като постановява, че V. Kononov е комбатант и е извършил въпросното престъпление на територия, окупирана от СССР, Наказателното отделение основава заключението си на решенията на висшите представителни органи на Република Латвия, на приложимите международни конвенции и на други доказателства, взети като цяло, които са проверени и оценени в съответствие с правилата на наказателното производство.

В Декларацията на Върховния съвет ... от 4 май 1990 г. за възстановяване на независимостта на Република Латвия е признато, че ултиматумът, поставен на 16 юни 1940 г. на правителството на Република Латвия от бившия сталински СССР, следва да се разглежда като международно престъпление, тъй като Латвия е окупирана и в резултат на това е заличен нейният суверенитет. [Въпреки това] Република Латвия продължава да съществува като субект на международното право, както това е признато от повече от петдесет държави по света...

След като анализира съществуващото на съдебното решение, Сенатът ... достига до заключението, че доколкото Наказателното отделение е установило, че V. Конопов попада в приложното поле на чл. 68-3 от Наказателния кодекс ..., неговите действия са правилно характеризирани: в качеството си на воюващ и комбатант на латвийска територия, окупирана от СССР, той е нарушил законите и правилата за водене на война, като е планирал и извършил военна операция, насочена към репресалии срещу граждански лица, а именно срещу мирни жители на село Мази Бати, девет от които са убити ... [и] имуществото им е откраднато [или] изгорено.

Както въззивният съд (правилно) посочва, нито фактът, че латвийската територия е обект на две последователни окупации по време на Втората световна война от две държави (едната от които е Германия; „двойна окупация“ по думите на въззивния съд), нито фактът, че СССР е член на антихитлерова коалиция променят статута на V. Конопов като човек, виновен за извършването на военно престъпление.

Що се отнася до твърдението ..., че обявявайки V. Конопов за виновен в извършване на въпросното военно престъпление, [въззивният] съд е нарушил разпоредбите на чл. 6 от Наказателния кодекс ... относно действието във времето на наказателното право, [Сенатът] счита, че това твърдение следва да бъде отхвърлено поради долупосочените причини.

Съдебното решение показва, че въззивният съд е приложил конвенциите, а именно Женевската конвенция от 12 август 1949 г. ... и [нейния] Допълнителен протокол от 8 юни 1977 г. ... спрямо военното престъпление, в което е обвинен V. Конопов, независимо от това кога те са влезли в сила. [Това е в съответствие] с Конвенцията на ООН от 26 ноември 1968 г. за неприлагане на давност по отношение на военните престъпления и престъпленията против човечеството. [Въззивният съд твърди], че Република Латвия, която е била окупирана от СССР, не е могла по-рано да вземе решение [с такъв ефект]. Позицията на принципа на неприложимост на давността, въззивният съд спазва задълженията, възникнали от международните конвенции, и обявява лицата, виновни в извършване на въпросните престъпления за наказателно отговорни, независимо от датата, на която са ги извършили.

Тъй като съдебното решение определя нарушението на законите и правилата за водене на война, в което е обвинен V. Конопов, за военно престъпление по смисъла на чл. 6, ал. 2, б. „б“ от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг ..., а ... по силата на гореспоменатата Конвенция на ООН от 26 ноември 1968 г. военните престъпления не са обект на давност, ... Сенатът счита, че правилно е установено, че действията на Конопов попадат в приложното поле на чл. 68-3 от Наказателния кодекс...

Неоснователен е доводът ..., че ... Декларацията на Върховния съвет от 4 май 1990 г. за възстановяване на независимостта на Република Латвия и Декларацията на Парламента от 22 август 1996 г. относно окупацията на Латвия са само политически актове, на които съдът не може да основава съдебното си решение и на които не може с обратно действие да се придава задължителна сила.

[Сенатът] постановява, че и двете декларации представляват държавни конституционни актове с безспорна правна сила.

В своето съдебно решение, [постановено след] преценка на доказателствата, изслушани по време на съдебното заседание, [въззивният съд] постановява, че в

качеството си на комбатант V. Kononov е организиран, ръководил и предвождал военна операция на партизаните, насочена към репресалии чрез изстребване на гражданско население на село Мази Бати, плячкосване и унищожаване на стопанствата на селяните. Предвид това, въззивният съд правилно е постановил, че действията на отделните членове на тази група ... не могат да бъдат разглеждани [само] като ексцес от страна на съответните лица.

Съгласно наказателноправните принципи за отговорността на организирани групи, членовете [на групата] са съучастници в престъплението, независимо от ролята, която играят в неговото извършване.

Този принцип на отговорността на членовете на организирана група е заложен в чл. 6, ал. 3 от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг, съгласно който ръководителите, организаторите, подбудителите и съучастниците, които участват в изпълнението на общ план, са отговорни за всички действия, извършени от които и да е лица при изпълнението на този план.

Следователно неоснователен е доводът, че въззивният съд е използвал теста на „обективната отговорност“, за да установи, при липсата на каквито и да е доказателства, че V. Kononov е виновен за действия, извършени от членове на ръководената от него специална група партизани, без да изследва неговото субективно отношение към последиците. ...“

II. ПРИЛОЖИМО ВЪТРЕШНО ПРАВО И ПРАКТИКА

A. Наказателният кодекс от 1926 г.

5. С постановление от 6 ноември 1940 г. Върховният съвет на Латвийската ССР заменя съществуващия латвийски Наказателен кодекс с Наказателния кодекс на Съветска Русия от 1926 г., като по този начин последният става приложим в Латвия („Наказателният кодекс от 1926 г.“). Съответните разпоредби на този кодекс по време на Втората световна война гласят, както следва:

“Член 2

Този кодекс се прилага за всички граждани на РСФСР [Руската съветска федеративна социалистическа република], които извършват общественноопасни деяния на територията на РСФСР или извън СССР, ако са задържани на територията на РСФСР.

Член 3

Отговорността на граждани на други съветски федеративни социалистически републики се определя в съответствие със законите на РСФСР, ако те са извършили престъпления на територията на РСФСР или извън територията на СССР, ако са задържани и предадени на съд или разследващ орган на територията на РСФСР.

Отговорността на гражданите на федеративните социалистически републики за престъпления, извършени на територията на Съюза, се определя в съответствие със законите на мястото, където е извършено престъплението.

Член 4

Отговорността на чужденци за престъпления, извършени на територията на СССР, се определя в съответствие със законите на мястото, където е извършено престъплението.“

6. Глава IX на Наказателният кодекс от 1926 г. е озаглавена „Военни престъпления“ и включва следните приложими разпоредби:

“Член 193-1

Военните престъпления са престъпления, извършени от военнослужещи в Червената армия на работниците и селяните или Червените военноморски сили на работниците и селяните, или от лица, зачислени към екипите по поддръжка или периодически мобилизирани в териториалните поделения, [когато тези престъпления] са против установения ред на военна служба и поради своето естество и значение не могат да бъдат извършени от граждани, които не служат в армията или флота. ...“

“Член 193-3

Всяко неизпълнение от страна на военнослужещ на законосъобразна заповед, издадена по време на битка изисква прилагането на мерки за защита на обществото под формата на най-малко три години лишаване от свобода.

Когато такова неспазване има вреден ефект върху военни операции, ще бъде приложена крайната мярка за защита на обществото [което означава смъртно наказание]. ...“

“Член 193-17

Плячкосването, тоест отнемането на вещи на граждански лица по време на битка, чрез заплаха с оръжие или под претекст, че се реквизират за военни цели, както и отнемането на лични вещи от мъртви или ранени за лична изгода, изисква прилагането на крайната мярка в защита на обществото, заедно с конфискация на всички вещи на нарушителя.

В случай на смекчаващи обстоятелства [наказанието се намалява на] най-малко три години лишаване от свобода при условията на строг тъмничен затвор.“

“Член 193-18

Незаконните актове на насилие от страна на военнослужещ във военно време или по време на битка изискват прилагането на мерки за защита на обществото под формата на най-малко три години лишаване от свобода при условията на строг тъмничен затвор.

В случай на отегчаващи вината обстоятелства [се прилага] крайната мярка за защита на обществото.“

7. Чл. 14 (и забележките към него) от Наказателния кодекс от 1926 г. гласи следното:

„Наказателно производство не може да се образува, когато:

(а) са изминали десет години от момента на извършване на престъплението, в случай на престъпления, наказуеми с повече от пет години лишаване от свобода, и такива, за които законът предвижда минимален срок от една година лишаване от свобода;

(б) са изминали пет години от момента на извършване на престъплението, в случай на престъпления, наказуеми с между една и пет години лишаване от свобода, и такива, за които законът предписва минимален срок от шест месеца лишаване от свобода;

(в) са изминали три години от момента на извършване на престъплението, за всички други престъпления.

Давността се прилага, когато по случая не са предприети никакви процесуални действия или мерки за разследване през целия период и извършителят не е извършил някое друго престъпление, попадащо в същата категория или имащо най-малко същата степен на сериозност, през периода, предвиден в този член.

Забележка 1: В случай на съдебно преследване за контрареволуционни престъпления, прилагането на давността в даден случай е по преценка на съда. Ако съдът обаче счита, че давността не може да се приложи, присъдата смъртно наказание чрез разстрел трябва да бъде заменена, като въпросното лице или бъде обявено за враг на работниците, придружено с отнемане на неговото съветско гражданство и доживотна забрана за пребиваване на територията на СССР, или с лишаване от свобода не по-малко от две години.

Забележка 2: В случай на лица, преследвани за активна пропаганда срещу работническата класа и революционното движение при изпълнение на високопоставени или тайни задължения в рамките на Царисткия режим или в служба на контрареволуционните правителства по време на [руската] гражданска война, както прилагането на давността, така и заменянето на присъдата смъртно наказание чрез разстрел са по преценка на съда.

Забележка 3: Давностните срокове, предвидени от настоящия член не се прилагат за деяния, преследвани по силата на настоящия кодекс чрез административни производства. По отношение на такива деяния могат да бъдат наложени принудителни мерки само в рамките на един месец от момента на тяхното извършване.“

Б. Наказателният кодекс от 1961 г.

8. На 6 януари 1961 г. Върховният съвет на Латвийската ССР заменя Кодекса от 1926 г. с Наказателния кодекс от 1961 г., който влиза в сила на 1 април 1961 г. Съответните разпоредби гласят, както следва:

“Член 72 *[изменен със закон от 15 януари 1998 г.]*

Престъпление, наказуемо с между три и пет години лишаване от свобода ... или смърт ..., е организирането на въоръжени банди за нападение на държавни предприятия, частни предприятия, органи на държавна власт, организации или частни лица, както и членуването в такива банди или участието в нападения, извършени от тях.“

“Член 226

„Престъпленията, предвидени в този кодекс, се считат за военни престъпления, когато са извършени от военнослужещи ... срещу установения ред на военната служба. ...“

“Член 256 *[отменен със закон от 10 септември 1991 г.]*

„Престъпление, наказуемо с между три и десет години лишаване от свобода или смърт, е плячкосването, незаконното унищожаване на имущество, участието в актове на насилие срещу населението на даден регион, свързани с нападение или незаконно конфискуване на собственост под претекст за военна необходимост.“

45. Чл. 45 от Наказателният кодекс от 1961 г. гласи, че давността не се прилага автоматично за престъпления, наказуеми със смъртно наказание, а се преценява от съда.

46. Наказателният кодекс от 1961 г. остава в сила (с някои изменения) след възстановяване на независимостта на Латвия.

47. Със закон, приет на 6 април 1993 г., Висшият съвет включва в специалната част на Наказателния кодекс от 1961 г. нова глава 1-а, която съдържа разпоредби за криминализиране на деяния като геноцид, престъпления срещу човечеството или мира, военни престъпления и расова дискриминация.

48. Новият чл. 68-3 урежда военните престъпления и гласи, както следва:

„Всяко лице, признато за виновно за военни престъпления, както са определени в съответните конвенции, а именно нарушения на законите и обичаите за водене на война чрез убийство, изтезания, плячкосване на гражданското население в окупирана територия или на заложници или военнопленници, депортирането на такива хора или тяхното подлагане на принудителен труд, или необосновано разрушаване на градове и инсталации, се наказва с доживотен затвор или лишаване от свобода от три до петнадесет години.“

9. Същият закон въвежда и чл. 6-1 в Наказателния кодекс от 1961 г., позволяващ прилагането със задна дата на наказателното право по отношение на престъпления срещу човечеството и военни престъпления:

„Лицата, признати за виновни за престъпления срещу човечеството, геноцид, престъпления срещу мира или военни престъпления, могат да бъдат осъдени, независимо от това кога са извършени престъпленията.“

10. Чл. 45-1, въведен със същия закон в Наказателния кодекс от 1961 г., освобождава от давност тези престъпления.

„Давността по отношение на наказателната отговорност не се прилага за лица, признати за виновни за престъпления срещу човечеството, геноцид, престъпления срещу мира или военни престъпления.“

В. Наказателният кодекс от 1998 г.

51. Наказателният кодекс от 1961 г. е заменен от Наказателния кодекс от 1998 г., считано от 1 април 1999 г. Съдържанието на чл. 6-1, 45-1 и 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г. се запазва в Наказателния кодекс от 1998 г.

III. ПРИЛОЖИМО МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И ПРАКТИКА

11. Законите на войната могат да се намерят не само в конвенциите, а и „в обичаите и практиките на държавите, които постепенно получават универсално признание, и в общите принципи на справедливост, прилагани от юристите и практикувани от военните съдилища“¹.

А. „Женевско право“ (1864 – 1949) относно третирането на лицата и притежанията под контрола на врага

1. *Конвенция за подобряване участието на ранените в състава на воюващите армии („Женевска конвенция от 1864 г.“)*

12. Първата женевска конвенция (по-късно отменена) предвижда минимални стандарти за „ранените или болните лица от състава на въоръжените сили“, така че „към която и нация да принадлежат“, те трябва да бъдат „прибрани и да им бъде оказвана помощ“.

2. *Конвенция за подобряване участието на ранените в състава на воюващите армии („Женевска конвенция от 1906 г.“)*

13. Тази конвенция предоставя закрила и военнопленнически статут на ранените и болните комбатанти в ръцете на врага.

„Чл. 1. Офицерите, войниците и други лица, официално зачислени към армията, които са болни или ранени, трябва да бъдат зачитани и да им се оказва помощ, независимо от националността им, от воюващата страна, в чиято власт се намират.

Чл. 2. Бидейки обект на грижите, които следва да бъдат предприети по отношение тях съгласно предходния член, болните и ранените от армията, които попаднат във властта на другата воюваща, стават военнопленници.“

3. *Конвенция за подобряване участието на ранените в състава на воюващите армии („Женевската конвенция от 1929 г.“)*

14. Конвенцията (заменена от Първата женевска конвенция от 1949 г.) отразява опита от Първата световна война. Тя не включва обща разпоредба за участие:

„Чл. 1. Офицерите, войниците и други лица, официално зачислени към армията, които са болни или ранени, трябва да бъдат зачитани и защитени при всякакви обстоятелства, те трябва да бъдат третирани хуманно и да бъдат лекувани, независимо от тяхната националност, от воюващата страна, в чиято власт се намират. ...

¹ Съдебен процес на значимите военни престъпници, Нюрнберг, 14 ноември 1945 – 1 октомври 1946 г.

Чл. 2. Освен по отношение на лечението, което им се предоставя по силата на предходния член, ранените и болните от армията, които попаднат в ръцете на врага, са военнопленници ...“

*4. Конвенция относно третирането на военнопленниците
 (“Конвенция относно военнопленниците от 1929 г.”)*

56. Тази конвенция предвижда цялостен набор от правила за третирането на военнопленниците. Първата световна война разкрива недостатъци в съответните разпоредби на Хагската конвенция и Правилника от 1907 г. (виж параграфи 85 – 91 по-долу), допълнени от тази конвенция. Тя признава, че правото на статут на военнопленник произтича от наличието на статут на законен воюващ съгласно Хагския правилник от 1907 г. Тя въвежда защита на военнопленниците и гарантира, че те ще бъдат третирани по хуманен начин. Жените са обект на специална защита.

„Член 1. Тази конвенция се прилага, без да се нарушават предписанията на Част VII:

(1) За всички лица, посочени в чл. 1, 2 и 3 от Правилата, приложени към Хагската конвенция (IV) от 18 октомври 1907 г. относно законите и обичаите на сухоземната война, които са заловени от врага.

(2) За всички лица, спадащи към състава на въоръжените сили на воюващите страни, които са заловени от врага в хода на операции на морската или въздушната война, предмет на такива изключения (дерогации), които условията на това залавяне правят неизбежни. Независимо от това, тези изключения следва да не нарушават основните принципи на тази конвенция; те се прекратяват от момента, в който заловените лица достигнат военнопленнически лагер.

Чл. 2. Военнопленниците са във властта на враждебното правителство, но не и на конкретните лица или формирования, които са ги заловили. Те трябва по всяко време да бъдат хуманно третирани и закриляни, особено срещу актове на насилие, обиди и обществено любопитство. Репресалиите срещу тях са забранени.

Чл. 3. Военнопленниците имат право на зачитане на тяхната личност и чест. Жените трябва да бъдат третирани с цялото внимание, полагащо се на техния пол. Военнопленниците запазват пълната си гражданска правоспособност.“

„Чл. 46. Военнопленниците не трябва да бъдат подлагани от страна на военните власти или трибуналите на задържащата страна на санкции, различни от тези, които са предвидени за подобни действия от страна на членовете на националните въоръжени сили. ...“

„Чл. 51. Опитът за бягство, дори ако не е първо нарушение, не се счита за отегчаващо обстоятелство по отношение на нарушението, ако военнопленникът е изправен пред съда за престъпления или нарушения срещу лица или имущество, извършени в хода на такъв опит.

След опит за бягство или при успешно бягство, на другарите на избягалото лице, които са подпомогнали неговото бягство, се налага само дисциплинарно наказание за това.“

5. *Проект на Международна конвенция за участта и закрилата на гражданското население с вражеска националност, което се намира на територия, принадлежаща на или окупирана от воюваща страна („Проект на Токийска конвенция от 1934 г.“)*

57. Този проект на конвенция има за цел да подобри стандартите на закрила на вражеското гражданско население, което живее в окупирани територии и на територия на воюваща страна. Той е следвало да бъде обсъден по време на конференция през 1940 г., но междувременно настъпва Втората световна война. Проектът по-късно оказва влияние при обсъжданията на Женевската конвенция (IV) от 1949 г. и се отличава с отрицателното определение на граждански лица (в съответствие с Оксфордския наръчник от 1880 г.) и с разграничението между комбатанти и граждански лица:

„Чл. 1. Вражески граждански лица по смисъла на тази конвенция са лица, които отговарят на следните две условия:

(а) не принадлежат към сухоземните, морските или въздушните въоръжени сили на воюващите страни, както са определени от международното право, и по-специално в чл. 1, 2 и 3 от Правилника, приложение към Четвъртата хагска конвенция от 18 октомври 1907 г., по отношение на законите и обичаите на сухоземната война;

(б) граждани са на вражеска държава в територията на воюваща страна или на територия, окупирана от воюваща страна.“

15. Членове 9 и 10 изискват закрила на „вражеските граждански лица“ срещу насилие и забраняват репресалиите срещу тях.

6. *Женевска конвенция относно третирането на военнопленниците („Женевска конвенция (III) от 1949 г.“)*

16. Тази конвенция гласи, доколкото е относимо:

“Чл. 5. Настоящата конвенция ще се прилага по отношение на лицата, които се имат предвид в чл. 4, веднага щом тези лица попаднат във властта на неприятеля и до окончателното им освобождаване и репатриране.

Ако по отношение на лица, участвали във военни действия и попаднали в ръцете на неприятеля, възникнат съмнения относно принадлежността им към някоя от категориите, изброени в чл. 4, те ще се ползват от закрилата на настоящата конвенция дотогава, докато техният статут бъде определен от компетентен съд.”

7. *Женевска конвенция относно закрилата на гражданските лица по време на война („Женевска конвенция (IV) от 1949 г.“)*

17. В чл. 16 се предоставя специална закрила на бременните жени:

„Ранените и болните, както и инвалидите и бременните жени ще бъдат обект на специална закрила и зачитане. Доколкото военните изисквания позволяват това, всяка участваща в конфликта страна ще улеснява предприетите мерки за

издирване на убитите и ранените, за оказване помощ на корабокрушенците и други лица, изложени на голяма опасност, и за закрилата им от грабеж и лошо третиране.“

61. Чл. 32 включва специфична закрила от лошо третиране на лица, попаднали в ръцете на врага, а чл. 33 урежда забрана на колективните наказания, грабежи и репресалии спрямо закриляните лица.

62. Чл. 53 забранява унищожаването на движимо или недвижимо имущество, освен ако е абсолютно необходимо.

Б. Законите и обичаите за водене на война преди Втората световна война

1. Инструкция за управление на армията на Съединените щати („САЩ“) по суша („Кодекс на Либер от 1863 г.“)

63. Кодексът на Либер се разглежда като първи опит за систематизиране на законите и обичаите за водене на война. Въпреки че е приложим само за американските въоръжени сили, той представлява резюме на съществуващите към онзи момент закони и обичаи на войната и оказва влияние върху по-нататъшната кодификация.

64. Чл. 15 и 38 съдържат правилото, че живота или имуществото могат да бъдат отнети или унищожени, когато това се изисква поради военна необходимост (вж. също чл. 16 от същия кодекс по-долу):

„Чл. 15. Военната необходимост позволява пряко унищожаване на живота или здравето на „въоръжени“ врагове и на други лица, чието унищожаване случайно е станало „неизбежно“ във въоръжената борба при война; тя позволява залавянето на всеки въоръжен враг и всеки враг от значение за враждебното правителство или от особена опасност за заловилия го; тя позволява всяко унищожаване на имущество, както и препречване на пътищата и каналите за трафик, пътуване или комуникация, както и отказване на препитание или на средства за живот на врага; присвояване на каквото вражеската страна сметне за необходимо за прехраната и сигурността на армията, както и такава измама, която не включва нарушаване на обещаната добросъвестност по отношение на споразуменията, сключени по време на войната, или която се предполага, че съществува във съвременното военно право. Хората, които се вдигат на оръжие един срещу друг във война, не престават заради това да бъдат морални същества, отговорни един към друг и към Бога.“

„Чл. 38. Частната собственост, освен ако е конфискувана заради престъпления или нарушения на собственика, може да бъде отнета само заради военна необходимост, за подпомагане или друга полза на армията или на Съединените щати.“

18. Чл. 16 съдържа обща норма на поведение по време на въоръжен конфликт и забрана за вероломство:

„Военната необходимост не позволява жестокост – причиняване на страдание в името на самото страдание или за отмъщение, нито осакатяване или раняване

освен в битка, нито изтезания, за да се изтръгнат самопризнания. Не се допуска използването на отрова по никакъв начин, нито на злонамерено опустошение на даден район. Тя позволява измама, но не допуска актове на вероломство; като цяло военната необходимост не включва актове на враждебност, които правят завръщането към мира ненужно трудно.“

19. Чл. 19 и 37 съдържат мерки за специална закрила на жените в контекста на въоръжен конфликт:

„Чл. 19. Командирите, когато е допустимо, информират врага за намерението си да обстрелват дадено място, така че некомбатантите, и особено жените и децата, да могат да бъдат отстранени.“

„Чл. 37. Съединените щати признават и закрилят религията и морала в окупираните от тях враждебни страни; строго частната собственост; личността на жителите, особено тази на жените; и светостта на вътрешните отношения. Нарушенията се наказват строго.“

20. Чл. 22 съдържа принципа на разграничение между комбатанти и граждански лица:

„Въпреки това, както цивилизацията се е развила през последните векове, по същия начин тя постоянно се развива, по-специално при сухоземна война [се прави] разграничението между частно лице, принадлежащо към една враждебна страна, и самата враждебна страна и нейните въоръжени сили. Все повече се признава принципа, че невъоръженият гражданин следва да бъде закрилян като личност, собственост и чест, доколкото е допустимо от потребностите на войната.“

21. Член 44 съдържа каталог на престъпления и тежки наказания за виновените войници:

„Всяко безпричинно насилие, извършено срещу лица в завладяната страна, всяко унищожаване на имущество, което не е заповядано от упълномощен офицер, всички грабежи, плячкосвания или прогонвания, дори и извършени след превземане на мястото от основните сили, всички изнасилвания, наранявания, осакатяване или убиване на такива жители, са забранени и се наказват със смъртно наказание или с такова друго тежко наказание, което изглежда подходящо с оглед на тежестта на нарушението. Войник, офицер или частно лице при извършването на такова насилие и неподчинение на повисшестоящ, заповядващ им да се въздържат от това, могат да бъдат законно убити на място от този висшестоящ.“

22. Чл. 47 се позовава на наказания съгласно националните наказателни кодекси:

„Престъпления, наказуеми от всички наказателни кодекси, като например палеж, убийство, осакатяване, нападения, магистрални грабежи, кражба, грабеж, измама, фалшификация и изнасилване, ако са извършени от американски войник във враждебна държава спрямо нейните жители, не само са наказуеми съгласно националното право, но във всички случаи, в които не е наложено смъртно наказание, се предпочита по-тежкото наказание.“

23. Кодексът илюстрира двете основни права на „комбатантите“: статут на военнопленник (чл. 49) и защита от съдебно преследване за

определени деяния, които биха били наказуеми за гражданските лица (чл. 57):

„Чл. 49. Военнопленникът е обществен враг, въоръжен или прикрепен към враждебна армия като активно подпомагащ, който е попаднал в ръцете на похитителя сражаващ се или ранен, на бойното поле или в болница, като се е предал индивидуално или чрез капитулация.

Всички войници, независимо от вида на военната им част; всички хора, които принадлежат към масово въстание на враждебната държава; всички тези, които са зачислени към армията за нейната ефективност и насърчават директно целта на войната, с изключение на предвидените по-долу; всички извадени от строя лица или офицери на бойното поле или на друго място, ако бъдат заловени; всички врагове, които са оставили оръжието си и молят за пощада, са военнопленници и като такива са изложени на неудобствата и имат привилегиите на военнопленници.“

„Чл. 57. След като един човек е въоръжен от суверенна власт и е положил войнишка клетва за вярност, той е воюващ; неговото убийство, раняване или други военни действия не са престъпления или нарушения. Воюващата страна няма право да декларира, че враговете от определен клас, цвят или състояние, когато са правилно организирани като войници, няма да бъдат третирани от нея като обществени врагове.“

24. Понятието *levée en masse* (масово въстание) е уредено в чл. 51:

„Ако хората от тази част на нападналата страна, която все още не е окупирана от врага, или от цялата страна, при приближаването на вражеска армия въстанат под формата на надлежно оторизирано масово въстание, за да окажат съпротива на нашественика, те се третират като държавни врагове и ако бъдат заловени, са военнопленници.“

72. В чл. 59 е посочена индивидуална наказателна отговорност за нарушения на законите и обичаите за водене на война:

„Военнопленникът остава отговорен за престъпленията си срещу пленената го армия или хора, извършени преди да е заловен, и за които той не е наказан от властите на своята страна. Всички военнопленници са отговорни за причиняването на ответни мерки.“

73. Чл. 63 – 65 гласят, че използването на вражески униформи противоречи на закона като акт на вероломство, лишавайки от закрилата на законите и обичаите за водене на война лицата, имащи такова поведение:

„Чл. 63. Войските, които участват в сражения в униформата на враговете си без какъвто и да е ясен, забележим и единен разграничителен знак, не могат да очакват пощада.

Чл. 64. Ако американските войски превземат влак, съдържащ униформи на врага, и командирът счита за целесъобразно да ги разпредели за употреба сред хората си, трябва да бъде поставен някакъв забележим белег или знак, за да се направи разграничение между американския войник и врага.

Чл. 65. Използването на национален щандарт на врага, знаме или друга национална емблема с цел заблуда на врага в битка е акт на вероломство, с който се губят всички претенции за закрила от законите за водене на война.“

74. Заедно с чл. 49, чл. 71 описва особения статут, който по-късно е наречен *hors de combat* (извън строя) съгласно международното право:

„Чл. 71. Който умишлено нанася допълнителни рани на враг, вече изцяло изваден от строя или убие такъв враг, или нареди или насърчи войниците да извършат това, се наказва със смърт, ако е надлежно осъден, независимо дали принадлежи към армията на Съединените щати, или е враг, заловен след извършването на такова злодеяние.“

75. Чл. 76 и 77 създават задължения военнопленниците да бъдат третираны хуманно и пропорционално в случай на опит за бягство.

„Чл. 76. Военнопленниците трябва да получават пълноценна и здравословна храна, когато е практически възможно, и да бъдат третираны хуманно.

Чл. 77. Военнопленник, който извършва бягство, може да бъде застрелян или да бъде убит по друг начин по време на бягството; но не може да му бъде наложено нито смъртно наказание, нито някакво друго наказание само заради опита му да избяга, който законите за водене на война не считат за престъпление. След неуспешен опит за бягство се използват по-строги средства за сигурност.“

76. Чл. 101 съдържа забрана за раняване чрез коварство (което по онова време се разбира като еднакво с раняването чрез вероломство):

„Докато заблудата по време на война е допустима като справедливо и необходимо средство за водене на военни действия, което съответства на почтената война, общото право за водене на война позволява дори смъртно наказание за тайни или коварни опити да се рани врага, защото те са толкова опасни, че е трудно да се вземат мерки срещу тях.“

25. Чл. 88 и 104 съдържат разпоредби за наказването на шпиони:

„Чл. 88. Шпионинът е човек, който тайно, под прикритие или с фалшива самоличност търси информация с намерението да я съобщи на врага. Шпионинът се наказва със смърт чрез обесване, независимо дали е успял да получи информацията и да я предаде на врага.“

„Чл. 104. Един успешен шпионин или военен предател, който се е завърнал безопасно в собствената си армия, а след това е заловен като враг, не подлежи на наказание за действията му като шпионин или военен предател, но може да бъде задържан в ареста като опасно лице.“

2. Декларация за отказ от употребата по време на война на експлозивни снаряди с тегло под 400 грама („Декларация от Санкт Петербург от 1868 г.“)

78. Тази декларация е първото официално споразумение за забрана на употребата на определени оръжия по време на война. Преамбюлът припомня трите принципа на законите и обичаите за водене на война: единствената законна цел по време на война е да се отслаби военната

сила на врага; има ограничение на средствата, които могат да бъдат използвани срещу вражеските сили; и законите и обичаите за водене на война не одобряват насилието срещу тези, които са *hors de combat* (извън строя).

3. *Проект на Международна декларация относно законите и обичаите за водене на война („Проект на Брюкселска декларация от 1874 г.)*

79. Тази декларация не е приета на дипломатическата конференция в Брюксел през 1874 г., въпреки че е друг опит за кодификация, който има значително влияние. Съответните членове на декларацията гласят, както следва:

„Кой е признат за комбатант на воюващата страна и за некомбатант

Чл. 9. Законите, правата и задълженията при война се прилагат не само за армиите, но и за милициите и доброволческите формирования, които отговарят на следните условия:

1. командват се от лице, отговорно за своите подчинени;
2. имат постоянна отличителна емблема, разпознаваема от разстояние;
3. носят оръжие открито; и
4. действат в съответствие със законите и обичаите за водене на война. В страните, където милицията представлява армията или е част от нея, те са включени в понятието „армия“. ...

Чл. 10. Населението на територия, която не е окупирана, което при настъпването на врага спонтанно се вдигне на оръжие, за да се противопостави на нахлуващите войски, без да е имало време да се организира в съответствие с чл. 9, се разглежда като воюваща страна, ако уважава законите и обичаите за водене на война.

Чл. 12. Законите за водене на война не признават на воюващите страни неограничено право да прибегват към средства за нанасяне на вреда на врага.

Чл. 13. Съгласно този принцип по-специално е „забранено“: ...

(b) убийство чрез предателството на лица, принадлежащи към враждебната нация или армия;

(c) убийство на враг, който след като е оставил оръжие или няма никакви средства за отбрана, се е предал безусловно; ...

(e) използване на оръжия, снаряди или материали, предназначени да предизвикат ненужно страдание, както и използването на снаряди, забранени от Декларацията от Санкт Петербург от 1868 г.;

(f) неправилна употреба на знаме за примирие, на национално знаме или на военни емблеми и униформи на врага, както и на отличителните знаци съгласно Женевската конвенция;

(g) всяко унищожаване или конфискуване на имущество на врага, което не е наложително поради наличието на повелителна военна необходимост. ...“

„Чл. 20. Шпионин, който е заловен на местопрестъплението, се съди и третира в съответствие с действащите закони в армията, която го е заловила.“

„Чл. 23. Военнопленниците са законни и обезоръжени врагове. Те се намират в ръцете на враждебното правителство, но не и в тези на лицата или формированията, които са ги заловили. Те трябва да се третират по хуманен начин. Всеки акт на неподчинение оправдава предприемането на толкова сериозни мерки, колкото може да се наложи. Всички техни лични вещи, с изключение на оръжието им, остават тяхна собственост.“

„Чл. 28. Военнопленниците са обект на действащите закони и разпоредби в армията, в чиято власт се намират. Срещу военнопленник, който се опитва да избяга, може след предупреждение да се използва оръжие. Ако бъде заловен, той подлежи на дисциплинарно наказание или се подлага на по-строг надзор.

Ако след като успее да избяга, той отново бъде пленен, не подлежи на наказание за предишните си действия.“

4. Закони за водене на сухоземна война от 1880 г. („Оксфордски наръчник от 1880 г.”)

80. Оксфордският наръчник от 1880 г., повлиян от проекта на Брюкселска декларация от 1874 г. и изготвен от Института по международно право, е предназначен да подпомага правителствата при формулиране на националното законодателство по отношение на законите и обичаите за водене на война. Съответните членове гласят, както следва:

„Чл. 1. Състоянието на война не позволява актове на насилие, освен между въоръжените сили на воюващите държави. Лицата, които не са част от въоръжените сили на някоя от воюващите страни, трябва да се въздържат от подобни действия. Това правило предполага разграничение между лицата, които са в състава на „въоръжените сили“ на държавата, и другите й „граждани“. Следователно е необходимо дефиниране на понятието „въоръжени сили“.

Чл. 2. Въоръжените сили на една държава включват:

1. Армията в тесния ѝ смисъл, включително милицията;
2. Национални гвардии, отряди, доброволчески формирования и други войскови части, които отговарят на следните три условия:
 - (a) намират се под ръководството на отговорен главнокомандващ;
 - (b) имат униформа или определена отличителна емблема, разпознаваема от разстояние, която се носи от лицата от състава на това формирование;
 - (c) носят оръжие открито;
3. Екипажите на бойни и други военни кораби;
4. Жителите на неокупирани територии, които при настъпването на врага спонтанно се вдигат на оръжие и открито се противопоставят на нахлуващите войски, дори и да не са имали време да се организират.

Чл. 3. Въоръжените сили на всяка воюваща страна са длъжни да спазват законите за водене на война.

Чл. 4. Законите за водене на война не признават на воюващите неограничена свобода по отношение на средствата за нанасяне на вреда на врага. Те трябва да се въздържат, по-специално, от всяка ненужна жестокост, както и от всякакви коварни, несправедливи или тиранични действия.“

„Чл. 8. Забранено е: ...

(b) Да се правят коварни опити за отнемане на живота на врага, като например чрез платени убийци или преструвка, че се предава;

(c) Да се напада врага като се прикриват отличителните знаци на въоръжените сили;

(d) Да използват неправилно националния флаг, военните емблеми или униформи на врага, знамето за примирие и защитните знаци, предписани от Женевската конвенция.

Чл. 9. Забранено е: ...

(b) Да се ранява или убива враг, който се е предал безусловно или е изваден от строя, както и да се обявява предварително, че няма да има пощада, дори и от тези, които не искат пощада за себе си. ...

Чл. 20. ...

(e) Който може да бъде взет като военнопленник.

Чл. 21. Лицата, които са част от въоръжените сили на воюваща страна, ако попаднат в ръцете на врага, трябва да бъдат третираны като военнопленници, в съответствие с чл. 61 и следващите. ...“

26. Разделът, състоящ се от чл. 23 – 26, е озаглавен „Шпиони“ и урежда тяхното третиране:

„Чл. 23. Лицата, заловени като шпиони, не могат да изискват да бъдат третираны като военнопленници. Но:

Чл. 24. Не се считат за шпиони лицата, които се числят към въоръжените сили на някоя воюваща страна и са проникнали, без да са под прикритие, в зоната на действие на врага ..., нито приносителите на официални депешы, извършващи своята мисия открито, нито летците (чл. 21).

С цел да се избегнат злоупотреби, каквито твърде често се пораждат от обвиненията в шпионаж по време на война, важно е да се заяви категорично, че:

Чл. 25. Лице, обвинено в шпионаж, не се наказва, докато съдебен орган не се произнесе със съдебно решение.

Освен това се приема, че:

Чл. 26. Шпионин, който успее да напусне територията, окупирана от врага, не носи отговорност за предишните си действия, в случай че след това отново попадне в ръцете на врага.“

82. Чл. 32, б. „б“ забранява, *inter alia*, унищожаването на държавна или частна собственост, ако това унищожаване „не е наложително поради наличието на повелителна военна необходимост“.

83. Раздел III очертава правилата за държане в плен на военнопленниците. Той описва правното основание за задържането им

в плен (това не е наказание или възмездие), което гласи, че те трябва да бъдат третираны хуманно (чл. 63) и че може да бъде използвано оръжие само ако военнопленникът се опита да избяга (чл. 68).

84. Част III на Наръчника предвижда наказания за нарушенията на правилата в него и в случай, че предполагаемият извършител на нарушението не може да бъде задържан, Наръчникът очертава ограничените обстоятелства, при които могат да се предприемат законни репресалии от воюващата страна:

„Ако някое от посочените по-горе правила бъде нарушено, провинилите се страни трябва да бъдат наказани от воюващата страна, в чиито ръце се намират, след провеждане на съдебно заседание. Ето защо:

Чл. 84. Нарушителите на законите за водене на война подлежат на наказания, предвидени от наказателното право.

Този режим на наказване обаче е приложим само когато може да бъде установен нарушителят. В противен случай наказателното право е безсилно и ако пострадалото лице сметне нарушението за толкова сериозно, че да е необходимо да се припомни на противника да спазва закона, не остава друг начин освен прибегването до репресалии. Репресалиите са изключение от общото правило за справедливост, според което невинен човек не би трябвало да страда заради виновния. Те също така са в противоречие с правилото, че всяка воюваща страна трябва да спазва правилата за водене на война, без да е налице реципрочно поведение от страна на врага. Тази необходима строга мярка до известна степен обаче е модифицирана от следните ограничения:

Чл. 85. Репресалиите са официално забранени, ако причинената вреда вече е поправена.

Чл. 86. В тежки случаи, в които репресалиите изглеждат абсолютно необходими, тяхното естество и обхват не могат да надхвърлят степента на нарушението на законите за водене на война, извършено от врага. Може да се прибегне до тях само с разрешението на главнокомандващия. При всички случаи те трябва да съответстват на законите на хуманността и морала.

Ако някое от посочените по-горе правила бъде нарушено, провинилите се страни трябва да бъдат наказани от воюващата страна, в чиито ръце се намират, след провеждане на съдебно заседание.“

5. Хагска конвенция (IV) относно законите и обичаите на сухоземната война от 1907 г. и приложения към нея Правилник

85. Международната мирна конференция в Хага през 1899 г. води до приемането на четири конвенции, включително Хагска конвенция (II) относно законите и обичаите на сухоземната война и Правилник, приложен към нея. След втората международната мирна конференция в Хага през 1907 г. тези инструменти са заменени от Хагска конвенция (IV) относно законите и обичаите на сухоземната война от 1907 г. и Правилник, приложен към нея („Хагската конвенция и Правилник от 1907 г.“). Те са базирани на проекта на Брюкселска декларация от 1874 г. и Оксфордския наръчник от 1880 г.

86. Преамбюлт към Хагската конвенция от 1907 г. гласи, както следва:

“Като съзнават, че едновременно с търсенето на средства за запазване на мира и за предотвратяване на въоръжените конфликти между народите е необходимо също така да вземат под внимание случаите, когато прибегването към въоръжена сила се предизвиква от събития, които усилията им не биха могли да отклонят;

Въодушевени от желанието да служат, дори и при такива крайни обстоятелства, на интересите на човечеството и на все по-големите изисквания на цивилизацията;

Смятайки, че за тази цел се налага общите закони и обичаи на войната да бъдат ревизирани, както с оглед на по-точното им определяне, така и за да бъдат очертани съответни рамки, които биха ограничили във възможно най-голяма степен тяхната неумолимост;

Намериха за необходимо да допълнят и в известна степен да прецизират работата на Първата конференция за мир, която, бидейки насърчена след Брюкселската конференция от 1874 г. от идеи, чиято повеля е израз на една мъдра и благородна предвидливост, прие разпоредби, предназначени да определят и регулират обичаите на сухоземната война.

Според гледищата на високодоговарящите страни, тези разпоредби, чието формулиране е вдъхновено от желанието да бъдат намалени злините на войната, доколкото изискванията на военната необходимост позволяват това, имат за цел да служат като общи норми за поведение на воюващите в отношенията помежду им и с населението.

Оказа се обаче, че на този етап не е възможно създаването на разпоредби, които да обхващат всички обстоятелства, възникващи в практиката;

От друга страна, високодоговарящите страни не възнамеряват да оставят непредвидените случаи, при липса на разпоредби в писмен вид, на своеволната преценка на военните командири.

В очакване на издаването на един по-пълен сборник от закони на войната, високодоговарящите страни смятат за целесъобразно да заявят, че в случаите, които не са предвидени в приетите от тях разпоредби, населението и воюващите остават под закрилата и господството на принципите на международното право, произтичащи от установените между цивилизованите народи обичаи, от нормите на хуманността и изискванията на обществената съвест.

Те заявяват, че именно в този смисъл трябва да се разбира чл. 1 и чл. 2 от приетия правилник.”

87. Осмият параграф от преамбюла, цитиран по-горе, е известен като „Клауза на Мартенс“. Почти идентична клауза е включена още в преамбюла на Хагската конвенция (II) от 1899 г. и по същество се повтаря във всяка от Женевските конвенции (I-IV) от 1949 г., както и в Допълнителния протокол от 1977 г. (параграфи 134 – 142 по-долу).

88. Чл. 2 от Хагската конвенция от 1907 г. съдържа клауза за солидарност „*si omnes*“ в смисъл, че Хагската конвенция и Правилникът от 1907 г. се прилагат само между договарящите държави, и то само ако всички воюващи страни са договарящи

държави. Въпреки това решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг по-късно потвърждава, че към 1939 г. Хагската конвенция и Правилникът от 1907 г. се считат за декларативни по отношение на законите и обичаите за водене на война (параграфи 118 и 207 по-долу).

27. Другите относими разпоредби на Хагската конвенция от 1907 г. гласят, както следва:

“Чл. 1. Договарящите държави ще дадат на своите сухопътни въоръжени сили инструкции, които ще са съобразени с приложения към настоящата конвенция правилник. ...

Чл. 3. Всяка воюваща страна, която наруши разпоредбите на споменатия правилник, ще бъде задължена да изплати обезщетение, ако съществуват достатъчни основания за това. Тя ще носи отговорност за всички действия, извършени от лица, влизащи в състава на нейните въоръжени сили.”

28. Чл. 1 и 2 на Хагския правилник от 1907 г. гласят, както следва:

“Чл. 1. Законите, правата и задълженията на войната се прилагат не само по отношение на войските, но и спрямо милициите и доброволческите формирования, отговарящи на следните условия:

1. Да са под командването на лице, носещо отговорност за своите подчинени;
2. Да имат прикрепен отличителен знак, разпознаваем от разстояние;
3. Да носят открито оръжието си; и
4. Да провеждат операциите си в съответствие със законите и обичаите на войната.

В страните, чиито войски се състоят изцяло или отчасти от милиции или доброволчески формирования, те са включени в наименованието „войска“.

Чл. 2. Жителите на неокупирана територия, които при приближаване на неприятеля спонтанно вземат оръжие за съпротива срещу войските на нашественика, без да са имали време да се организират съобразно чл. 1, ще бъдат считани за воюващи, ако носят открито оръжието си и ако спазват законите и обичаите на войната.”

91. Раздел II (чл. 4 – 20) от Хагския правилник от 1907 г. включва правила за идентифициране на военнопленници, изискване за хуманно третиране на военнопленниците (чл. 4) и за ограничаване на мерките при неподчинение до тези, които са необходими (чл. 8). Правилата продължават:

“Чл. 22. Правото на воюващите да използват средства за нанасяне вреда на противника не е неограничено.

Чл. 23. В допълнение към забраните, предвидени в някои специални конвенции, особено се забранява:

(а) ...

(б) Да се убиват или раняват с вероломство лица, принадлежащи към неприятелската нация или войска;

(с) Да се убива или ранява противник, който, след като е сложил оръжие или вече не разполага със средства за защита, се е предал безусловно;

(d) ...

(е) Да се използват оръжия, снаряди или вещества, които биха могли да причинят ненужни страдания;

(f) Да се използват неправилно флагът на примирието, националното знаме или военните отличителни знаци и униформи на противника, както и предвидените в Женевската конвенция отличителни емблеми;

(g) Да се унищожава или изземва противниково имущество, освен когато това унищожаване или изземване е наложително поради наличието на повелителна военна необходимост;

(h) Да се обявяват правата и исконите на гражданите на неприятелската държава за отменени, обезсилени или недопустими в съд.

(i) ...”

“Чл. 29. За шпионин може да бъде считано само лице, което, действайки с прикритост или под фалшив претекст, се сдобива или се опитва да се сдобие с информация в зоната на операциите на някоя воюваща страна, с намерението да предостави тази информация на неприятелската страна. ...

Чл. 30. Заловеният на местопрестъплението шпионин не може да бъде наказан без предварителен съдебен процес.

Чл. 31. Шпионин, който, след като отново се е присъединил към своите въоръжени сили, е пленен по-късно от противника, се третира като военнопленник и не носи отговорност за предишните си шпионски деяния.”

6. *Доклад на Комисията относно отговорността на виновниците за войната и изпълнението на наказанията („Доклад на международната комисия от 1919 г.“)*

92. Парижката мирна конференция възлага на тази комисия да изготви доклад, *inter alia*, за фактите по отношение на нарушенията на законите и обичаите за водене на война от страна на силите на Германската империя и съюзниците ѝ (включително турските длъжностни лица), за степента на отговорност на членовете на вражески сили за тези нарушения, както и за създаването и процедурата на трибунал, подходящ за провеждане на съдебен процес за тези нарушения. Докладът е завършен през 1919 г. и съдържа списък с около 900 лица, за които се твърди, че са военни престъпници и предложени обвинения срещу турски длъжностни лица и други лица за „престъпления срещу законите на хуманността“, като се позовава на клаузата на Мартенс от Хагската конвенция от 1907 г. Той също така съдържа неизчерпателен списък от 32 нарушения, извършени по време на войната, които се разглеждат като противоречащи на съществуващите конвенции и обичаи, включително: убийства и кланета; изтезания на граждански лица; налагане на колективни

наказания; злонамерено разрушение и унищожаване на имущество; малтретиране на ранени и военнопленници.

93. Що се отнася до индивидуалната наказателна отговорност, Комисията заявява:

„Всички лица, принадлежащи към вражески страни, независимо от тяхната позиция и ранг, включително държавни глави, които са признати за виновни за престъпления против законите и обичаите за водене на война или законите на човечеството, подлежат на наказателно преследване.“

7. Версайският договор от 1919 г.

94. Версайският договор от 1919 г. съдържа редица разпоредби, които предвиждат международен съдебен процес и наказване на военните престъпници, включително на германския император. Разпоредбите за наказателно преследване никога не са приложени на практика: екстрадицията на императора е отказана, а международният съдебен процес по отношение на другите предполагаеми военни престъпници не се е състоял в полза на провеждането на съдебен процес в самата Германия. Чл. 229 запазва също и възможността за привличане на лицата, виновни за престъпни деяния срещу граждани на една от съюзническите сили и свързаните с тях държави, пред военните трибунали на съответната страна.

8. Севърският договор от 1920 г.

95. Севърският договор (мирното споразумение между съюзническите сили и Турция след Първата световна война) съдържа разпоредби (чл. 226 – 230), подобни на цитираните клаузи на Версайския договор, що се отнася до изправянето пред военни трибунали от страна на съюзническите сили на турски длъжностни лица, обвинени в нарушаване на законите и обичаите за водене на война. Този договор никога не е ратифициран и е заменен с Декларацията за амнистия (подписана на същата дата като Лозанския договор през 1923 г.) от Франция, Обединеното кралство, Гърция, Италия, Япония, Румъния и Турция. Декларацията гласи, че Гърция и Турция предоставят „пълна и цялостна амнистия ... за всички престъпления, извършени през същия период, които очевидно са свързани с политическите събития, случили се през този период“ (съответният период е времето от 1 август 1914 до 20 ноември 1922 г.).

9. Проект на Конвенция за защита на гражданското население срещу нови бойни машини („Проект на Конвенция от Амстердам от 1938 г.”)

96. Тази конвенция е подготвена от Асоциацията по международно право, но никога не е приета от държавите. Съдържащата се в нея

отрицателна дефиниция на гражданското население съответства на определението в Оксфордския наръчник от 1880 г.:

„Чл. 1. Гражданското население на една държава не може да е обект на военни действия. Понятието „гражданско население“ по смисъла на тази конвенция включва всички лица, които не са зачислени в която и да е част от бойното обслужване, нито са наети или ангажирани към момента в някоя воюваща формация, съгласно определението в чл. 2.“

В. Практиката преди Втората световна война

1. Военен съд на САЩ 1899 – 1902 г., Филипините²

97. През 1901 и 1902 г. военните съдилища на САЩ са съдили редица военнослужещи на САЩ, обвинени, *inter alia*, в нарушения на законите за водене на война по време на американската кампания срещу бунтовниците във Филипините и, по-специално, в извънсъдебни екзекуции. Малкото на брой становища на военните прокурори и второинстанционните органи съдържат коментари относно законите и обичаите за водене на война по различни въпроси, включително отговорността на командващите офицери и третирането на военнопленниците. Тези коментари оказват влияние върху по-късната кодификация. Тези съдебни дела представляват ранен пример за наказателно преследване на национално равнище на национални военнослужещи, обвинени в престъпления срещу врага, противоречащи на законите за водене на война.

98. По делото на *Major Waller* второинстанционният орган отбелязва:

„Законите за водене на война не разрешават и духът на епохата не позволява на офицерите по своя воля да причиняват смърт на беззащитните затворници, които са поверени на грижите им. Всяка друга гледна точка напомня за варварските методи и е далеч от разумните изисквания на цивилизованите народи, че войната следва да се води с възможно най-малко жестокост и несправедливост.“

99. По делото *Major Glenn* военният прокурор изтъква, че макар американските войници да са действали в трудна ситуация срещу изолирани банди бунтовници, действащи като партизани при явно незачитане на правилата на цивилизованата война, те не са били освободени от „задължението да се придържат към правилата за водене на война в усилията си ... за потискане на въстанието и възстановяване на обществения ред.“

² G. Mettraux, *Военният съд на САЩ и въоръженият конфликт във Филипините (1899 – 1902 г.): Техният принос към националната съдебна практика относно военните престъпления*, Списание за международно наказателно правосъдие 1 (2003), стр. 135 – 150, с цитираните там съдебни дела.

100. По делото *Lieutenant Brown* за убийство на военнопленник военният прокурор посочва, че съществува „състояние на обществена война“ във Филипините и затова вината на обвиняемия следва да се определя не от *lex loci* (местните закони), а от гледна точка на международното право, което в настоящия случай означава правилата и обичаите за водене на война.

2. „Лайпцигски съдебни дела“

101. В допълнение към Версайския договор Германия завежда дела срещу определени лица пред Върховния съд в Лайпциг. Съюзниците представят 45 дела (от почти 900 досиета, включени в доклада на Международната комисия от 1919 г.) за третирането на военнопленници и ранени, както и за заповедта да се торпилира британски кораб-болница. Съдебните дела се гледат през 1921 г. По дванадесет дела през 1921 г. са произнесени шест оправдателни и шест осъдителни присъди (наложените присъди са символични). Съюзниците решават да не образуват повече дела пред германските съдилища.

102. Осъдителните присъди се основават основно на немското военно право, но има някои изрични препратки към международното право, по-специално в решението по делото *Llandovery Castle*:

„Стрелбата по плавателните съдове е нарушение на закона на нациите. По време на сухоземна война убийството на невъоръжени врагове не е позволено [Хагския правилник от 1907 г.], чл. 23, б. „в“; по същия начин по време на война по море убийството на корабкрушеници, които са намерили убежище в спасителните лодки, е строго забранено. Всяко нарушение на закона на нациите по време на война, както Сенатът вече е посочил, е наказуемо нарушение, доколкото по принцип е установено наказание за постъпката. Убийството на врагове по време на война е в съответствие с волята на държавата, която води войната (чиито закони по въпроса за законността или незаконността на убийството са от решаващо значение), само дотолкова, доколкото тези убийства са в съответствие с условията и ограниченията, наложени от закона на нациите. Върховенството на международното право, което е намесено тук, е просто и всеизвестно. Не може да съществува съмнение по въпроса за неговата приложимост. Съдът в този случай би трябвало да потвърди вината на Patzig за убийството, което е в противоречие с международното право.“³

3. Наказателно преследване на агенти на Турция

103. Великобритания полага значителни усилия за наказателното преследване на турски офицери заради малтретиране на военнопленници и за други престъпления по време на Първата световна война. Великобритания е привърженик на това

³ Съдебно решение по делото *Lieutenants Dithmar u Boldt*, Болничен кораб *Llandovery Castle*, 16 юли 1921 г.

престъпленията да се преследват от британските военни съдилища в окупираните територии, тъй като това не са престъпления „в сферата на държавното право“, а се уреждат от „обичаите за водене на война и нормите на международното право“⁴. Редица военни съдилища са създадени през 1919 г., но вътрешната обстановка в Турция възпрепятства започването на тяхната работа. Организиран са също и турски военни съдилища, които, макар да са им възложени функции на базата на турския наказателен кодекс, основават някои свои осъдителни присъди на „човечеството и цивилизацията.“ Както е отбелязано по-горе, Лозанският договор от 1923 г. слага край на тези наказателни преследвания.

Г. Наказателно преследване на военни престъпления по време на Втората световна война

1. Декларацията относно германските военни престъпления, подписана от представители на девет окупирани страни („Декларацията от Сейнт Джеймс от 1942 г.“)

104. През ноември 1940 г. представителите на правителствата в изгнание на Полша и Чехословакия правят твърдения за нарушения на законите за водене на война от страна на германските войски. Според британския премиер наказателното преследване на военните престъпления е част от военните усилия: всъщност това наистина е така за всички държави, окупирани от Германия, и за Китай по отношение на японските окупационни войски⁵. През 1942 г. в Лондон представители на териториите, окупирани от силите на Оста, приемат Декларацията от Сейнт Джеймс за военните престъпления и наказания. Нейният преамбюл припомня, че международното право, по-специално Хагската конвенция от 1907 г., не позволява на воюващите страни в окупираните територии да извършат актове на насилие срещу граждански лица, да нарушават действащите закони или да свалят националните институции. Декларацията продължава:

„1. Потвърждава, че актовете на насилие, извършени по този начин срещу гражданското население, са в разрез с приетите идеи за военни действия и са политически престъпления, както те се разбират от цивилизованите народи; ...

3. Поставя сред основните им военни цели наказване със средствата на организираното правосъдие на лицата, които са виновни и отговорни за тези

⁴ Dadrian, Vahakn N., *Геноцидът като проблем на националното и международното право: Арменският случай от Първата световна война и неговите съвременни правни последици*, Йейлско списание за международно право 14, 1989, стр. 221 – 334.

⁵ *История на Комисията на ООН за военните престъпления и развитие на законите на войната*, Книжарница на Негово Величество, Лондон, 1948, стр. 91.

престъпления, независимо дали са ги заповядали, извършили, или по някакъв начин са участвали в тях;

4. Решава в духа на международната солидарност да се погрижи а) лицата, които са виновни и отговорни, независимо от тяхното гражданство, да бъдат установени, предадени на правосъдието и съдени; б) постановените присъди да бъдат изпълнени.“

105. След тази декларация през 1943 г. е създадена Комисията за военни престъпления на Организацията на обединените нации (КВПООН). Възложено ѝ е да събира доказателства за военни престъпления, а досиетата ѝ да служат като гаранция за наказателно преследване на обвинените от страна на военните власти⁶. До края на мандата си тя успява да състави 8178 досиета на лица, заподозрени във военни престъпления. Комисията приема изцяло списъка от престъпления в Доклада на международната комисия от 1919 г. (параграф 92 по-горе), който следва да бъде адаптиран, където е целесъобразно, спрямо условията на Втората световна война.

2. Наказателно преследване на военни престъпления от СССР

106. Още през ноември 1941 г. СССР уведомява всички държави, с които поддържа дипломатически отношения, за военните престъпления, извършени по-специално от нацистка Германия в окупираните територии⁷. С цел регистриране на престъпленията, извършени от германските сили, и установяване на самоличността на виновните, за да бъдат предадени на правосъдието, с постановление от 2 ноември 1942 г. се създава *Извънредна държавна комисия за установяване и разследване на престъпленията, извършени от германо-фашистките завоеватели и техните съучастници, както и щетите, нанесени от тях на гражданите, колективните стопанства, социалните организации, държавните предприятия и институциите на СССР*. Работата на Комисията се използва по-късно в съдебните дела “Краснодар” и “Харков” (по-долу).

107. Първите съдебни дела на граждани на СССР (съучастници и активни сътрудници на германските сили) се състоят в Краснодар през юли 1943 г. На обвиняемите са повдигнати обвинения и те са осъдени от наказателните съдилища на СССР за убийство и държавна измяна по съветския Наказателен кодекс.⁸

⁶ Bassiouni, Cherif, *Опитът на първите международни наказателни съдилища*. В: Ascensio Hervé, Decaux Emmanuel и Pellet Alain, *Международно наказателно право*, Педон Париж, 2000, стр. 635 – 659, на стр. 640 и сл.

⁷ *Inter alia*, Дипломатически ноти от 7 ноември 1941 г., 6 януари 1942 г. и 27 април 1942 г.

⁸ Ginsburgs, George, *Нюрнбергския съдебен процес: Основна информация*. В: Ginsburgs, George & Kudriavtsev V. N., *Нюрнбергския съдебен процес и*

108. Последващата Московска декларация от 1943 г. на Великобритания, САЩ и СССР е една от най-значимите декларации от Втората световна война по отношение на наказателното преследване на военни престъпници. Тя потвърждава легитимната роля на националните съдилища в наказването на военни престъпници и намерението за предприемане на такива наказателни преследвания след войната. Доколкото е относимо, тя гласи следното:

„... горепосочените три съюзническите сили, говорейки в интерес на тридесетте и две Обединени нации, тържествено обявяват и уведомяват за тяхната декларация, както следва:

В момента на обявяване на примирие с което и да е правителство, установено в Германия, германските офицери и войници, и членовете на нацистката партия, които са отговорни или са взели участие в горните зверства, кланета и екзекуции, ще бъдат изпратени обратно в страните, в които са извършени техните гнусни дела, така че да могат да бъдат съдени и наказани в съответствие със законите на тези освободени страни и от издигнатите там свободни правителства. [...]

По този начин германците, участвали в поголовния разстрел на полски офицери или в екзекуцията на френски, холандски, белгийски или норвежки заложници или критски селяни, или които са участвали в кланетата на народа на Полша или на територии на Съветския съюз, сега са прочистени от врага, следва да знаят, че ще бъдат върнати на местопрестъплението и съдени на място от народите, които са насилвали.

Нека тези, които досега не са изцапали ръцете си с невинна кръв, внимават да не се присъединят към редиците на виновните, тъй като е сигурно, че трите съюзническите сили ще ги преследват до най-далечните краища на света и ще ги изправят пред обвинителите за раздаване на правосъдие.

Горната декларация не засяга случаите на германски престъпници, чиито престъпления нямат конкретна географска локализация, и които ще бъдат наказани чрез съвместно решение на правителствата на съюзниците.“

109. Последната разпоредба предвижда наказателно преследване на германските военни престъпници от СССР, като първото съдебно дело се състои в Харков през декември 1943 г.⁹ Президиумът на Върховния съвет през 1943 г. издава указ за определяне на наказанията, които да бъдат налагани. В обвинителния акт се твърди, че обвиняемите са отговорни за обгазяването на хиляди жители на Харков и региона, за извършването на брутални зверства срещу граждански лица, опожаряването на села и избиването на жени, старци и деца, както и за екзекутирането, изгарянето живи и измъчването на ранени и военнопленници. Обвинението се позовава на правилата за водене на

международното право, Martinus Nijhoff Publishers, Дордрехт, 1990, стр. 9 – 37, на стр. 20 и сл.

⁹ Вж. Kladov, I.F., *Народната присъда: Пълен доклад относно наказателното производство по съдебните дела за германските зверства в Краснодар и Харков*, Лондон, Ню Йорк [и др.] Hutchinson & Co., Ltd. (1944), на стр. 113 и сл.

война, предвидени в международните конвенции (Хагската конвенция и Правилник от 1907 г. и Женевската конвенция от 1929 г., като отбелязва, че Германия е ратифицирала и двете) и универсално приетите разпоредби на международното право. Обвинителният акт посочва не само отговорността на германското правителство и командване, но и индивидуалната отговорност на обвиняемите (позовавайки се на Лайпцигските съдебни дела). След признаване на личната им вина и на вината на висшестоящите им началници, тримата обвинени са осъдени на смърт чрез обесване. Макар справедливостта на съдебните дела по-късно да е поставена под въпрос, те са широко обсъждани. СССР изчаква края на войната преди да възобнови провеждането на такива процеси: съдебни дела са проведени също в Киев, Минск, Рига, Ленинград, Смоленск, Брянск, Великие Луки и Николаев¹⁰.

110. Веднага след като територията на България е освободена от германските сили, българският народен съд през декември 1944 г. осъжда 11 българи за военни престъпления, прилагайки Московската декларация от 1943 г.¹¹

3. Наказателно преследване на военни престъпления от САЩ

(а) Полеви наръчник на САЩ: Правила за сухоземно военно дело, 1 октомври 1940 г.

29. Този подробен наръчник е съставен от военния департамент на САЩ през 1940 г. и е предоставен на въоръжените сили на терен. Той съдържа обичайните правила за водене на война и правилата, произтичащи от международните договори, по които САЩ е страна, а също така тълкува правилата на въоръжен конфликт, приложими към американските въоръжени сили по това време. Той описва „Основните принципи“, както следва:

„Сред така наречените неписани правила или закони за водене на война са три взаимосвързани основни принципа, които лежат в основата на всички други правила или закони на цивилизованото военно дело, както писани, така и неписани, и формират общи насоки за поведение, когато няма специфично правило, което да се приложи, а именно:

(а) Принципът на военната необходимост, съгласно който, при спазване на принципите на хуманността и рицарството, воюващата страна е оправдано да използва всякакъв вид сила, за да принуди врага да се предаде напълно с възможно най-малък разход на време, живот и пари;

¹⁰ Ginsburgs, G. (1990), цит. съч., стр. 28 и сл.

¹¹ Ginsburgs, G., *Москва и международното правно сътрудничество в преследване на военнопредстъпниците*, Преглед на централното и източноевропейското право 21 (1995), № 1, стр. 1 – 40, на стр. 10.

(б) Принципът на хуманността, който забранява използването на такова насилие по вид или степен, което не е наистина необходимо за целите на войната; и

(в) Принципът на рицарството, който осъжда и забранява прибегването до нечестни средства, способности или поведение.“

30. Параграф 8 от Наръчника гласи:

„Общо разделение на вражеското население: вражеското население по време на война се разделя на две общи категории, известни като въоръжени сили и мирно население. И двете категории имат отделни права, задължения и недостатъци, и нито едно лице не може да принадлежи и към двете категории по едно и също време.“

31. Наръчникът продължава:

„Определяне на статута на заловената войска: определянето на статута на заловената войска се извършва от висшестоящ военен орган или военен трибунал. Смъртното наказание вече не е предвидено в законите за водене на война. Задължението на офицера е да задържи заловените лица и да остави на компетентния орган да определи дали те са редовна войска, нередовна войска, дезертьори и т.н. ...

Военни действия, извършени от физически лица, които не са част от въоръжените сили: лицата, които се вдигат на оръжие и участват във военни действия без да са спазени предписаните от законите за водене на война условия за признаването им като воюващи страни, ако бъдат заловени от потърпевщата страна, носят отговорност и се наказват като военни престъпници. ...

Право на съдебен процес: никое лице не може да бъде наказано за престъпление против законите за водене на война, освен по силата на наложена след съдебен процес присъда и присъда от военен съд или комисия, или някакъв друг правораздавателен орган на компетентна юрисдикция, определен от воюващата страна.“

(б) Делото *ex parte Quirin* (1942 г.) 317 U.S. 1

114. През 1942 г. осем нацистки саботьори под прикритие пътуват до САЩ, заловени са и са съдени от тайна военна комисия по обвинения, *inter alia*, за престъпления, които са в противоречие с правото за водене на война (включително за носене на цивилни дрехи, за да се придвижат с измама зад вражеските линии с цел извършване на саботаж, шпионаж „и други враждебни действия“). Техните адвокати подават искане пред Върховния съд за *habeas corpus* (нареждане да се доведе затворник пред съда, за да се установи дали е законно задържан), като съдът посочва следното:

„По всеобщо споразумение и съгласно практиката, законите за водене на война правят разграничение между въоръжените сили и мирното население на воюващите народи, а също и между тези, които са законни и незаконни комбатанти. Законните комбатанти имат статут на военнопленници при залавянето и задържането им в плен от въоръжените сили на противниковата страна. Незаконните комбатанти също подлежат на залавяне и задържане, но в допълнение те могат да бъдат обект на съдебен процес и наказание от военни

трибунали за действия, правещи тяхното участие във войната незаконно. Шпионинът, който тайно и без униформа преминава военните линии на воюващата страна по време на война, като се стреми да събере военна информация и да я предаде на врага, или вражеският комбатант, който без униформа тайно преминава линиите, за да води военни действия чрез унищожаване на живот или имущество, представляват известни примери на воюващи страни, за които по принцип се смята, че нямат статут на военнопленници, а са нарушители на законите за водене на война, подлежат на съдебен процес и наказание от военни трибунали.“

Д. Съдебни дела на международни военни съдилища след Втората световна война за действия, извършени по време на тази война

1. Потсдамско споразумение от 1945 г.

115. Потсдамското споразумение се отнася за окупацията и възстановяването на Германия и други държави след германската капитулация през месец май 1945 г. То е изготвено и прието от СССР, САЩ и Великобритания по време на конференцията в Потсдам между 17 юли и 2 август 1945 г. Що се отнася до преследването на военни престъпници, споразумението предвижда следното:

„Трите правителства отбелязват дискусиите, състояли се през последните седмици в Лондон между представителите на Великобритания, САЩ, СССР и Франция, с цел постигане на споразумение относно методите за съдебно преследване на тези важни военни престъпници, чиито престъпления по Московската декларация от октомври 1943 г. нямат конкретна географска локализация. Трите правителства потвърждават намерението си да гарантират бързо и сигурно правосъдие за тези престъпници. Те се надяват, че преговорите в Лондон ще доведат до бързо постигане на споразумение за тази цел и считат за изключително важно съдебното дело срещу тези важни престъпници да започне възможно най-скоро. Първият списък обвиняеми ще бъде публикуван преди 1 септември.“

2. Споразумение относно преследването и наказването на главните военнопредстъпници от европейските сили на Оста (“Лондонско споразумение от 1945 г.”)

32. След безусловната капитулация на Германия, съюзническите сили подписват Лондонското споразумение от 1945 г.:

„Като има предвид, че Организацията на обединените нации декларира намерението си военнопредстъпниците да бъдат изправени пред съд;

И като се има предвид, че Московската декларация от 30 октомври 1943 г. за германските жестокости в окупирана Европа заявява, че германските офицери и войници, и членовете на нацистката партия, които са отговорни или са взели участие в жестокости и престъпления, ще бъдат изпратени обратно в страните, в които са извършени техните гнусни дела, така че да могат да бъдат съдени и наказани в съответствие със законите на тези освободени страни и от издигнатите там свободни правителства;

И доколкото в тази декларация се посочва, че тя не засяга случаите на големи престъпници, чиито престъпления нямат конкретна географска локализация, и които ще бъдат наказани чрез съвместно решение на правителствата на съюзниците; ...

Член 1: След консултации с Контролния съвет за Германия се създава Международен военен трибунал за водене на съдебни дела срещу военнопредстъпници, чиито престъпления нямат конкретна географска локализация, независимо дали те ще бъдат обвинени в лично качество, или в качеството им на членове на организации или групи, или в двете качества.

Член 2: Конституирането, компетентността и функциите на Международния военен трибунал са определени в Устава, приложен към настоящото споразумение, който представлява неразделна част от него. ...

Член 4: Нищо в настоящото споразумение не отменя разпоредбите на Московската декларация по отношение на връщането на военнопредстъпниците в държавите, където са извършили престъпленията си. ...

Член 6: Нищо в настоящото споразумение не отменя юрисдикцията или правомощията на всеки национален или окупационен съд, създаден или който предстои да бъде създаден на територията на съюзническите страни или в Германия за водене на съдебни дела срещу военни престъпници.“

3. Устав на Международния военен трибунал (Нюрнберг)

33. Уставът е приложение към Лондонското споразумение от 1945 г. Той предвижда, *inter alia*, неизчерпателен списък от нарушения на законите и обичаите за водене на война, за които са отговорни „ръководителите, организаторите, подбудителите и съучастниците“, и определя наказанията:

„Чл. 1: В изпълнение на споразумението, подписано на 8 август 1945 г. от правителството на Съединените американски щати, Временното правителство на Френската република, правителството на Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия и правителството на Съюза на съветските социалистически републики, се създава Международен военен трибунал (наричан по-долу „Трибуналет“) за справедливо и бързо съдене и наказване на главните военнопредстъпници на европейските сили на Оста. ...“

„Чл. 6: Трибуналетът, създаден със споразумението, посочено в чл. 1, за справедливо и бързо съдене и наказване на главните военнопредстъпници на европейските сили на Оста има право да съди и наказва лицата, които, действайки в интерес на европейските държави от Оста, независимо дали в лично качество или като членове на организации, са извършили някое от следните престъпления.

Следните действия са престъпления, попадащи в юрисдикцията на Трибунала, и за тях се носи индивидуална отговорност: ...

(б) Военни престъпления: а именно, нарушения на законите и обичаите за водене на война. Тези нарушения включват, но не се ограничават до убийство, малтретиране или депортиране с цел робски труд или за всяка друга цел на гражданско население от или в окупирана територия, убийство или малтретиране на военнопленници или на морски екипажи, убийство на заложници, грабеж на държавна или частна собственост,

безпричинно разрушаване на градове или села, или разрушения, които не са оправдани от военна необходимост; ...

Ръководителите, организаторите, подбудителите и съучастниците, участващи във формулирането или изпълнението на общ план или конспирация за извършване на някое от посочените по-горе престъпления, са отговорни за всички действия, извършени от които да е лица в изпълнение на този план. ...“

„Чл. 8: Фактът, че е действал по заповед на правителството или на висшестоящ, не освобождава подсъдимия от отговорност, но може да се счита за смекчаващо наказанието обстоятелство, ако Трибуналят установи, че справедливостта изисква това. ...“

„Чл. 27: Ако подсъдимият бъде осъден, Трибуналят има право да му наложи смъртно наказание или друго наказание, каквото сметне за справедливо.

Чл. 28: В допълнение към всяко наложено от него наказание, Трибуналят има право да иземе откраднатото имущество от осъденото лице и да нареди изпращането му до Контролния съвет за Германия.“

4. Съдебно решение на Международния военен трибунал в Нюрнберг¹²

34. Съдебното решение в голяма степен следва правните разпоредби на Хагската конвенция и Правилника от 1907 г.:

„Трибуналят е ... обвързан от Устава по отношение на посоченото в него определение на военните престъпления и престъпленията против човечеството. По отношение на военните престъпления, престъпленията, посочени в чл. 6, б. „б“ от Устава, вече са признати за военни престъпления според международното право. Те са обхванати от чл. 46, 50, 52 и 56 от Хагската конвенция от 1907 г. и чл. 2, 3, 4, 46 и 51 от Женевската конвенция от 1929 г. Фактът, че нарушенията на тези разпоредби представляват престъпления, за които виновните лица са наказуеми, е безспорно признат и не подлежи на спор.

Твърди се обаче, че Хагската конвенция не се прилага в този случай, поради клаузата „общо участие“ [в нейния] чл. 2. ...

Няколко от воюващите в неотдавнашната война държави не са страни по тази конвенция.

Според Трибунала не е необходимо да има произнасяне по този въпрос. Правилата на сухоземната война, съдържащи се в Конвенцията, несъмнено представляват напредък в съществуващото към момента на приемането им международно право. Конвенцията обаче изрично посочва, че това е опит „да се преразгледат общите законите и обичаите за водене на война“, които тя по този начин признава за съществуващи към момента, а към 1939 г. правилата, предвидени в Конвенцията, са признати от всички цивилизовани народи и са считани за декларативни по отношение на законите и обичаите за водене на война, посочени в чл. 6, б. „б“ от Устава.“

35. В частта, отнасяща се до „Правото на Устава“, както и когато разглежда престъплението срещу мира, съдебното решение отбелязва:

¹² Съдебно дело на главните военнопредстъпници, Нюрнберг, съдебно решение, постановено на 30 септември и 1 октомври 1946 г.

„Хагската конвенция от 1907 г. забранява прибягването до някои методи на водене на война. Те включват нехуманно третиране на затворниците, употреба на отровни оръжия, неправилна употреба на флага за примирие и други подобни въпроси. Много от тези забрани са влезли в сила доста преди датата на приемане на Конвенцията; но считано от 1907 г., те със сигурност са престъпления, наказуеми като нарушения на законите за водене на война; все още никъде Хагската конвенция не обозначава такива практики като престъпни, нито предписва никакви санкции, нито споменава съд, който да осъди и накаже нарушителите. В продължение на много години обаче военните трибунали съдят и наказват лицата, виновни за нарушаване на правилата на сухоземната война, предвидени от тази конвенция. ... При тълкуването на думите [на Пакта Келог-Бриан] трябва да се помни, че международното право не е продукт на международен законодателен орган и че такива международни споразумения като [Пакта Келог-Бриан] трябва да уреждат общите принципи на правото, а не административни въпроси, свързани с процедурата. Законите за водене на война се съдържат не само в международните договори, но и в обичаите и практиките на държавите, които постепенно получават широко признание, и в общите принципи на справедливост, прилагани от юристите и практикувани от военните съдилища. Това право не е статично, а чрез непрекъснато адаптиране следва потребностите на променящия се свят. В действителност в много случаи международните договори само изразяват и дефинират с цел по-точно позоваване вече съществуващите принципи на правото.“

5. Устав на Международния военен трибунал в Токио от 1946 г.

36. Този Устав е одобрен с едностранна декларация на върховния главнокомандващ на съюзническите сили на 19 януари 1946 г. Приложимата част от чл. 5 от Устава предвижда, както следва:

„Трибуналет има право да съди и наказва далекоизточните военнопръстъпници, на които в лично качество или като членове на организации са им повдигнати обвинения в прръстъпления, които включват прръстъпления против мира.

Следните действия са прръстъпления, попадащи в юрисдикцията на Трибунала, и за тях се носи индивидуална отговорност:

...

(б) Конвенционални военни прръстъпления: а именно, нарушения на законите и обичаите за водене на война;

(в) ... Ръководителите, организаторите, подбудителите и съучастниците, участващи във формулирането или изпълнението на общ план или конспирация за извършване на някое от посочените по-горе прръстъпления, са отговорни за всички действия, извършени от които да е лица в изпълнение на този план.“

6. Съдебно решение на Международния военен трибунал в Токио от 1948 г.

37. Що се отнася до статута на Хагската конвенция от 1907 г., решението на Трибунала за военни прръстъпления в Токио от 12 ноември 1948 г. посочва, както следва:

„... Ефективността на някои от конвенциите, подписани в Хага на 18 октомври 1907 г. по отношение на преките договорни задължения, е значително нарушена от включването на така наречената „клауза за общо участие“ в тях, съгласно която конвенцията е задължителна само ако всички воюващи страни са страни по нея. Ефектът на тази клауза строго законово е, че лишава някои от конвенциите от тяхната обвързваща сила по отношение на преките договорни задължения, или от самото начало на войната или в хода ѝ, когато към редиците на воюващите страни се присъединяват някои, макар и незначителни страни, които не са страни по Конвенцията. Въпреки че задължението за спазване на разпоредбите на Конвенцията като международен договор със задължителна обвързваща сила може да бъде заличено от „клаузата за общо участие“, или по друг начин, Конвенцията остава добро доказателство за обичайното право на народите, което да бъде разгледано от Трибунала заедно с всички други налични доказателства при определянето на обичайното право, което се прилага в дадена ситуация. ...“

7. Нюрнбергските принципи

38. В средата на 50-те години Комисията по международно право приема „Нюрнбергските принципи“, обобщаващи „признатите принципи на международното право“ в Устава и решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг:

“Принцип I: Всяко лице, което извърши действие, представляващо престъпление по международното право, носи отговорност и подлежи на наказание.

Принцип II: Фактът, че вътрешното право не налага наказание за действие, представляващо престъпление по международното право, не освобождава лицето, което извършва действието, от отговорност по международното право.
...

Принцип IV: Фактът, че едно лице действа по нареждане на правителството или на висшестоящ, не го освобождава от отговорност по международното право, ако моралният избор на практика е бил възможен за него.

Принцип V: Всяко лице, обвинено в престъпление по международното право, има право на справедлив процес по отношение на фактите и правото.

Принцип VI: Престъпленията, посочени по-долу, са наказуеми като престъпления съгласно международното право: ...

(б) Военни престъпления: нарушения на законите и обичаите за водене на война, включващи, но не ограничаващи се до убийство, малтретиране или депортиране с цел робски труд или за всяка друга цел на гражданско население от или в окупирана територия, убийство или малтретиране на военнопленници или на морски екипажи, убийство на заложници, грабеж на държавна или частна собственост, безпричинно разрушаване на градове или села, или разрушения, които не са оправдани от военна необходимост. ...

Принцип VII: Съучастничеството в извършване на престъпление срещу мира, военно престъпление или престъпление срещу човечеството според Принцип VI е престъпление по международното право.

Е. Национално наказателно преследване за военни престъпления след Втората световна война за деяния, извършени по време на тази война

1. *Закон на съюзническия Контролен съвет № 10 – Наказание за военни престъпления, престъпления срещу мира и престъпления срещу човечеството („Закон на Контролния съвет № 10”) и съдебно дело „Заложниците“*

123. Законът на Контролния съвет № 10 е приет през декември 1945 г. от съюзническия съвет, контролиращ Германия, с цел установяване на единна правна основа за наказателно преследване на военнопредстъпници в Германия (различни от тези, които са съдени на съдебния процес в Международния военен трибунал в Нюрнберг). Чл. 1 прави Московската декларация от 1943 г. и Лондонското споразумение от 1945 г. неразделна част от закона. Чл. II (5) гласи:

„Във всеки съдебен процес или наказателно преследване за престъпление, посочено по-долу, обвиняемият няма да има право да се възползва от института на давността по отношение на периода от 30 януари 1933 до 1 юли 1945 г. ...“

124. Този закон също така признава някои деяния, почти идентични с посочените в чл. 6, б. „б“ от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг, за военни престъпления и гласи, че всяко лице се счита, че е извършило военно престъпление, независимо дали е главен извършител или съучастник, дали го е наредило, или го подбудило, дали е взело участие в престъплението, или е свързано с планове или начинания във връзка с извършването му, и дали е член на организация или група, свързана с неговото извършване. Наказанията също са уточнени.

125. В съдебното дело *Заложниците* (делото *Wilhelm List*)¹³ на обвиняемия е повдигнато обвинение във военни престъпления и престъпления срещу човечеството, извършени по време на Втората световна война, свързани главно с прилагането на схема от репресалии под формата на убийства в окупираните територии и налагане на смъртни наказания на италианските войски, след като вече са се предали. Решението отбелязва, че престъпленията, посочени в Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг и в Закона на Контролния съвет № 10, са декларативни по отношение на съществуващите закони и обичаи за водене на война.

126. В решението се отбелязва, че *List* е:

„упълномощен да умиротвори страната с военна сила; той е имал право да накаже онези, които нападнат войските му или саботират неговите транспортни

¹³ *САЩ срещу Wilhelm List и др.*, Правни доклади за съдебни дела за военни престъпления на Комисията за военни престъпления към ООН („LRTWC”), том VIII, 1949 г. (съдебно дело *Заложниците*).

и комуникационни линии, като *francs tireurs* (комбатанти, които не са част от редовната войска); ... Това означава, разбира се, че заловените членове на тези незаконни групи нямат право да бъдат третираны като военнопленници. Срещу обвиняемите не може да бъде повдигнато подходящо обвинение за убийството на такива заловени членове на съпротивителните сили *francs tireurs*.“

39. Що се отнася до военната необходимост, съдебното решение отбелязва следното:

„Военната необходимост позволява на воюващата страна, при спазване на законите за водене на война, да прилага такава сила, която да доведе до пълното предаване на врага с най-малкия възможен разход на време, живот и пари. Като цяло тя разрешава от страна на окупатора да бъдат взети мерки, необходими за защита на безопасността на неговите части и за улесняване успеха на операциите му. Тя позволява унищожаването на живота на въоръжените врагове и на други лица, чието унищожаване е неизбежно поради въоръжения конфликт; тя позволява залавянето на въоръжените врагове и на други лица, които са особено опасни, но не позволява убиването на невинни жители за отмъщение или за удовлетворяване на жаждата да се убива. Унищожаването на имущество, за да е законно, трябва да е императивно изискуемо поради нуждите на войната. Самоцелното унищожаване е нарушение на международното право. Трябва да има някаква разумна връзка между унищожаването на имущество и преодоляването на вражеските сили.“

128. Независимо че трябва да признае, че липсата на официално обявяване на война между Германия и Италия създава сериозни съмнения за това, дали убитите италиански офицери са имали право на статут на военнопленници, трибуналет поглежда отвъд този факт, за да установи, че тяхното смъртно наказание е “незаконно и напълно необосновано.“

2. Други национални съдебни дела

129. След Втората световна война множество национални трибунали започват наказателно преследване на военни престъпления, извършени по време на Втората световна война. В тях се включват наказателните преследвания пред австралийски, британски, канадски, китайски, френски и норвежки военни и граждански съдилища.¹⁴

¹⁴ Делото *Shigeru Ohashi u Ors*, Военен съд на Австралия, 1946, LRTWC, том V; Делото *Yamamoto Chusaburo*, Военен съд на Великобритания, 1946, LRTWC, том III; Делото *Eikichi Kato*, Военен съд на Австралия, 1946, LRTWC, том I; Делото *Eitaro Shinohara u Ors*, Военен съд на Австралия, 1946, LRTWC, том V; *Re Yamashita* 327 U.S. 1 (1946); Делото *Karl-Hans Hermann Klinge*, Върховен съд на Норвегия, 1946, LRTWC, том III; Делото *Franz Holstein u Ors*, Военен трибунал на Франция, 1947, LRTWC, том VIII; Делото *Otto Skorzeny u други*, Военен трибунал на САЩ, 1947, LRTWC, том IX; Делото *Dostler*, Военна комисия на САЩ, 1945, LRTWC том I; Делото *Almelo*, Военен съд на Великобритания, 1945, LRTWC, том I; Делото *Dreierwalde*, Военен съд на Великобритания, 1946., LRTWC, том I; Делото *Abbaye Ardenne*, Военен съд на Канада, 1945, LRTWC, том IV; Делото *Bauer, Schrameck u Falten*, Военен съд на Франция, 1945, LRTWC, том VIII; Делото *Takashi Sakai*, Военен трибунал на Китай, 1946, LRTWC, том III; Делото *Hans Szabados*, Постоянен

Всички се отнасят за нарушения на законите и обичаите за водене на война, а в много от тях става дума за необходимостта от справедлив съдебен процес преди наказването на заподозрените във военни престъпления. Някои съдебни решения подчертават законното позоваване от страна на националните съдилища на международните закони и обичаи за водене на война, и по-специално на правилата относно ненужното унищожаване на имущество на гражданското население, незаконното носене на вражеска униформа и индивидуалната отговорност на висшестоящия командир.

Ж. Следващи конвенции

1. Конвенция за неприлагане срока на давност по отношение на военните престъпления („Конвенцията от 1968 г.)

130. През ноември 1968 г. Общото събрание на ООН приема тази конвенция в отговор на изразените опасения, че предполагаемите военни престъпници (от Втората световна война), които все още не са задържани, могат да избегнат наказателното преследване с течение на времето.

131. Конвенцията от 1968 г. влиза в сила на 11 ноември 1970 г. Тя е ратифицирана от Съветския съюз през 1969 г. и от Латвия на 14 април 1992 г. Тя гласи, доколкото е приложимо, следното:

“Преамбюл

Отбелязвайки, че нито една тържествена декларация, акт или конвенция относно съдебното преследване или наказване за военни престъпления и престъпления против човечеството не предвижда ограничения и по отношение на времето,

Смятайки, че военните престъпления и престъпленията против човечеството спадат към най-тежките престъпления според международното право,

Изхождайки от убеждението, че ефективното наказание на военни престъпления и престъпления против човечеството ще бъде важен фактор за предотвратяване на такива престъпления, за защита на правата на човека и на основните свободи, което ще съдейства за установяване на доверие, стимулиране на сътрудничеството между народите и осигуряване на международен мир и сигурност,

Отбелязвайки, че прилагането на вътрешни правни норми, отнасящи се до срока на давност на обикновени престъпления, към военни престъпления и престъпления против човечеството е въпрос, предизвикващ сериозна загриженост на световното обществено мнение, тъй като пречи на съдебното преследване и наказание на лица, отговорни за такива престъпления,

военен трибунал на Франция, 1946, LRTWC, том IX; Делото *Franz Schonfeld и други*, Военен съд на Великобритания, 1946, LRTWC, том XI (датите са на провеждане на делата или на постановяване на съдебните решения).

Признавайки необходимостта и навременността на утвърждаването в международното право посредством настоящата конвенция на принципа, че не съществува ограничение по отношение на времето спрямо военни престъпления и престъпления против човечеството и осигуряването на универсално приложение на този принцип.“

40. Чл. 1 от Конвенцията от 1968 г. гласи:

„Срокът за давност не се прилага по отношение на следните престъпления, независимо от времето на тяхното извършване:

а) военни престъпления, както те се определят от Статута на Нюрнбергския международен военен трибунал от 8 август 1945 г. и се потвърждават от резолюции 3 (I) от 13 февруари 1946 г. и 95 (I) от 11 декември 1946 г. на Общото събрание на Организацията на обединените нации, и по-специално „сериозните нарушения“, изброени в Женевските конвенции от 12 август 1949 г. за защита жертвите на войната; ...“

2. *Европейска конвенция за неприлагане срока на давност по отношение на престъпленията срещу човечеството и военните престъпления (“Конвенцията от 1974 г.”)*

133. Тази конвенция се прилага за престъпления, извършени преди приемането ѝ, само ако по отношение на съответните престъпления вече не е предявено право на давност. Само две държави подписват Конвенцията от 1974 г. в депозитарната ѝ фаза (Франция и Холандия) и тя влиза в сила през 2003 г. след ратифицирането ѝ от трета държава (от Белгия). Нито СССР, нито Латвия са ратифицирали тази конвенция.

3. *Допълнителен протокол към Женевските конвенции от 12 август 1949 г. (“Допълнителен протокол от 1977 г.”)*

134. Този протокол към Женевските конвенции има за цел да развие и потвърди много от законите и обичаите за водене на война предвид остаряването на много от законите, на които те се основават (по-специално Хагската конвенция от 1907 г.). Много от разпоредбите му препотвърждават съществуващи закони и обичаи за водене на война, докато други разпоредби са конститутивни по естеството си.

41. Първите две “Основни правила” за водене на война са описани в чл. 35:

„1. При всеки въоръжен конфликт правото на участващите в конфликта страни да избират методи и средства за водене на война не е неограничено.

2. Забранено е да се използват оръжия, снаряди, вещества и методи за водене на война, които биха могли да причинят прекалено големи поражения или ненужни страдания. ...“

42. Чл. 39 гласи следното:

“Чл. 39. Емблеми за националност

1. Забранено е да се използват във въоръжен конфликт знамената или военните емблеми, воинските отличителни знаци или униформите на неутрални или други държави, които не участват в конфликта.

2. Забранено е да се използват знамената или военните емблеми, воинските отличителни знаци или униформите на противниковите страни по време на нападения или за прикриване, облагодетелстване, защита или затруднение на военни действия.“

43. Чл. 41 потвърждава закрилата на комбатантите, които са *hors de combat* (извън строя):

„1. Лице, което е признато или което, при съответните обстоятелства, трябва да бъде признато за излязло от строя, няма да бъде обект на нападение.

2. Дадено лице се счита излязло от строя, ако:

а) е във властта на противниковата страна;

б) ясно изразява намерението си да се предаде или

в) е в безсъзнание или по друг начин е изведено от строя поради раняване или болест и следователно не може да се защитава;

при условие, че при всеки от тези случаи то се въздържа от каквито и да било враждебни действия и не прави опит за бягство.“

44. Чл. 48 признава принципа на разграничението:

„За да се осигури зачитането и закрилата на гражданското население и гражданските обекти, участващите в конфликта страни по всяко време ще правят разлика между гражданско население и комбатанти и между граждански и военни обекти, и съответно ще насочват операциите си само срещу военни обекти.“

45. Чл. 50 определя гражданските лица по критерия за нечленуване във въоръжените сили.

„1. „Гражданско лице“ е всяко лице, което не принадлежи към една от категориите, посочени в чл. 4 А (1), (2), (3) и (6) на Третата конвенция и чл. 43 на този протокол.¹⁵ При съмнение дали някое лице е гражданско лице, то ще се счита за гражданско лице.

2. Гражданското население включва всички лица, които са граждански лица.

3. Присъствието сред гражданското население на отделни лица, които не попадат под определението за граждански лица, не лишава населението от това му качество.“

46. Чл. 51 се отнася до закрилата, която се предоставя на гражданското население:

„1. Гражданското население и отделните граждански лица ще се ползват от общата закрила срещу опасности, произтичащи от военни операции. С цел осъществяването на тази закрила, в допълнение към другите приложими норми

¹⁵ Тези разпоредби, към които има препратка, се отнасят до правото на статут на военнопленник и определението за въоръжени сили.

на международното право, при всички обстоятелства ще се спазват изброените норми.

2. Гражданското население като такова, както и отделните граждански лица, няма да бъдат обект на нападение. Актовете на насилие или заплаха с насилие, които имат за цел предимно да тероризират гражданското население, са забранени.

3. Гражданските лица ще се ползват от закрилата, предвидена в този раздел, с изключение на случаите и по времето, когато те вземат пряко участие във военни действия.“

47. Чл. 52 повтаря нормата от обичайното право, че граждански обект (който не е военна цел) няма да бъде обект на нападение. Чл. 52, ал. 3 отбелязва:

„В случай на съмнение дали даден обект, който обикновено е предназначен за граждански цели, например място за поклонение, жилищен дом или други жилищни постройки или училище, се използва за оказване на ефективна подкрепа на военни действия, ще се приема, че този обект не се използва за такива цели.“

48. Чл. 75 предлага закрила на лицата, които са във властта на участващата в конфликта страна и не се ползват от по-благоприятно третиране (статут на военнопленници) съгласно законите и обичаите за водене на война.

ПРАВОТО

I. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 7 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

143. Жалбоподателят се оплаква на основание чл. 7 от Конвенцията, че е жертва на прилагане на наказателното право със задна дата. Той твърди, че деянията, за които е осъден, по време на извършването им през 1944 г. не са представлявали престъпление, и че чл. 7, ал. 2 не е приложим, защото твърдените престъпления не попадат в приложното му поле. Чл. 7 гласи, както следва:

„1. Никой не може да бъде осъден за действие или бездействие, което в момента на неговото извършване не е било квалифицирано като престъпление по националното или международното право. Не може да бъде налагано наказание по-тежко от това, което е било предвидено за съответното престъпление в момента, когато то е било извършено.

2. Този член не изключва съденето и наказването на което и да е лице за действие или бездействие, които в момента на тяхното извършване са представлявали престъпление в съответствие с общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи.“

А. Съдебното решение на Отделението на Съда

144. Отделението разглежда оплакването на жалбоподателя на основание чл. 7, ал. 1 от Конвенцията. То счита, че чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г. се основава повече на международното право, отколкото на вътрешното право, и че приложимите международни правни инструменти са Хагската конвенция и Правилникът от 1907 г. Женевската конвенция (IV) от 1949 г. и Допълнителният протокол от 1977 г. са приети след спорните деяния от месец май 1944 г. и те не биха могли да имат обратно действие. Принципите на Хагската конвенция от 1907 г. са широко признати към 1944 г., имат универсален характер и представляват фундаментални норми на обичайното право *jus in bello* (международното хуманитарно право, регулиращо начина, по който се провежда въоръжения конфликт) и се прилагат по отношение на спорните деяния на жалбоподателя.

145. При определяне на това дали съществува приемливо правно основание, на което жалбоподателят да бъде осъден за военни престъпления, и дали той е могъл разумно да предвиди, че поведението на неговата част на 27 май 1944 г. би го направило виновен за такива престъпления, Отделението отбелязва, че районът на Мазис Бати е подложен на вражески действия, включително от латвийските спомагателни сили към германската администрация.

146. Отделението продължава като разглежда правния статут на жителите на селото и прави разграничение между загиналите мъже и жени. Отделението установява, че жалбоподателят е имал основателни причини да счита, че мъжете от селото са сътрудници на германските сили, дори те да не отговарят на всички елементи на определението за комбатант, *jus in bello* не ги приема автоматично за „граждански лица“ по аргумент на противното. Въз основа на този правен статут на селяните и предвид това, че жалбоподателят е „комбатант“, Отделението постановява, че не е доказано, че нападението на 27 май 1944 г. само по себе си противоречи на законите и обичаите за водене на война, кодифицирани в Хагския правилник от 1907 г., и съответно, че е налице основание за осъждане на жалбоподателя като командващ военната част.

147. Що се отнася до убитите жени, ако те също са сътрудничели на германската администрация, приложими са горните констатации. Алтернативно, ако те са убити в резултат на злоупотреба с власт, това не може да се разглежда като нарушение на *jus in bello* и всяко предприемане на действия по отношение на тях съгласно вътрешното право е погасено по давност още през 1954 г. Би било в противоречие с принципа на предвидимост, ако жалбоподателят бъде наказан близо половин век след изтичане на давностния срок.

148. Накрая, Отделението счита, че делото не изисква отделно разглеждане по чл. 7, ал. 2. Дори ако чл. 7, ал. 2 беше приложим, операцията от 27 май 1944 г. не може да се разглежда като „престъпление в съответствие с общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи“.

Б. Становищата на страните по делото и на третите страни пред Голямата камара

1. Ответното правителство

49. Ответното правителство не е съгласно с мотивите и заключението на Отделението.

150. То смята, че делото следва да се разгледа в съответствие с чл. 7, ал. 1 от Конвенцията, тъй като деянията на жалбоподателя са престъпни по силата на международното и националното право в момента на извършването им. Ролята на Съда съгласно тази разпоредба е да установи дали е налице законова разпоредба, формулирана с достатъчна яснота и достъпност, която определя някои деяния като престъпления, и по-специално дали латвийските съдилища имат право да се позоват на чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г., като по този начин се позовават и на приложимите елементи на международното право. В това отношение престъплението може да бъде дефинирано в писмена и неписмена форма, във вътрешното или международното право, и чл. 7 не поставя извън закона последователното изясняване на правилата на наказателна отговорност чрез съдебно тълкуване, доколкото постигнатото развитие е в съответствие със същността на престъплението. Подобно развитие на наказателното право е още по-значимо, когато една демократична държава, управлявана от върховенството на закона, е превъзмогнала тоталитарния режим и изпълнява задълженията си да образува наказателни производства срещу членове на предишния режим.

151. Ответното правителството обаче счита, че Отделението е превишило спомагателната си роля, променяйки фактическите констатации в решенията на националните съдилища, за които е установено, че са действали в съответствие с чл. 6. В действителност, при повторната преценка на фактите Отделението е пропуснало някои ключови факти около събитията от 27 май 1944 г., установени от Наказателното отделение и потвърдени от Сената на Върховния съд, особено що се отнася до наличието на решение на партизанския трибунал по отношение на селяните от Мази Бати. Във всеки случай, което и да е решение на такъв партизански трибунал би било незаконосъобразно, тъй като е постановено *in absentia* (задочно) в нарушение на основните принципи на справедливия съдебен процес.

Ответното правителство представя на Отделението писма от февруари 2008 г. от Главна прокуратура (за съществуването на партизанския трибунал, за ролята на Мази Бати и жителите му в германската отбрана и защо са раздадени оръжия на селяните), като ги представя повторно и пред Голямата камара.

152. Освен това въз основа на подробно писмено становище ответното правителство твърди, че Съдът трябва да вземе под внимание по-широкия контекст на историческите и политическите събития след края на Втората световна война, и по-специално, че съветската окупация на Латвия през 1940 г. е незаконна, и макар по-късно да е прекъсната от също толкова незаконната германска окупация от 1941 – 1944 г., тя продължава да съществува до възстановяване на независимостта на Латвия в началото на 90-те години. По време на съветската окупация Латвия е възпрепятствана да упражнява суверенните си права и да изпълнява международните си задължения. За разлика от твърдението за причинения на населението страх от червените партизани, твърдението на жалбоподателя, че събитията от 27 май 1944 г. в Мази Бати са елемент на гражданска война, а не на международен въоръжен конфликт между силите на Оста и СССР, представлява изопачаване на фактите.

153. Независимо че Съдът е компетентен да приложи принципите на международното право, ответното правителство не е съгласно с прилагането на международното право от страна на Отделението. То е пренебрегнало или е приложило неправилно няколко основни източници на международното право и принципите, произтичащи от тях, включително критериите за определяне на понятието граждански лица и стандарта за хуманно отношение спрямо тях, принципа, че загубата на статута на гражданско лице не води до загуба на международна хуманитарна закрила, ограниченията по отношение на военната необходимост, както и забраната за вероломни действия. Точно обратното, ответното правителство твърди, позовавайки се изключително на съвременните конвенции и декларации, както и на Устава и решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг, че жалбоподателят очевидно е виновен за военни престъпления, както те са разбирани през 1944 г.

154. Макар да приема, че принципът на разграничението не е съвсем ясен през 1944 г., ответното правителство твърди, че селяните от Мази Бати са „граждански лица“: и наистина, дори ако лицата са въоръжени, дори ако те симпатизират на нацистката окупация и дори ако принадлежат към правоохранителна организация, те не губят своя граждански статут. Във всеки случай, дори да са загубили този статут и да бъдат считани за „комбатанти“, не е допустимо изпълнението на смъртно наказание и убийството на лица, които са *hors de combat* (извън строя), освен ако е имало справедлив съдебен процес (а не са

налице доказателства за такъв), който да установи, че те наистина са замесени в престъпление. Нещо повече, това не са правомерни актове на „законни репресалии срещу воюваща страна“, тъй като, *inter alia*, тези действия срещу военнопленници са забранени от Женевската конвенция от 1929 г., а никога не е ставало дума, че като граждански лица самите селяни са извършили военни престъпления.

155. Освен това действията на жалбоподателя през 1944 г. (и след това) представляват престъпления съгласно националното законодателство. Разпоредбите на Наказателния кодекс от 1926 г. (приет през 1940 г. с указ на Висшия съвет на Латвийската ССР, в сила до 1991 г. и въведен отново през 1993 г.) криминализират и определят наказания за нарушения на правилата и обичаите за водене на война, и тези разпоредби са достатъчно ясни и достъпни. Периодът на неяснота от септември 1991 до април 1993 г. не е от практическо значение, тъй като Латвия има основно международно задължение за наказателно преследване на лица на основата на съществуващото международно право.

156. Без значение е дали жалбоподателят е действителният извършител, тъй като той носи отговорност като командващ.

157. Нито възможността да бъде осъден е погасена по давност, като се вземат предвид, *inter alia*, чл. 14 (и официалните мотиви) на Наказателния кодекс от 1926 г., чл. 45 от Наказателния кодекс от 1961 г. и чл. 1 от Конвенцията от 1968 г., която е в сила със задна дата, както вече е признато от този Съд.

158. В светлината на изложеното по-горе е ясно, че през 1944 г. е било обективно предвидимо, че действията на жалбоподателя са престъпни и не е било необходимо да се доказва, че той е наясно с всеки елемент от точната правна квалификация на действията си. Всъщност, неговата алтернативна версия на фактите (че е търсил селяните, за да ги арестува след осъждането им от партизанския трибунал) е показателна за това, че в момента той наистина е бил наясно, че оспорваното поведение (убийство вместо арест) е престъпно. Неговото осъждане също е било обективно предвидимо, предвид, *inter alia*, декларациите на някои държави по време на Втората световна война и международните и националните наказателни преследвания по време и веднага след тази война, в който процес съветските власти са взели активно участие. Фактът, че той в продължение на години след това е съветски герой от войната, не е от значение: ключовият момент е дали е могло разумно да се предвиди през 1944 г., че деянията му представляват военни престъпления, а не това, че последвалата непредвидена политическа ситуация би изключила наказателното му преследване. Не може да се използва като защита и твърдението му, с което цели да избегне личната си наказателна отговорност, че другите са извършили военни

престъпления, освен ако не е налице достатъчно отклонение от принципа от страна на други държави, за да представлява то доказателство за промяна в международната употреба и обичаи.

159. Обратното, престъпленията на жалбоподателя представляват престъпления „в съответствие с общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи“ по смисъла на чл. 7, ал. 2 от Конвенцията. Тази разпоредба е изготвена също и за да се премахне всякакво съмнение относно валидността на наказателните преследвания след Втората световна война от Международните военни трибунали, и тъй като последващата международна и национална практика е потвърдила универсалната валидност на Международните военни трибунали и техните принципи, то ролята на чл. 7, ал. 2 е вече несъществуваща. Независимо дали тези „общи принципи“ са първичен или вторичен източник на международното право, те произтичат от националните системи, за да запълнят празнините в позитивното и обичайното международно право. В отсъствието на какъвто и да е консенсус по отношение на изследването на националните системи, необходим за създаването на такива принципи, ответното правителство прави преглед на юрисдикции, които към 1944 г. вече са се произнесли по въпроса за военните престъпления, както и на наказателните кодекси на Латвия и СССР. Отбелязвайки, че националните съдилища и трибуналите разчитат на установените принципи на международното право при повдигането на обвинения в нарушения на законите и обичаите за водене на война, ответното правителство твърди, че общите принципи на правото признават деянията на жалбоподателя за престъпни, така че настоящите национални съдилища могат да се позоват на тези принципи.

2. Жалбоподателят

160. Жалбоподателят подкрепя мотивите и заключенията на Отделението и твърди, че не е виновен за престъпления по националното право, международното право или по силата на общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи.

161. Той оспорва твърдението, че Отделението е превишило своята компетентност и неправилно е установило някои факти. Напротив, той твърди, че ответното правителство погрешно и неправилно е цитирало пред Голямата камера фактите, установени от Отделението.

162. Пред Голямата камера той представя своята версия за обстоятелствата около убийството на членовете на групата партизани на майор Chugunov през февруари 1944 г. Тази група се укривала в плевнята на Meikuls Krupniks и загиналите селяни участвали в предаването на партизаните в ръцете на Вермахта, като им устройли клопка: престорили се, че ги пазят, а изпратили информация за тях до хората на Вермахта, които се намирали в околността. На следващия

ден немските войници пристигнали и след като се информирали по-подробно от три жени в селото, убили всички членове на групата на Chugunov. Някои жени, включително майката на Meikuls Krupniks, съблекли дрехите от телата на убитите. Въпросните селяни били възнаградени от германската военна администрация с дърва за огрев, захар, алкохол и пари. Един селянин, впоследствие заловен от други партизани, посочил имената на селяните, предали частта на майор Chugunov.

Той отново подчертава, че е действал в изпълнение на решение на специален партизански трибунал, чието съществуване е доказано. Този трибунал е разследвал и идентифицирал селяните от Мази Бати, които са предали групата на майор Chugunov, и ги е осъдил на смърт. На неговата част е възложено да предаде осъдените лица на трибунала. Той обаче пояснява пред Голямата камара, че предвид условията на продължаващите военни действия по това време, неговата част не е била в състояние да залови селяните и да ги държи в плен (те са пречка по време на военните действия и смъртна опасност за партизаните), нито е било възможно да ги заведе пред партизанския трибунал.

163. Жалбоподателят счита, че правата му съгласно чл. 7, ал. 1 са нарушени. Гаранциите в тази разпоредба са от фундаментално значение и те е трябва да бъдат тълкувани и приложени по такъв начин, че да гарантират ефективна защита срещу произволно наказателно преследване и осъждане. Чл. 7, ал. 2 не е приложим, тъй като твърдените нарушения не попадат в неговото приложно поле.

164. Що се отнася до определението за военно престъпление, жалбоподателят по същество се позовава на Хагската конвенция и Правилника от 1907 г., както и на Устава и решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг, и изключва позоваването на Женевските конвенции от 1949 г. или Допълнителния протокол от 1977 г. по причина, че те са приети след събитията. Тъй като военното престъпление е дефинирано като престъпление, извършено срещу гражданското население от окупатор на окупирана територия, оспорваните деяния не могат да бъдат считани за военни престъпления съгласно международното право или общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи, поради следните причини.

165. На първо място, жителите на селото не са граждански лица. Писмата от февруари 2008 г. от Главна прокуратура са неточни, неадекватни и неправилни, тъй като гласят, че той като обвиняем трябва да обоснове защитата си, а всъщност обвинението трябва да докаже обвиненията си. Въпреки това той представя пред Голямата камара нови документи (от 40-те години и от Латвийския държавен архив), които счита, че доказват редица обстоятелства: план на германските отбранителни постове, включително Мази Бати; забрана

от страна на нацистката администрация „граждански лица“ да носят оръжие – и тъй като такова е предоставено на селяните от Мази Бати, това село очевидно участва във военни операции и е пост на германската отбрана; че загиналите селяни (по-специално членовете на семействата на Bernards Šķirmants, Ambrozs Buls и Meikuls Krupniks) в даден момент се присъединяват към *aizsargi* (охранителна организация в Латвия, която представлява паравоенно формирование, милиция) и че *aizsargi* редовно участват в антисемитски и партизански убийства в Латвия. Освен това той твърди, че Bernards Šķirmants и Meikuls Krupniks са *Schutzmänner*.

Накратко, селяните са или *aizsargi*, или *Schutzmänner*. Съответно, те са въоръжени от и провеждат активна служба за германската военна администрация; предаването на групата на майор Chugnov от тяхна страна не е акт на самозащита, а на сътрудничество. Те не могат да бъдат разглеждани като част от гражданското население и представляват законна военна цел. Жалбоподателят и неговата част, които са комбатанти, имат право да ги накажат.

166. На второ място, Латвия законно е една от републиките на СССР от 1940 г. и е в противоречие с историческите факти и здравия разум да се твърди друго. Декларацията от 4 май 1990 г. и осъждането му целят да се обяви анексирането на Латвия през 1940 г. за незаконно, а не са продиктувани от желание да бъдат изпълнени международните задължения на Латвия да преследва военнопръстѣпниците. На 27 май 1944 г. той е комбатант, който защитава собствената си държавна територия срещу Германия и срещу други граждани на СССР, които активно сътрудничат на Германия (позовавайки се на решението на Окръжния съд в Латгале). Тъй като СССР не е окупираща страна, жалбоподателят не би могъл да бъде извършител на военни прѣстѣпления. Той смята за исторически неточни позициите на ответника и на литовското правителство, които приравняват законното анексиране на Латвия през 1940 г. с немската окупация от 1941 г. Само два варианта са възможни за латвийците през 1944 г. – да бъдат против Германия или против СССР. Той се бори срещу нацистките сили на страната на СССР, за да освободи Латвия, а селяните действат срещу тях съвместно с нацистите.

167. На трето място, не съществува глава за военни прѣстѣпления в Наказателния кодекс от 1926 г. и позоваването от страна на ответното правителство на прѣстѣпленията по глава IX от този кодекс е погрешно, тъй като „прѣстѣпленията“ по тази глава са нарушения на установения ред на военната служба и би трябвало да се разграничават от „военните прѣстѣпления“. Всъщност той отбелязва, че в Наказателния кодекс от 1926 г. е включена наказателна отговорност за неизпълнение на заповед (чл. 193-3).

168. Нещо повече, просто е нямало как да бъде предвидимо, че той ще бъде преследван за военни престъпления. Процесът срещу него е безпрецедентен: това е първият път, в който войник, борил се срещу силите на Оста, е обвинен почти 50 години по-късно. Той е бил едва на 19 години, когато на фона на различни международни споразумения и въоръжени конфликти, за които той не е отговорен, се е борил като член на антихитлеристката коалиция. На 27 май 1944 г. той е смятал (позовавайки се на решението на Окръжния съд в Латгале), че отбранява Латвия като част от СССР и въобще не би могъл да си представи, че в Латвия десетилетия по-късно ще считат, че тя е била незаконно окупирана от Съветския съюз и че неговите действия ще се считат за престъпни. Той подкрепя заключението на Отделението, че не е било предвидимо, че той ще бъде осъден съгласно вътрешното право.

169. И накрая, той твърди също, че Голямата камара следва отново да разгледа оплакванията му по чл. 3, 5, 6, 13, 15 и 18, които са обявени за недопустими с решението на Отделението от 20 септември 2007 г.

3. Правителствата на третите страни

(а) Правителството на Руската федерация

50. Това правителство подкрепя мотивите и заключенията на Отделението.

171. То твърди, че делото следва да се разглежда по чл. 7, ал. 1 и че не изисква отделно разглеждане по чл. 7, ал. 2. Никое лице не може да бъде обявено за носещо наказателна отговорност в съответствие с „общите принципи на правото“, посочени в чл. 7, ал. 2, освен в напълно изключителните обстоятелства след Втората световна война. Тези принципи биха могли да имат някакво значение при зараждането на принципите на международното наказателно право, но тяхното значение намалява с увеличаването на договорното право. Развитието на клон на международното право, регламентиращ наказателната отговорност на физическите лица, е сравнително ново явление и едва през 1990 г., със създаването на международните наказателни съдилища, би могло да се каже, че се е развил режимът на международното наказателно право.

172. Жалбоподателят е осъден в нарушение на чл. 7, ал. 1, тъй като действията му не представляват престъпление съгласно националното или международното право през 1944 г. Националните съдилища на практика са допуснали редица грешки.

173. На първо място, те са приложили неправилни правни норми към делото. Нито Наказателният кодекс от 1961 г., нито новите членове, въведени през 1993 г., са в сила през 1944 г. Същото важи за новия Наказателен кодекс, приет през 1998 г., и съответните му

изменения от 2000 или 2004 г. Чл. 14 от Наказателния кодекс от 1926 г., приет от Латвия, след като е станала част от СССР, предвижда десетгодишен давностен срок за наказателно преследване и не съдържа разпоредби по отношение на военните престъпления.

174. На второ място, ако Хагската конвенция и Правилника от 1907 г. представляват обичайно международно право през 1944 г., то те не осигуряват основание за наказателното преследване на жалбоподателя. Единствено Уставът на Международния военен трибунал в Нюрнберг дефинира личната отговорност, но дори и тогава тя се прилага само по отношение на военнопредстъпниците от Оста.

Дори ако Уставът на Международния военен трибунал в Нюрнберг представлява процес на кодификация, жалбоподателят не е виновен за военни престъпления. Това е така, защото той е обвързан от тези инструменти само по отношение на международния въоръжен конфликт между Германия и СССР, а не и по отношение на действия между съграждани на една и съща държава: през 1944 г. Латвия *de jure* е част от СССР и селяните (въпреки че *de facto* са под германско разпореждане) *de jure* са съветски граждани, така че той и селяните са граждани на СССР. Противно на твърденията на ответника и литовското правителство, този съд не е компетентен да преразглежда историята, и по-специално включването на Латвия в СССР през 1940 г. Правителството на Руската федерация се позовава на „съответните обвързващи инструменти на международното право“ (в които се признава суверенитета на СССР върху цялата му територия) и на срещи след Втората световна война (по време на които посредством споразумение между САЩ и Великобритания е създаден редът след Втората световна война). Като се вземат предвид посочените в международното право критерии за дефиниране на „окупация“, СССР не е окупационна страна в Латвия през 1944 г.

Уставът на Международния военен трибунал в Нюрнберг не означава, че деянията на жалбоподателя са военни престъпления заради статута му на комбатант и убитите селяни, и правителството на Руската федерация оспорва твърденията на ответника и на литовското правителство, що се отнася до правния статут на жителите на селото. Имайки предвид принципа на разграничението, както и критериите за дефиниране на комбатант (*inter alia*, в чл. 1 от Правилника от Хага от 1907 г.), той е комбатант, който е обучен, въоръжен и действа в изпълнение на решението на специален партизански трибунал от името на съветската военна администрация. Селяните са част от милиция, въоръжени са и активно сътрудничат на германската военна администрация. Бидейки сътрудници, селяните вземат активно участие във военните действия и следователно изпълняват всички критерии, за да бъдат класифицирани като комбатанти (или поне като незаконни вражески комбатанти), което ги прави законна военна цел. И накрая,

не е приложим нито един от последващите международни инструменти (Женевските конвенции от 1949 г. или Допълнителния протокол от 1977 г.), тъй те не биха могли да се прилагат със задна дата.

175. На трето място, общият принцип за неприложимост на давностните срокове за военни престъпления не е приложим към деянията на жалбоподателя през 1944 г.: военните престъпления стават „международни престъпления“ едва със създаването на Международните военни трибунали след края на Втората световна война, така че принципът се прилага само след Международните военни трибунали (освен за военнопредстъпници от Оста). Конвенцията от 1968 г. не може да се приложи, тъй като, както е обяснено по-горе, жалбоподателят е действал срещу други граждани на СССР и неговите действия не биха могли да представляват военни престъпления.

176. Поради всички посочени по-горе причини, жалбоподателят не е могъл да предвиди, че той ще бъде съден за военни престъпления за действията си на 27 май 1944 г. В допълнение, като гражданин на Съветския съюз той не би могъл да предвиди, че след 40 години, живеейки на същата територия, той ще живее в друга държава (Латвия), в която ще се приеме закон за криминализиране на деянията, за които той не е бил наказателно отговорен през 1944 г.

177. И накрая, правителството на Руската федерация оспорва, *inter alia*, фактическите въпроси, повдигнати от латвийското правителство пред Голямата камара. Дори Отделението да е превишило своята компетентност (по отношение на фактите и тълкуването на правото), това не променя нищо. Ако Голямата камара се позове на фактите, установени от националните съдилища и разтълкува по различен от вече направеното тълкуване начин съответните международни вътрешни норми, заключението би било същото като това на Отделението. Политическите решения и интереси не могат да променят правната квалификация на деянията на жалбоподателя.

(б) Правителството на Литва

51. Правителството на Литва се произнася по два въпроса.

179. Първият въпрос се отнася за правния статут на балтийските държави по време на Втората световна война и други свързани с тях въпроси на международното право. Противно на посоченото в параграф 118 от решението на Отделението, литовското правителство счита, че този въпрос трябва да бъде взет под внимание при разглеждане, по-специално, на правния статут на воюващите сили в балтийските държави по това време. Всъщност този Съд вече е признал, че трите балтийски държави са загубили своята независимост в резултат на Пакта Молотов-Рибентроп (Договора за ненападение от 1939 г. и тайния протокол към него, Договора за границите и

приятелските отношения от 1939 г. и тайния протокол към него, както и третия съветско-нацистки таен протокол от 10 януари 1941 г.); Пактът е безспорен исторически факт, нелегален договор за извършване на агресия срещу, *inter alia*, балтийските държави, който води до тяхната незаконна окупация от съветските сили. В действителност съветската инвазия в балтийските държави през юни 1940 г. е акт на агресия по смисъла на понятието „агресия”, както е дефинирано в Лондонската конвенция от 1933 г. и Конвенцията между Литва и СССР от 1933 г. Принудителното съгласие на балтийските държави пред лицето на съветския агресор не прави този акт на агресия законосъобразен.

Самият СССР по-рано е третирали *anschluss* (присъединяването) като международно престъпление. В допълнение, през 1989 г. СССР признава своята незаконна агресия срещу балтийските държави (Резолюция относно политическата и правна характеристика на Съветско-германския договор за ненападение от 1939 г.). От това следват два извода: СССР не е получил никакви суверенни права над балтийските държави, така че по силата на международното право балтийските държави никога не са били легитимна част от СССР, и освен това балтийските държави продължават да съществуват като международни правни субекти след агресията на СССР през 1940 г., която агресия води до незаконната окупация на балтийските държави.

Прилагайки тези изводи към фактите по настоящото дело, литовското правителство твърди, че балтийските държави са претърпели агресия от СССР и нацистка Германия: решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг характеризира агресията по начин, третиращ двамата агресори еднакво. Балтийските народи нямат особена причина да чувстват симпатия към който и да било от тях и реално изпитват рационален страх и от двамата агресори (и в това отношение то влиза в спор с посоченото в параграф 130 от решението на Отделението, предвид утвърдения историческия факт на престъпленията на СССР в балтийските държави), така че степента на сътрудничество с един агресор при самозащита не трябва да бъде третирана различно. Не може да се счита, че жителите на балтийските държави са били съветски граждани, тъй като съгласно международното право те запазват балтийската си националност; по-скоро те са жители на окупирана държава, които се опитват да се предпазят и от двамата воюващи окупатори.

180. Вторият въпрос се отнася до характеристиката на наказателните действия на съветските войски срещу местното балтийско население съгласно международното хуманитарно право и международното наказателно право, и по-конкретно дали това население би могло да се счита за „комбатанти“.

Съществуват редица относими правни инструменти в допълнение към Хагската конвенция и Правилника от 1907 г., по-специално Женевската конвенция (IV) от 1949 г. и Допълнителният протокол от 1977 г. Основен принцип на международното хуманитарно право през 1944 г. е, че има фундаментална разлика между въоръжените сили (воюващите) и мирното население (гражданските лица), като втората категория се ползва с имунитет за военно нападение (цитирайки клаузата на Мартенс, вж. параграфи 86 – 87 по-горе). Селяните не отговарят на критериите за комбатанти и следователно не са законна военна цел. Дори и да е имало някаква степен на сътрудничество на селяните с германските сили, селяните би трябвало да запазят закрилата си като граждански лица, освен ако не отговарят на критериите за комбатанти: противоположното мнение ще ги остави на милостта на воюващите командири, които биха могли произволно да решат, че те са комбатанти и в резултат на това са законна военна цел. Убийството на жени, освен ако не участват във военните действия като комбатанти, не е оправдано при никакви обстоятелства, тъй като е в противоречие с най-елементарните съображения и закони на хуманността и повелите на обществената съвест – правителството набляга подчертано на параграфи 141 и 142 от решението на Отделението.

181. Следователно литовското правителство твърди, че наказателните действия на съветските войски срещу местното население на окупираните балтийски държави представляват военни престъпления, които са в противоречие с позитивното и обичайното международно право и с общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи. Тяхното наказателно преследване не нарушава чл. 7 от Конвенцията.

В. Преценката на Голямата камара

1. Молбата на жалбоподателя за повторно разглеждане на въпросите, обявени за недопустими от Отделението

182. В решението си от 20 септември 2007 г. Отделението обявява за допустима жалбата по чл. 7 от Конвенцията и за недопустими оплакванията по чл. 3, чл. 5 (във връзка с чл. 18), чл. 6, ал. 1, чл. 13 и чл. 15 от Конвенцията. Жалбоподателят твърди, че Голямата камара трябва да разгледа отново и да оцени тези недопустими оплаквания.

183. Голямата камара отбелязва, че решението на Отделението да обяви гореспоменатите оплаквания за недопустими е окончателно; следователно тази част от жалбата не стои пред Голямата камара (вж. *К. и Т. срещу Финландия*, №25702/94, § 141, ЕСПЧ 2001-VII, и *Šilih срещу Словения*, № 71463/01, § § 119 - 121, 9 април 2009 г.).

184. Съответно, Голямата камера ще пристъпи към разглеждане на тази част от жалбата, която е обявена за допустима от Отделението, а именно жалбата по чл. 7 от Конвенцията.

2. Общи принципи на Конвенцията

185. Гаранцията, залегнала в чл. 7, представлява съществен елемент от върховенството на закона и заема видно място в защитната система на Конвенцията, което се подчертава и от факта, че не е допустимо изключение по чл. 15 от това правило по време на война или друго извънредно положение. Това правило следва да се тълкува и прилага по начин, който произтича от неговия предмет и цел, така че да предоставя ефективни гаранции срещу произволно наказателно преследване, осъждане и наказание. Съответно, чл. 7 не се ограничава само до забрана на прилагането с обратна сила на наказателното право във вреда на обвиняемия: той също така олицетворява по-общо принципа, че само законът може да определи кое е престъпление и да предпише наказание за него (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), както и принципа, че наказателното право не трябва да се тълкува разширително във вреда на обвиняемия, например по аналогия. От това следва, че престъплението трябва да бъде ясно определено със закон. Това изискване е изпълнено, когато лицето може да узнае от текста на съответната разпоредба – а, ако е необходимо, и с помощта на тълкуването ѝ от съдилищата и получаването на правен съвет – кои негови действия и бездействия ще доведат до това да носи наказателна отговорност.

Когато говори за „право“, чл. 7 има предвид същата концепция като тази, която се споменава и другаде в Конвенцията, когато се използва този термин – понятие, което включва писани и неписани закони и което предполага качествени изисквания, по-специално такива за достъпност и предвидимост. Що се отнася по-конкретно до предвидимостта, Съдът припомня, че колкото и ясно да е изготвена дадена правна разпоредба в която и да е правна система, включително в наказателното право, съществува неизбежен елемент на съдебно тълкуване. Винаги ще има нужда от изясняване на неясните точки и адаптиране към променящите се обстоятелства. Наистина, в някои държави, страни по Конвенцията, непрекъснатото развитие на наказателното право чрез съдебно нормотворчество е добре укрепено и е необходима част от правната традиция. Чл. 7 от Конвенцията не може да се тълкува като обявяващ извън закона последователното изясняване на правилата на наказателна отговорност чрез съдебно тълкуване при различни съдебни дела, при условие че полученото развитие е в съответствие със същността на нарушението и може разумно да се предвиди (*Streletz, Kessler u Krenz срещу Германия* [ГК], №34044/96, 35532/97 и 44801/98, § 50, ЕСПЧ 2001-II; *К.-Н.В. срещу*

Германия [ГК], №37201/97, § 85, ЕСПЧ 2001-II (откъси); *Jorgic срещу Германия*, №74613/01, § § 101 - 109, 12 юли 2007 г.; и *Korbely срещу Унгария* [ГК], №9174/02, § § 69 - 71, 19 септември 2008 г.).

186. Накрая, двете алинеи на чл. 7 са свързани помежду си и трябва да се тълкуват по съгласуван начин (*Tess срещу Латвия* (реш.), №34854/02, 12 декември 2002 г.). Имайки предвид предмета на делото и позоваването на законите и обичаите за водене на война, както те са прилагани преди и по време на Втората световна война, Съдът счита, че е уместно да припомни, че подготвителните работи по Конвенцията показват, че целта на втората алинея на чл. 7 е да уточни, че чл. 7 не засяга законите, които са приети при изключителни обстоятелства в края на Втората световна война с цел да се накажат, *inter alia*, военните престъпления, така че чл. 7 по никакъв начин не се стреми да дава правна или морална оценка на тези закони (*X. срещу Белгия*, №268/57, решение на Комисията от 20 юли 1957 г., Годишник 1, стр. 241). Съдът отбелязва още, че определението за военни престъпления, включено в чл. 6, б. „б“ от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг, е установено като декларативно по отношение на международните закони и обичаите за водене на война, както те са разбирани през 1939 г. (параграф 118 по-горе, параграф 207 по-долу).

187. Съдът първо ще разгледа делото по чл. 7, ал. 1 от Конвенцията. Той не е призван да се произнесе по индивидуалната наказателна отговорност на жалбоподателя, която преди всичко е въпрос за оценка от страна на националните съдилища. Вместо това неговата функция в съответствие с чл. 7, ал. 1 е двойствена: на първо място, да провери дали е налице достатъчно ясно правно основание, като се вземе предвид състоянието на правото към 27 май 1944 г., за осъждане на жалбоподателя за военни престъпления; и на второ място, той трябва да разгледа дали тези престъпления са определени от закона с достатъчна степен на достъпност и предвидимост, така че жалбоподателят да е могъл да знае на 27 май 1944 г. кои действия и бездействия ще доведат до носене на наказателна отговорност за тези престъпления, за да да регулира съответно поведението си (*Streletz, Kessler u Krenz*, § 51; *K.-HW срещу Германия*, § 46; и *Korbely срещу Унгария*, § 73, всички цитирани по-горе).

3. Относителните факти

188. Преди да разгледа тези два въпроса, Съдът ще разгледа споровете относно фактите между страните по делото и третите страни.

189. Съдът припомня, че по принцип той не следва да замества националните юрисдикции. Неговата работа, в съответствие с чл. 19 от Конвенцията, е да гарантира спазването на задълженията, поети от договарящите страни по Конвенцията. Като се има предвид

субсидиарния характер на системата на Конвенцията, не е функция на Съда да поправя твърдените фактически грешки, допуснати от националния съд, освен ако и доколкото те водят до нарушаване на права и свободи, защитени от Конвенцията (вж. съответно *Schenk срещу Швейцария*, решение от 12 юли 1988 г., Серия А №140, стр. 29, § 45; *Streletz, Kessler and Krenz*, цитирано по-горе, § 49; и *Jorgic*, цитирано по-горе, § 102), и освен ако националната оценка е явно произволна.

190. С окончателно съдебно решение Съдът е установил, че съдебният процес на жалбоподателя е съвместим с изискванията на чл. 6, ал. 1 от Конвенцията (параграфи 182 – 184 по-горе). В контекста на жалбата по чл. 7, както посочва и Отделението, Голямата камера няма основание да оспорва фактическото описание на събитията от 27 май 1944 г., посочено в съответните национални решения, а именно в решението на Наказателното отделение от 20 април 2004 г., потвърдено при обжалването от Сената на Върховния съд.

191. Фактите, установени от националните съдилища по отношение на събитията от 27 май 1944 г., са обобщени по-горе (параграфи 15 – 20) и Съдът извлича следните основни елементи. Когато частта на жалбоподателя влиза в Мази Бати, селяните не са ангажирани с военни действия: те се готвят да празнуват Петдесетница и всички загинали селяни са открити от партизаните в домовете им (един в банята и един в леглото). Независимо че доставените от германската военна администрация оръжия и боеприпаси са открити в домовете на загиналите селяни, нито един от тях не е носел тези или други оръжия. Отделението (§ 127) посочва, че този факт не е от значение, но по причини, изложени по-долу, Голямата камера счита, че той е относим. Докато жалбоподателят твърди пред Голямата камера, че никой не е изгорен жив, националните съдилища са установили, че четирима души, сред които три жени, са загинали в горящите стопански постройки. И накрая, никой от убитите селяните не се е опитал да избяга или да окаже някаква форма на съпротива на партизаните, така че преди да бъдат убити, всички те са били невъоръжени, не са се съпротивлявали и са се намирали под контрола на частта на жалбоподателя.

192. Националните съдилища отхвърлят някои фактически твърдения на жалбоподателя. Не е установено, че загиналите селяните са предали частта на майор Chugunov; по-скоро Meikuls Krupniks е издал тази единица на германските сили, считайки, че присъствието ѝ в неговата плевня представлява опасност за семейството му. Архивите не доказват, че загиналите селяните са били *Schutzmänner* (германска спомагателна полиция), а само, че Bernards Šķirmants и съпругата му са били *aizsargi* (членове на латвийската национална гвардия). Не е установено с точност и защо селяните са снабдени с оръжие от

германската военна администрация (дали като награда за информацията за частта на майор Chugunov, или поради факта, че са *Schutzmänner*, *aizsargi*, или имат друго официално спомагателно качество).

193. Страните по делото, както и правителството на Руската федерация, продължават да оспорват тези въпроси пред Съда, а жалбоподателят представя пред Голямата камара нови материали от латвийските държавни архиви. Съдът отбелязва, че спорните факти се отнасят до степента, в която загиналите селяни са участвали във въоръжени действия (чрез предаването на частта на майор Chugunov на германската военна администрация, като *Schutzmänner*, *aizsargi* или в друго официално спомагателно качество), а оттам и до техния правен статут и съответстващото му законно право на закрила. Националните съдилища установяват, че селяните са „граждански лица“, който анализ се подкрепя от латвийското правителство. Разглеждайки някои от фактическите изводи на националните съдилища, Отделението счита мъжете жители на селото за „сътрудници“ и изготвя алтернативни предположения за жените жители на селото. Жалбоподателят и правителството на Руската федерация смятат селяните за „комбатанти“.

194. Вземайки предвид описания по-горе спор, Голямата камара от своя страна ще започне анализа си на базата на хипотеза, която е най-благоприятна за жалбоподателя: че загиналите селяните попадат в категорията „граждански лица, които вземат участие във въоръжените действия“ (чрез, както се твърди, предаване на информация на германската администрация – акт, който би могъл да се определи като „военна измяна“¹⁶) или имат правен статут на „комбатанти“ (въз основа на някоя от предполагаемите спомагателни роли).

195. Съдът пояснява, че селяните не са *francs tireurs* (комбатанти, които не са част от редовната войска), предвид естеството на предполагаемите им деяния, които водят до нападението, както и поради това, че в съответния момент те не участват в каквито и да било военни действия¹⁷. Понятието *levée en masse* (масово въстание) не може да се приложи, тъй като Мазис Батис вече е под германска окупация.¹⁸

¹⁶ Вж. Oppenheim & Lauterpacht (1944), Международно право *Oppenheim*, том II: *Спорове, война и неутралитет*, 6. изд., Longmans Green and Co.: Лондон, стр. 454, цитирано с одобрение по делото *Trial of Shigeru Ohashi и други*, цитирано в параграф 129 по-горе.

¹⁷ Вж. делото *Заложниците*, цитирано в параграфи 125 – 128 по-горе.

¹⁸ Кодекс на Либер (чл. 51); Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 10); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 2.4); и Хагски правилник от 1907 г. (чл. 2).

4. Има ли през 1944 г. достатъчно ясна правна основа за престъпленията, за които е осъден жалбоподателя?

196. Жалбоподателят е осъден по силата на чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г. – разпоредба, въведена от Висшия съвет на 6 април 1993 г. Въпреки че посочва някои действия като примери за нарушения на законите и обичаите за водене на война, тя препраща към „съответните правни конвенции“ за точна дефиниция на военните престъпления (параграф 48 по-горе). Присъдата на жалбоподателя за военни престъпления следователно е базирана на международното, а не на вътрешното право и според Съда трябва да се разглежда най-вече от тази гледна точка.

197. Съдът припомня, че националните власти, а именно съдилищата, следва да решават проблемите, свързани с тълкуването на вътрешното законодателство, така че неговата роля се свежда до проверка, дали последиците от такова тълкуване са съвместими с Конвенцията (вж. *Waite u Kennedy срещу Германия* [ГК], №26083/94, § 54, ЕСПЧ 1999-I, и *Korbely*, цитирано по-горе, § 72).

198. Въпреки това Голямата камара се съгласява с Отделението, че правомощията на Съда за преглед трябва да бъдат по-големи, когато самото право по Конвенцията, в конкретния случай чл. 7, изисква да е налице правно основание за осъждането и присъдата. Чл. 7, ал. 1 изисква от Съда да разгледа дали е налице съвременно правно основание за осъждане на жалбоподателя и по-специално, той трябва да се увери, че резултатът, до който са достигнали компетентните местни съдилища (присъда за военни престъпления в съответствие с чл. 68-3 от предишния Наказателния кодекс), е съвместим с чл. 7 от Конвенцията, дори ако са налице различия между правния подход и мотивите на настоящия Съд и съответните национални решения. По-ограничените правомощия на Съда за преглед биха направили чл. 7 безпредметен. Поради това Съдът няма да изрази мнение относно различните подходи на долустоящите национални съдилища и особено относно решението на Окръжния съд в Латгале от октомври 2003 г., на което жалбоподателят силно разчита, но което е отменено от Наказателното отделение. Вместо това Съдът трябва да установи дали резултатът, достигнат от Наказателното отделение и потвърден при обжалването пред Сената на Върховния съд, е съвместим с чл. 7 (*Streletz, Kessler u Krenz*, цитирано по-горе, §§ 65 – 76).

199. В обобщение, Съдът трябва да провери дали е налице достатъчно ясно правно основание за осъждане на жалбоподателя предвид състоянието на международното право през 1944 г. (вж. съответно, *Korbely срещу Унгария*, цитирано по-горе, § 78).

(а) Значимостта на правния статут на жалбоподателя и на селяните

200. Страните, третите страни и Отделението считат, че жалбоподателят притежава правния статут на „комбатант“. Предвид участието на жалбоподателя в съветска военна част и това, че командва отряда на червените партизани, влязъл в Мазис Бати (параграф 14 по-горе), той по принцип е комбатант според критериите на международното право за този статут, които са формулирани преди влизането в сила на Хагския правилник от 1907 г.¹⁹, консолидирани са с този правилник²⁰ и са солидна част от международното право към 1939 г.²¹

201. Голямата камера отбелязва, че не се спори пред националните съдилища или пред Отделението, че жалбоподателят и неговият отряд са облечени в германски униформи на Вермахта по време на нападението над селяните, следователно не е изпълнен един от споменатите по-горе квалифициращи критерии. Това би могло да означава, че жалбоподателят е загубил статута си на комбатант²² (съответно и правото на нападение²³), а носенето на вражеска униформа по време на битка може само по себе си да представлява нарушение²⁴. Националните съдилища обаче не са осъдили жалбоподателя за отделно военно престъпление на това основание. Този фактор без съмнение има връзка с други свързани военни престъпления, в които той е обвинен (а именно вероломно убийство и раняване, вж. параграф 217 по-долу). Поради това Съдът разглежда жалбоподателя и неговия отряд като „комбатанти“. Една от хипотезите по отношение на загиналите селяни е, че те също могат да бъдат считани за „комбатанти“ (параграф 194 по-горе).

202. Що се отнася до правата, свързани със статута комбатант, през 1944 г. *jus in bello* признава правото на статут на военнопленници на комбатантите, които са заловени, предадени са се или са извадени от строя, а военнопленниците имат право да хуманно третиране²⁵.

¹⁹ Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 49, 57 и 63 – 65); Проект на Брюкселска декларация от 1873 г. (чл. 9); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 2).

²⁰ Чл. 1 от Хагския правилник от 1907 г. (параграф 89 по-горе).

²¹ Установено е, че Хагският правилник от 1907 г. е декларативен за законите и обичаите за водене на война, поне към 1939 г. – решение на Международния военен трибунал в Нюрнберг (параграфи 88, 118 и 207).

²² Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 65).

²³ Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 57).

²⁴ *Inter alia*, Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 16, 63, 65 и 101); Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 13(b) и (f)); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 8(b) и (d)); и Хагски правилник от 1907 г. (чл. 23(b) и (f)). Вж. също: *Дело Otto Skorzeny и други*, цитирано в параграф 129 по-горе; цитира се с одобрението на Oppenheim & Lauterpacht (1944) на стр. 335.

²⁵ Вж. „Женевско право“ (в параграфи 53 – 62 по-горе); Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 49, 76 и 77); Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 23 и 28);

Следователно според *jus in bello* през 1944 г. е незаконно малтретирането и смъртното наказание на военнопленник²⁶, като използването на оръжие е разрешено, ако военнопленниците например се опитват да избягат или да нападнат своите похитители.²⁷

203. Що се отнася до закрилата, дължима на „гражданските лица, които са участвали във военни действия“ – другата хипотеза, направена по отношение на загиналите селяни, Съдът отбелязва, че през 1944 г. разликата между комбатанти и граждански лица (и между съпътстващата ги закрила) е крайъгълен камък на законите и обичаите за водене на война. Международният съд („МС“) описва тази разлика като един от двата „кардинални принципа, съдържащи се в текстовете, съставляващи тъканта на хуманитарното право“.²⁸ Разпоредбите на по-ранните конвенции и декларации показват, че към 1944 г. „гражданските лица“ са дефинирани по аргумент на противното на определението за „комбатанти“.²⁹ Също така, правило на международното обичайно право към 1944 г. е, че гражданските лица могат да бъдат нападани само *докато* вземат пряко участие във военни действия.³⁰

204. И на последно място, ако се подозира, че гражданските лица, които са участвали във въоръжени действия, са извършили нарушения на *jus in bello* (военна измяна например, изразяваща се в предаване на информация към германската военна администрация, параграф 194 по-горе), то за тези деяния те подлежат на арест, справедлив съдебен процес и наказание от военни или граждански съдилища; тяхното

Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 21 и раздел III); Хагски правилник от 1907 г. (раздел II и особено чл. 4); Доклад на Международната комисия от 1919 г.; Устав на Международния военен трибунал в Нюрнберг (чл. 6(b)); и Закон на Контролния съвет № 10 (чл. 2).

²⁶ *Дело Заложниците, Re Yamashita* и *Дело Takashi Sakai*, всички цитирани в параграфи 125 – 129 по-горе.

²⁷ Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 28); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 68); и Хагски правилник от 1907 г. (чл. 8).

²⁸ *Законност на заплахата или използването на ядрени оръжия*, Консултативно становище от 8 юли 1996 г., МС, §§ 74 – 87.

²⁹ Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 22); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 1); Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 9); и проект на Конвенции от Токио и Амстердам от 1934 г. и 1938 г. (чл. 1 от двете). Вж. също: Полеви наръчник на САЩ; Правила за водене на сухоземна война, § 8, 1 октомври 1940 г.; *ex parte Quirin* 317 U.S. 1(1942).

³⁰ *Ex Parte Milligan* 71 U.S. 2 (1866); Oppenheim & Lauterpacht (1944) на стр. 277 (“...през осемнадесети век е универсално признато и обичайно правило на правото на народите, че частните вражески лица не трябва да бъдат убивани или нападани. Дотолкова доколкото те не участват в сраженията, те не могат да бъдат директно нападани и убивани или ранявани”).

смъртно наказание без такъв съдебен процес би било в противоречие със законите и обичаите за водене на война.³¹

(б) Съществувала ли е индивидуална наказателна отговорност за военни престъпления през 1944 г.?

52. Определението за военно престъпление, което преобладава през 1944 г., е нарушение на законите и обичаите за водене на война (“военни престъпления”)³².

206. Съдът по-долу взема под внимание основните стъпки в кодификацията на законите и обичаите за водене на война и възникването на индивидуалната наказателна отговорност до и включително през Втората световна война.

207. Въпреки че понятието за военни престъпления може да бъде проследено назад във вековете, в средата на деветнадесети век се наблюдава период на солидна кодификация на деянията, които представляват военни престъпления и за които от дадено лице може да се търси наказателна отговорност. Кодексът на Либер от 1863 г. (параграфи 63 – 77 по-горе) очертава множество нарушения на законите и обичаите за водене на война и предвижда наказания, а индивидуалната наказателна отговорност присъства в много от неговите членове.³³ Макар да е американски кодекс, той представлява първата съвременна кодификация на законите и обичаите за водене на война и оказва влияние върху по-късните конференции за кодификация, особено върху тази в Брюксел през 1874 г. (параграф 79 по-горе). Оксфордският наръчник от 1880 г. забранява множество деяния като противоречащи на законите и обичаите за водене на война и изрично предвижда, че „нарушителите се наказват с наказанието, предвидено в наказателния закон“. Тези ранни кодификации, и особено Проекта на Брюкселска декларация, от своя страна

³¹ Относно правото на съдебен процес преди наказване за военни престъпления, вж. делото *Заложниците*. Относно правото на военнопленници да бъдат съдени за военни престъпления, вж. Женевската конвенция от 1929 г. (чл. 46). Относно правото на съдебен процес на заподозрените в шпионаж, вж. Проект на декларация от 1874 г. (чл. 20); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 23 – 26); Хагски правилник от 1907 г. (чл. 29 – 31) и *Полеви наръчник на САЩ: Правила за водене на сухоземна война*, 1940, стр. 60. Относно правото на съдебен процес за обвинените във военна измяна, вж. *Полеви наръчник на САЩ: Правила за водене на сухоземна война*, 1940, стр. 59. За съвременната практика, вж. *Ex parte Quirin*; Краснодарските съдебни дела и делата *Shigeru Ohashi и други*, *Yamamoto Chusaburo*, *Eikichi Kato* и *Eitaro Shinohara и други*, (цитирани в параграфи 106 – 110, 114 и 129 по-горе).

³² Вж. по-специално заглавието на Хагската конвенция от 1907 г.; чл. 6(b) от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг; чл. 5(b) от Устава на Международния военен трибунал в Токио и решенията на тези трибунали. Вж. също и: Oppenheim & Lauterpacht (1944), на стр. 451; и Lachs (1945), *Военни престъпления – опит за дефиниране на проблемите*, Stevens & Sons, Лондон, стр. 100 и сл.

³³ Особено в чл. 47, 59 и 71.

вдъхновяват Хагската конвенция и Правилника от 1907 г. Изброените инструменти са най-влиятелните сред по-ранните кодификации и през 1907 г. са обявени за декларативни по отношение на законите и обичаите за водене на война: те дефинират, *inter alia*, съответните ключови понятия (комбатанти, масово въстание, извън строя), изброяват подробно нарушенията на законите и обичаите за водене на война и предоставят остатъчна защита, чрез клаузата на Мартенс, за жителите и воюващите страни в случаите, които не са обхванати от специалните разпоредби на Хагската конвенция и Правилника от 1907 г. Отговорността е на държавите, които трябва да издадат съответни инструкции за своите въоръжени сили и да заплащат обезщетение, ако техните въоръжени сили нарушават тези правила.

Въздействието на Първата световна война върху гражданското население подтиква към приемането на разпоредбите на Версайския и Севърския договори за отговорността, съденето и наказването на предполагаемите военни престъпници. Работата на Международната комисия от 1919 г. (след Първата световна война) и на Комисията за военни престъпления на ООН (по време на Втората световна война) представлява значителен принос по отношение на принципа на индивидуалната наказателна отговорност в международното право. „Женевското право“ (по-специално Конвенциите от 1864, 1906 и 1929 г., вж. параграфи 53 – 62 по-горе) защитава жертвите на войната и предоставя гаранции за извадените от строя военнослужещи и за лицата, които не участват във военните действия. И „Хагското право“, и „Женевското право“ са тясно взаимосвързани клонове на правото, като второто допълва първото.

Уставът на Международния военен трибунал в Нюрнберг съдържа неизчерпателно определение на военните престъпления, за които се носи индивидуална наказателна отговорност, а според решението на този трибунал хуманитарните правила в Хагската конвенция и Правилника от 1907 г. са „признати от всички цивилизовани народи и се считат за декларативни по отношение на законите и обичаите за водене на война“ към 1939 г., и нарушенията на тези разпоредби представляват престъпления, които са наказуеми. Съществува споразумение в съвременната доктрина, че международното право вече е дефинирало военните престъпления и изисква наказателно преследване на техните извършители.³⁴ Следователно Уставът на Международния военен трибунал в Нюрнберг не е наказателно законодателство с обратна сила. Последвалите Нюрнбергски принципи, извлечени от Устава на Международния военен трибунал в

³⁴ Lauterpacht (1944), *Правото на народите и наказването за военни престъпления*, 21 BYIL, стр. 58 – 95, на стр. 65 и сл. и Kelsen (1945), *Правилото срещу законите с обратна сила и наказателното преследване на военните престъпници на Оста*, 2 Сп. на военната прокуратура, стр. 8 – 12, на стр. 10.

Нюрнберг и от Нюрнбергското решение, потвърждават определението за военни престъпления, посочено в Устава, както и това, че всеки, който извърши престъпление съгласно международното право, е отговорен и подлежи на наказание.³⁵

208. През целия този период на кодификация националните наказателни и военни трибунали са основен механизъм за прилагане на законите и обичаите за водене на война. Международното наказателно преследване чрез международни военни трибунали е изключение, като решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг изрично признава продължаващата роля на националните съдилища. Съответно, международната отговорност на държавите въз основа на международни договори и конвенции³⁶ не изключва отговорността им по обичайното право да преследват и наказват, чрез своите наказателни съдилища или военни трибунали, лицата, извършили нарушения на законите и обичаите за водене на война. Международното и националното право (последното включващо транспониране на международните норми) служат за основа на националното наказателно преследване и отговорност. По-специално, когато националното законодателство не предвижда специфичните характеристики на военното престъпление, националният съд може да се позове на международното право като основание за мотивите си, без да нарушава принципа, че само законът може да се определи кое е престъпление и да предпише наказанието за него (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).³⁷

209. Що се отнася до практиката на такива национални съдилища, Съдът отбелязва, че макар много държави да са забранили военните престъпления в своите национални правни системи и военни наръчници преди Първата световна война, много малко от тях наказателно са преследвали собствените си военни престъпници³⁸. Значимо и информативно изключение са американските военни съдилища във Филипините³⁹, както и Лайпцигските и Турските

³⁵ Вж. също чл. 2(b) от Съюзнически закон за Контролния съвет № 10 и делото *Заложниците*, цитирани в параграфи 125 – 128 по-горе.

³⁶ Вж. например чл. 3 от Хагската конвенция от 1907 г.

³⁷ Версайски договор (чл. 229); Московска декларация от 1943 г. и Харковски дела; Лондонско споразумение от 1945 г. (чл. 6); и Нюрнбергски принципи (№ II). Военен съд на САЩ във Филипините, по-специално делото на *Lieutenant Brown*; делото *Llandovery Castle* и делото *Karl Hans Herman Klinge*, всички цитирани в параграфи 97 – 100, 102 и 129 по-горе; Lauterpacht (1944), стр. 65; Kelsen (1945) стр. 10 - 11; Lachs (1945) стр. 8, стр. 22, стр. 60 и сл.; и G. Manner, *Правна същност и наказване на криминални деяния на насилие в противоречие със законите за водене на война*, AJIL, том 37, № 3 (юли 1943), стр. 407 – 435.

³⁸ Meron, T. (2006), *Размисли върху наказателното преследване на военни престъпления от Международните трибунали*, AJIL, том 100, стр. 558.

³⁹ G. Mettraux, *Военните съдилища на САЩ и въоръжения конфликт във Филипините (1899 – 1902): Техният принос към националната съдебна практика*

съдебни дела след Първата световна война. И последно, по време на Втората световна война от самото начало е имало изразено намерение да се гарантира преследването на военнопръстѣпниците⁴⁰ и паралелно с международните наказателни преследвания да се поддържа и принципа на националното наказателно преследване на военнопръстѣпниците.⁴¹ Съответно, освен важните наказателните преследвания от страна на Международните военни трибунали, се провеждат и национални наказателни преследвания по време на Втората световна война (най-вече в СССР⁴²) и веднага след края⁴³, всички отнасящи се до предполагаеми военни пресѣтѣпления, извършени по време на тази война, като някои съдебни дела са забележителни с цялостното си третиране на съответните принципи на законите и обичаите за водене на война, особено що се отнася до необходимостта от справедлив съдебен процес на комбатанти и граждански лица, заподозрени във военни пресѣтѣпления.

210. Съдът отбелязва подробните и противоречиви становища на страните по делото и на третите страни по въпроса за законосъобразността на анексирането на Латвия от СССР през 1940 г., и като следствие от това, по въпроса дали деянията от 27 май 1944 г. имат връзка с международен въоръжен конфликт, за да могат да бъдат считани за военни пресѣтѣпления. Голямата камера счита (както и Отделението в § 112 от решението си), че не е нейна роля да се произнася по въпроса за законността на присъединяването на Латвия към СССР, а във всеки случай по настоящото дело не е и нужно такова произнасяне. Макар през 1944 г. да е необходима връзка с международен въоръжен конфликт, за да могат деянията да се преследват наказателно като военни пресѣтѣпления, това не означава, че само военнослужещи или граждани на воюваща държава могат да бъдат обвинени в такива пресѣтѣпления. Съответната връзка е пряка връзка между предполагаемото пресѣтѣпление и международен въоръжен конфликт, така че предполагаемото пресѣтѣпление да е деяние в подкрепа на целите на войната.⁴⁴ Националните съдилища

относно военните пресѣтѣпления, Сп. за международно наказателно правосъдие (2003), 1, стр. 135 – 150.

⁴⁰ Декларация от Сейнт Джеймс от 1942 г. (по-специално чл. 3); Дипломатически ноти на СССР 1941 – 1942 и Указ на СССР от 2 ноември 1942 г.; Московска декларация, 1943 г.; и Потсдамско споразумение.

⁴¹ Комисия за военни пресѣтѣпления към ООН, създадена през 1943 г.; Лондонско споразумение от 1945 г. (чл. 6), съдебно решение на Международния военен трибунал в Нюрнберг; и Нюрнбергски принципи (Принцип II).

⁴² Параграфи 106 – 110 по-горе (“Наказателно преследване за военни пресѣтѣпления от СССР“, включително Краснодарските и Харковски съдебни дела) и параграф 114 по-горе (*ex parte Quirin*).

⁴³ Параграфи 123 – 129 по-горе.

постановяват, че операцията от 27 май 1944 г. е нагласена, предвид подозрението, че някои селяни са сътрудничали на германската администрация, така че е очевидно, че спорните събития имат директна връзка с международния въоръжен конфликт между Германия и СССР и явно са извършени в подкрепа на съветските военни цели.

211. Съдът разбира индивидуалната отговорност на командира по-скоро като наказателна отговорност за неизпълнение задължението на висшестоящия да упражнява контрол, отколкото като делегирана отговорност за действията на другите. Идеята за наказателна отговорност за действията на подчинените се базира на две отдавна установени обичайни правила: на първо място, че комбатантите трябва да бъдат командвани от висшестоящ, и на второ, че те трябва да се подчиняват на законите и обичаите за водене на война (параграф 200 по-горе).⁴⁵ Индивидуалната наказателна отговорност за действията на подчинените се запазва в някои съдебни дела преди Втората световна война⁴⁶, в кодифициращите инструменти и държавни декларации по време и веднага след тази война⁴⁷, както и в (национални и международни) съдебни дела за престъпления, извършени по време на Втората световна война⁴⁸. Оттогава тя е потвърдена като принцип на обичайното международно право⁴⁹ и е стандартна разпоредба в уставните документи на международните трибунали⁵⁰.

212. И последно, когато международното право не предвижда с достатъчна яснота наказание за военни престъпления, националният

⁴⁴ Lachs (1945), стр. 100 и сл.; делото *Заложниците*, цитирано в параграфи 125 – 128 по-горе.

⁴⁵ *Re Yamashita* и делото *Takashi Sakai*, цитирани в параграф 129 по-горе.

⁴⁶ *Германски военни трибунали: Съдебно решение по делото Emil Müller*, AJIL, том 16 (1922) № 4, стр. 684 – 696.

⁴⁷ Декларация от Сейнт Джеймс от 1942 г. (чл. 3); Московска декларация от 1943 г.; Потсдамско споразумение; Лондонско споразумение от 1945 г. (преамбюл); Устав на Международния военен трибунал в Нюрнберг (чл. 6); и Устав на Международния военен трибунал в Токио (чл. 5(с)).

⁴⁸ Дело *Takashi Sakai*, цитирано в параграф 129 по-горе; Съюзнически закон за Контролния съвет № 10 (чл. 2(2)), приложен по делото *Заложниците*; и *Re Yamashita*, цитирани по-горе.

⁴⁹ *Прокурорът срещу Delalic и други*, IT-96-21-A, съдебно решение от 20 февруари 2001 г., § 195, Апелативна камара на Международния наказателен трибунал за бивша Югославия (“МНТБЮ”); D. Sarooshi (2001 г.), *Отговорността на командира и делото Blaskic*, Тримесечно списание за международно и сравнително право, том 50, № 2, стр. 460; *Прокурорът срещу Blaskic*, IT-95-14-T, съдебно решение от 3 март 2000 г., § 290, Отделение на МНТБЮ.

⁵⁰ Чл. 7(3) от Устава на МНТБЮ; чл. 6 от Устава на Международния наказателен трибунал за Руанда; чл. 25 от Римския статут на Международния наказателен съд; и чл. 6 от Устава на Специалния съд за Сиера Леоне.

съд може, след като обяви обвиняемия за виновен, да определи наказанието въз основа на вътрешното наказателно право⁵¹.

213. Съответно, Съдът счита, че към месец май 1944 г. военните престъпления са дефинирани като действия, които противоречат на законите и обичаите за водене на война, и че международното право съдържа основните принципи, както и широка гама деяния, които съставляват такива престъпления. На държавите най-малкото е разрешено (ако не и задължително) да вземат мерки за наказване на физическите лица за такива престъпления, включително на основата на отговорността на командира. Като следствие от това по време и след Втората световна война международни и национални съдилища осъществяват наказателно преследване на войници за военни престъпления, извършени по време на Втората световна война.

(в) Конкретните военни престъпления, за които е осъден жалбоподателят

214. Съдът следователно ще провери дали е налице достатъчно ясно и съвременно правно основание за конкретните военни престъпления, за които е осъден жалбоподателя, като се ръководи от следните общи принципи.

215. Съдът припомня становището на Международния съд по делото *Corfu Channel*⁵², по което задълженията за уведомяване за наличието на минно поле в териториални води и за предупреждаване на приближаващите бойни кораби са базирани не на съответната Хагската конвенция от 1907 г. (№ VIII), която се прилага във време на война, а на „общите и широко признати принципи“, първият от които е описан като „елементарни съображения за хуманност“, които са дори по-взискателни в мирно време, отколкото по време на война. В своето по-късно консултативно становище по делото *Nuclear Weapons*⁵³, Международният съд се позова на „два кардинални принципа, съдържащи се в текстовете, съставляващи тъканта на хуманитарното право“. Първият, посочен по-горе, е принципът на разграничението, който цели „закрилата на гражданското население и гражданските обекти“, а вторият е „задължението за избягване на ненужно страдание на комбатанти“⁵⁴. Позовавайки се изрично на клаузата на Мартенс,

⁵¹ Кодекс на Либер (чл. 47); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 84); Lauterpacht (1944), стр. 62; и Lachs (1945), стр. 63 и сл.

⁵² Делото *Corfu Channel*, съдебно решение от 9 април 1949 г. Доклади на Международния съд 1949 г., стр. 4, на стр. 22. Вж и: Полеви наръчник на САЩ (описание на „Основни правила“).

⁵³ Делото *Законност на заплахата или използването на ядрени оръжия*, цитирано по-горе, §§ 74 – 87.

⁵⁴ Делото *Законност на заплахата или използването на ядрени оръжия*, цитирано по-горе, §§ 74 – 87. По-конкретно вж.: Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 15 и 16);

Международният съд отбелязва, че Хагските и Женевските конвенции са станали „ненарушими принципи на международното обичайно право“ още с решението на Международния военен трибунал в Нюрнберг. Това е така, защото според Международния съд една голяма част от правилата на международното хуманитарно право, приложими при въоръжен конфликт, са основополагащи за „зачитането на човешката личност“ и за „елементарните съображения за хуманност“. Тези принципи, включително клаузата на Мартенс, представляват правни норми, така че наличието в контекста на войната на поведение, противно на тях, се оценява от съдилищата⁵⁵.

216. Съдът отбелязва на първо място, че националните наказателни съдилища са се позовали главно на разпоредбите на Женевската конвенция (IV) от 1949 г. (параграфи 60 – 62 по-горе), за да осъдят жалбоподателя за малтретиране, раняване и убийство на селяните. Съдът счита, като взема предвид по-специално чл. 23, б. „в“ от Хагския правилник от 1907 г., че дори ако загиналите селяни бъдат приети за комбатанти или граждански лица, които са участвали във въоръжени действия, *jus in bello* през 1944 г. счита обстоятелствата на тяхното убийство и малтретиране за военно престъпление, тъй като тези актове нарушават основно правило на законите и обичаите за водене на война, закрилящо врага, който е изваден извън строя. За да е приложима тази закрила, лицето трябва да е ранено, извадено от строя или неспособно да се отбранява по друга причина (в това число да не носи оръжие), като не е необходимо лицето да има определен правен статут и официално да се е предало⁵⁶. Като комбатанти, селяните също имат право на защита като военнопленници под контрола на жалбоподателя и неговия отряд и последващото им малтретиране и смъртно наказание е в противоречие с многобройните правила и обичаи за водене на война, защитаващи военнопленниците (посочени в параграф 202 по-горе). Съответно, малтретирането, раняването и убиването на селяните представлява военно престъпление.

217. На второ място, Съдът констатира, че националните съдилища основателно се позовават на чл. 23, б. „б“ от Хагския правилник от

Петербургска декларация от 1868 г. (Преамбюл); Оксфордски наръчник от 1880 г. (Предговор и чл. 4); Хагска конвенция от 1907 г. (Преамбюл).

⁵⁵ Делото *Законност на заплахата или използването на ядрени оръжия*, в § 87; Делото *Прокурорът срещу Kupreskic и други*, IT-95-16-T, съдебно решение от 14 януари 2000 г., §§ 521 – 536, Отделение на МНТБЮ; и делото *Правни последици от изграждането на стена в окупираните палестински територии*, Консултативно становище, 7 юли 2004 г., Доклади на Международния съд 2004 г., в § 157.

⁵⁶ Вж., *inter alia*, Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 71); Петербургска декларация от 1868 г.; Проект на Брюкселска декларация (чл. 13(с) и 23); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 9(b)); Хагски правилник от 1907 г. (чл. 23(с)). Вж. също и: делото *Major Waller*, цитирано в параграф 98 по-горе, и чл. 41 от Допълнителния протокол от 1977 г.

1907 г. при постановяването на отделна присъда за вероломно раняване и убийство. Понятията за предателство и вероломство са тясно свързани към съответния момент, така че раняването и убиването е смятано за вероломно, ако бъде извършено така, че врагът неправомерно бъде накаран да повярва, че не е под заплахата от нападение, например чрез неправомерно използване на вражеска униформа. Както е отбелязано в параграфи 16 и 201 по-горе, жалбоподателят и неговият отряд наистина са носели германски униформи по време на операцията в Мазе Бати. Чл. 23, б. „б“ категорично се прилага, ако селяните са считани за „комбатанти“, а също може да се приложи и ако те са считани за граждански лица, участващи във въоръжени действия. В това отношение, текстът на чл. 23, б. „б“ говори за вероломно убийство или раняване на *лица, принадлежащи към вражеска нация или армия*, което може да се тълкува като включващо всички лица, намиращи се под някаква форма на контрол от страна на вражеска армия, включително гражданското население на окупирана територия.

218. На трето място, латвийските съдилища се позовават на чл. 16 от Женевската конвенция (IV) от 1949 г., за да постановят, че изгарянето на бременна жена до смърт представлява военно престъпление в нарушение на специалната закрила, предоставена на жените. Това, че жените, и особено бременните жени, трябва да бъдат обект на специална закрила по време на война, е част от законите и обичаите за водене на война още от Кодекса на Либер от 1863 г. (чл. 19 и 37). Тази закрила е доразвита чрез „Женевското право“ за военнопленниците (счита се, че жените са особено уязвими в тази ситуация)⁵⁷. По мнение на Съда тези прояви на „специална закрила“, във връзка със защитата на клаузата на Мартенс (параграфи 86 – 87 и 215 по-горе), са достатъчни, за да постанови, че е налице приемливо правно основание за осъждането на жалбоподателя за отделно военно престъпление по отношение на изгарянето до смърт на г-жа Krupniks. Съдът намира, че тази гледна точка се потвърждава от многобройните специфични и специални защити за жените, включени веднага след края на Втората световна война в Женевските конвенции (I), (II) и (IV) от 1949 г., по-специално в чл. 16 от последно споменатата конвенция.

219. Четвърто, националните съдилища се позовават на чл. 25 от Хагския правилник от 1907 г., който забранява нападението срещу неотбранявани места. Тази разпоредба е част от група подобни разпоредби в международното право (включително чл. 23, б. „ж“ от Хагския правилник от 1907 г.), които забраняват унищожаването на частна собственост, което не е „наложително поради наличието на повелителна военна необходимост“⁵⁸. Няма доказателства в

⁵⁷ Вж. най-вече чл. 3 от Женевската конвенция от 1929 г.

националното производство, а това не се твърди и пред Съда, че изгарянето на селскостопански сгради в Мази Бати е било наложително.

220. Пето, въпреки че в националното производство е налице позоваване на различни разпоредби от Хагската конвенция от 1907 г., Женевската конвенция (IV) 1949 г. и Допълнителния протокол от 1977 г. по отношение на плячкосването (кражбата на дрехи и храна), няма положителна национална констатация, че се е случила такава кражба.

221. И последно, Съдът би добавил, че дори и да се приеме, че селяните са извършили военни престъпления (каквото и да е техният правен статут), жалбоподателят и неговия отряд, съгласно обичайното международно право през 1944 г., имат право само да арестуват селяните, да гарантират справедлив съдебен процес и едва след това да изпълнят каквото и да е наказание (параграф 204 по-горе). Както отговорното правителство отбелязва, във версията на събитията на жалбоподателя, представена пред Отделението (параграфи 21 – 24 по-горе) и повторена пред Голямата камера (параграф 162 по-горе), жалбоподателят всъщност описва това, което той е трябвало да направи (да арестува селяните, за да бъдат изправени пред съд). Във всеки случай, независимо дали е имало, или не, каквото и да е партизански съдебен процес (параграф 132 от решението на Отделението), задочен съдебен процес без знанието или участието на селяните, последван от тяхната екзекуция, не може да бъде квалифициран като справедлив съдебен процес.

222. Тъй като Съдът счита, че споменатите по-горе деяния на жалбоподателя са могли през 1944 г. да представляват военни престъпления (*Streletz, Kessler u Krenz срещу Германия*, § 76, цитирано по-горе), не е необходимо да се разглеждат останалите обвинения срещу него.

223. Освен това Сенатът на Върховния съд отбелязва, че Наказателното отделение е установило въз основа на доказателствата, че жалбоподателят е организирал, ръководел и предвождал партизанския отряд с намерението, *inter alia*, да убие селяните и да унищожи стопанствата им. Този съд отбелязва, позовавайки се на чл. 6 от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг, че това е достатъчно, за да носи жалбоподателят командна отговорност за действията на отряда си. По-конкретно, установените факти показват, че той *de jure* и *de facto* е контролирал отряда. Предвид целта на

⁵⁸ Кодекс на Либер от 1863 г. (чл. 15, 16 и 38); Проект на Брюкселска декларация от 1874 г. (чл. 13(g)); Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 32(b)); Хагски правилник от 1907 г. (чл. 23(g)); Доклад на Международната комисия от 1919 г.; чл. 6(b) от Устава на Международния военен трибунал в Нюрнберг; и Закон за Контролния съвет № 10 (чл. 2). Вж. също и: делото *Hans Szabados*, цитирано по-горе; Oppenheim & Lauterpacht (1944) на стр. 321.

мисията, установена в рамките на националното производство, той е притежавал необходимия умисъл за престъпление. Собственото твърдение на жалбоподателя пред Голямата камера (че неговата част не е могла да арестува селяните, предвид, *inter alia*, бойните задълженията на отряда и ситуацията, параграф 162 по-горе) е в пълно съответствие с горепосочените факти, установени от Наказателното отделение. Вземайки предвид командната отговорност на жалбоподателя, не е необходимо да се отговоря на въпроса дали националните съдилища правилно са установили, че жалбоподателят лично е извършил някое от деянията в Мазе Бати на 27 май 1944 г. (параграф 141 от решението на Отделението).

224. Последно, Съдът ще изясни два финални пункта.

225. Ответното правителство твърди, че действията на жалбоподателя не могат да се считат за законни репресалии на воюваща страна, на който аргумент нито жалбоподателят, нито правителството на Руската федерация са отговорили по същество. Националните съдилища постановяват, че жалбоподателят е провел операцията в Мазе Бати като „отмъщение“, но те очевидно не приемат такава защита. Съдът не вижда основание да поставя под въпрос отхвърлянето на тази защита от страна на националните съдилища (дали селяните са смятани за комбатанти или за граждански лица, които участват във военните действия).⁵⁹

226. По отношение на § 134 от решението на Отделението, Голямата камера се съгласява с ответното правителство, че твърдението, че другите са също извършили военни престъпления, не може да бъде защита при обвинение във военни престъпления, освен ако тези действия на другите са от такова естество, размах и постоянство, че да представляват доказателство за промяна в международния обичай.

227. В заключение, дори да се предположи, че загиналите селяни могат да се считат за „граждански лица, участвали във въоръжени действия“ или за „комбатанти“ (вж. параграф 194 по-горе), налице е достатъчно ясна правна основа, като се вземе предвид състоянието на международното право през 1944 г., за осъждане и наказване на жалбоподателя за военни престъпления като командир на отряда, отговарящ за нападението над Мазе Бати на 27 май 1944 г. Съдът би добавил, че ако селяните бъдат приети за „граждански лица“, по аргумент на по-силната причина, те биха имали право на още по-голяма закрила.

⁵⁹ Оксфордски наръчник от 1880 г. (чл. 84); Проект на Токийска конвенция от 1934 г. (чл. 9 и 10); Полеви наръчник на САЩ: Правила на сухоземната война от 1940 г.; делото *Заложниците* и делото *Eikichi Kato*, цитирани в параграфи 125 – 129 по-горе, както и МНТБЮ, *Kupreškić и други*, цитирано по-горе. Вж. също и: Oppenheim & Lauterpacht (1944), стр. 446 – 450.

5. *Погасени ли са по давност обвиненията във военни престъпления?*

228. Правителството на Руската федерация поддържа, че всяко наказателно преследване на жалбоподателя е погасено по давност най-късно през 1954 г., предвид максималния давностен срок, предвиден в чл. 14 от Наказателния кодекс от 1926 г. Латвийското правителство счита, че наказателно преследване на жалбоподателя не е с изтекла давност, а жалбоподателят от своя страна се позовава на решението на Отделението.

229. Жалбоподателят е осъден на основание чл. 68-3 от Наказателния кодекс от 1961 г., а в чл. 6.1 от същия кодекс се посочва, че няма давностен срок за, *inter alia*, военни престъпления – и двете разпоредби са включени в Наказателния кодекс от 1993 г. Сенатът на Върховния съд също цитира с одобрение Конвенцията от 1968 г. (параграфи 130 – 132 по-горе). Страните спорят по същество дали наказателното преследване на жалбоподателя (на базата на това, че не е имало давностен срок за съответните престъпления) възлиза на последващо удължаване на националния давностен срок, който би бил приложим през 1944 г., и дали следователно това наказателно преследване представлява прилагане с обратна сила на наказателното право (вж. *Соёте и други срещу Белгия*, №32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 и 33210/96, ЕСПЧ 2000-VII).

230. Съдът отбелязва, че макар жалбоподателят да е наказателно преследван за военни престъпления в Латвия през 1944 г., глава IX „Военни престъпления“ на Наказателния кодекс от 1926 г. не включва гореописаните военни престъпления (жалбоподателят и правителството на Руската федерация се съгласяват с това); следователно националният съд е трябвало да разчита на международното право, за да постанови, че са налице военни престъпления (вж. параграфи 196 и 208 по-горе). По същия начин чл. 14 от Наказателния кодекс от 1926 г. и посоченият в него давностен срок, приложим за престъпления, предвидени само от Наказателния кодекс от 1926 г., не би могъл да е приложим за военни престъпления по международното право, а и в този кодекс не съществува разпоредба, съгласно която неговите разпоредби за давността да имат такова приложение. Точно обратното, Съдът отбелязва, че Наказателният кодекс от 1926 г. е замислен като система, която да преследва „опасни социални действия“, които биха могли да навредят на установения социалистически ред⁶⁰ – терминологията в официалните мотиви към чл. 14 илюстрират това. При тези обстоятелства националното наказателно преследване за военни престъпления през 1944 г. би

⁶⁰ Основни принципи на наказателното право и процес на СССР, 1924; и Ancel, M., *Европейските наказателни кодекси*, том IV, Париж, CFDC, 1971.

следвало да изисква позоваване на международното право не само по отношение на дефиницията на тези престъпления, но също така и по отношение на определянето на приложимия давностен срок.

231. Международното право през 1944 г. обаче не казва нищо по този въпрос. Предишните международни декларации⁶¹ относно отговорността и задължението да се преследват и наказват военните престъпления не съдържат клаузи за приложимия давностен срок⁶². Докато чл. II (5) от Закона за Контролния съвет № 10 касае въпроса, свързан с военните престъпления, извършени на германска територия преди и по време на Втората световна война, нито Уставите на Международните военни трибунали в Нюрнберг и Токио, нито Конвенцията за геноцида от 1948 г., Женевските конвенции от 1949 г. или Нюрнбергските принципи съдържат никакви разпоредби относно погасяване по давност на военните престъпления (което се потвърждава от Преамбюла към Конвенцията от 1968 г.).

232. Основният въпрос, на който следва да отговори настоящият Съд, е дали в някой момент преди наказателното преследване на жалбоподателя тези деяния са погасени по давност съгласно международното право. От предходния параграф следва, че през 1944 г. не е налице давностен срок, определен от международното право по отношение на наказателното преследване на военни престъпления. Развитието на международното право от 1944 г. насам също не налага какъвто и да е давностен срок по отношение на обвиненията за военни престъпления срещу жалбоподателя⁶³.

233. В обобщение, Съдът заключава, първо, че разпоредбите на националното законодателство относно давността не са приложими (параграф 230 по-горе), и второ, че обвиненията срещу жалбоподателя не са погасени по давност по силата на международното право (параграф 232). Съдът заключава, че наказателното преследване на жалбоподателя не е погасено по давност.

⁶¹ Включително Декларацията от Сейнт Джеймс от 1942 г.; Московската декларация от 1943 г.; и Уставите на Международните наказателни трибунали в Нюрнберг и Токио.

⁶² Преамбюл към Конвенцията от 1968 г.

⁶³ Комисия на ООН по правата на човека (1966). *Въпрос за неприложимостта на давностния срок за военни престъпления и престъпления срещу човечеството: Проучване, представено от Генералния секретар* UN Doc. E/CN.4/906, на стр. 104; Конвенцията от 1968 г.; Robert H. Miller. *Конвенцията за неприлагане на давност по отношение на военните престъпления и престъпленията против човечеството*, AJIL, том 65, № 3 (юли 1971 г.), стр. 476 – 501 и посочените там препратки; Конвенцията от 1974 г.; Статут на Международния наказателен съд; и Kok R. (2001) *Давността в международното наказателно право*, TMC Asser Press, Хага, стр. 346 – 382.

6. *Могъл ли е жалбоподателят да предвиди, че съответните деяния представляват военни престъпления и че ще бъде наказателно преследван?*

234. По-нататък жалбоподателят твърди, че той не е могъл да предвиди, че спорните деяния представляват военни престъпления, нито да очаква, че впоследствие ще бъде съден.

На първо място, той подчертава, че през 1944 г. е млад войник, намиращ се в бойна ситуация зад вражеските линии, далеч от описаните по-горе международни събития, при които обстоятелства той не е могъл да предвиди, че деянията, за които е осъден, могат да представляват военни престъпления. На второ място, той твърди, че е било политически непредвидимо, че ще бъде съден: неговото осъждане след обявяването на независимостта на Латвия през 1991 г. е политически акт на латвийската държава, а не е продиктувано от реално желание за изпълнение на международните ѝ задължения за наказателно преследване на военнопредстъпниците.

235. Що се отнася до първия пункт, Съдът счита, че в контекста на това, че е бил командващ офицер и с оглед законите и обичаите за водене на война, концепциите за достъпност и предвидимост трябва да се разглеждат заедно.

Съдът припомня, че обхватът на понятието за предвидимост зависи в значителна степен от съдържанието на съответния правен инструмент, областта, която той е предназначен да регулира и броя и състоянието на онези, до които се отнася. Лицата, които извършват професионална дейност, трябва да подхождат с висока степен на предпазливост при практикуване на професията си и може да се очаква, че ще обръщат специално внимание на оценката на рисковете, произтичащи от тази дейност (*Pessino срещу Франция*, №40403/02, § 33, 10 октомври 2006 г.).

236. Що се отнася до това, дали квалификацията на спорните деяния като военни престъпления, базирана изключително на международното право, може да се счита за достатъчно достъпна и предвидима за жалбоподателя през 1944 г., Съдът припомня, че преди това е установено, че индивидуалната наказателна отговорност на обикновения войник (граничен служител) е определена с достатъчна достъпност и предвидимост чрез, *inter alia*, изискването за спазване на основните международни инструменти за правата на човека, които инструменти сами по себе си не предвиждат индивидуална наказателна отговорност, а един от тях не е ратифициран от съответната държава към съответния момент (*К.-НВ срещу Германия*, §§ 92 – 105, цитирано по-горе). Съдът счита, че дори един обикновен войник не би могъл да покаже пълно и сляпо подчинение на заповеди, които явно нарушават не само вътрешното право, но и международно признати права на човека, по-специално правото на живот, което е най-

висшата ценност в международната йерархия на човешките права (*К.-Н.В. срещу Германия*, в § 75).

237. Вярно е, че Наказателният кодекс от 1926 г. не съдържа позоваване на международните закони и обичаи за водене на война (както и в: *К.-Н.В. срещу Германия*) и че тези международни закони и обичаи не са официално публикувани в СССР или в латвийската ССР (както и в: *Korbely срещу Унгария* [ГК], цитирано по-горе, в §§ 74 – 75). Все пак това не може да бъде от решаващо значение. Както става ясно от заключенията в параграфи 213 и 227 по-горе, международните закони и обичаи за водене на война през 1944 г. са достатъчни сами по себе си, за да бъде установено наличието на индивидуална наказателна отговорност.

238. Нещо повече, Съдът отбелязва, че през 1944 г. тези закони представляват подробна специална регулация за определяне параметрите на престъпното поведение по време на война, насочена главно към въоръжените сили и особено към командирите. Настоящият жалбоподател е сержант в Съветската армия, зачислен към полк от резерва на латвийската дивизия: по това време той е член на отряд командоси и командва взвод, чиято основна дейност е военен саботаж и пропаганда. Като се има предвид позицията му на командващ офицер, Съдът е на мнение, че от него би могло разумно да се очаква да обърне специално внимание върху оценяването на рисковете, свързани с операцията в Мази Бати. Съдът счита, че като се има предвид явно незаконосъобразния характер на малтретирането и убийството на деветимата селяни при установените обстоятелства на операцията на 27 май 1944 г. (параграфи 15 – 20 по-горе), дори и най-беглото разсъждение от страна на жалбоподателя щеше да покаже най-малкото, че спорните деяния рискуват да се окажат в противоречие със законите и обичаите за водене на война, по начина, по който те са разбирани по онова време, и по-специално, че съществува риск те да представляват военни престъпления, за които като командир той може да бъде индивидуално и наказателно отговорен.

239. Поради тези причини Съдът счита за разумно да постанови, че през 1944 г. жалбоподателят е могъл да предвиди, че спорните деяния могат да се квалифицират като военни престъпления.

240. Що се отнася до второто му твърдение, Съдът отбелязва декларациите за независимост от 1990 и 1991 г., непосредственото присъединяване на новата Република Латвия към различни инструменти за правата на човека (включително през 1992 г. към Конвенцията от 1968 г.) и последващото включване през 1993 г. на чл. 68-3 в Наказателния кодекс от 1961 г.

241. Съдът припомня, че е законно и предвидимо държавата правопреемник да води наказателни производства срещу лицата, които са извършили престъпления в рамките на предишния режим, и че

съдилищата на тази държава не могат да бъдат критикувани заради прилагането и тълкуването на правните разпоредби, които са в сила към момента на настъпване на събитията по време на предишния режим, но в светлината на принципите, които ръководят държавата, базирана на принципите на върховенството на закона, и като се вземат предвид основните принципи, върху които е изградена системата на Конвенцията. Това важи особено за случаите, при които спорният въпрос се отнася до правото на живот, което е най-висшата ценност в Конвенцията и в международната йерархия на правата на човека, и което право договарящите страни имат основно задължение по Конвенцията да защитават. Както задължението на дадена държава за наказателно преследване, базирано на законите и обичаите на водене на война, така също и чл. 2 от Конвенцията повелява държавите да предприемат подходящи мерки за опазване живота на лицата под тяхна юрисдикция и предвижда основното задължение за гарантиране на правото на живот чрез въвеждане на ефективни наказателноправни разпоредби за възпиране извършването на престъпления, които застрашават живота (виж *Streletz, Kessler u Krenz*, §§ 72 и 79 – 86, и *K.-H.W. срещу Германия*, цитирано по-горе, §§ 66 и 82 – 89). За настоящите цели е достатъчно да се отбележи, че цитираните по-горе принципи са приложими за такава смяна на режима, каквато е извършена в Латвия след декларациите за независимост от 1990 и 1991 г. (вж. параграфи 27 – 29 и 210 по-горе).

242. Що се отнася до позоваването на жалбоподателя на подкрепата на съветските власти от 1944 г. насам, Съдът счита, че този аргумент не е от значение за правния въпрос дали е било предвидимо, че спорните деяния от 1944 г. представляват военни престъпления.

243. Съответно, наказателното преследване на жалбоподателя (и по-късното му осъждане) от Република Латвия въз основа на международното право, което е в сила към момента на извършване на спорните деяния, приложено от нейните съдилища, не може да се счита за непредвидимо.

244. В светлината на всички изложени по-горе съображения, Съдът заключава, че по времето, когато са извършени, деянията на жалбоподателя представляват престъпления, определени с достатъчна достъпност и предвидимост от законите и обичаите за водене на война.

Г. Заключение на Съда

245. Поради всички изложени по-горе причини, Съдът счита, че осъждането на жалбоподателя за извършване на военни престъпления не представлява нарушение на чл. 7, ал. 1 от Конвенцията.

246. Следователно делото не изисква отделно разглеждане на присъдата на жалбоподателя по чл. 7, ал. 2 от Конвенцията.

ПО ИЗЛОЖЕНИТЕ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ

1. *Отхвърля* единодушно искането на жалбоподателя да разгледа оплакванията, обявени за недопустими от Отделението;
2. *Реша* с четиринадесет гласа на три, че не е налице нарушение на чл. 7 от Конвенцията;

Изготвено на английски и френски език и обявено на 17 май 2010 г. в открито заседание в Сградата на правата на човека, Страсбург.

Michael O'Boyle
Заместник-секретар

Jean-Paul Costa
Председател

В съответствие с чл. 45, ал. 2 от Конвенцията и чл. 74, ал. 2 от Правилника на Съда, към настоящото решение са приложени следните особени мнения:

- а) съвместно особено мнение на съдиите Rozakis, Tulkens, Spielmann и Jebens;
- б) особено мнение на съдия Costa, към което се присъединяват съдиите Калайджиева и Poalelungi.

J.-P.C.
M.O'B.

Особените мнения не са преведени, но могат да се намерят на английски и/или френски език във версията на съдебното решение на официалния език (езици) в базата данни с практиката на Съда HUDOC.

© **Съвет на Европа/Европейски съд по правата на човека, 2013.**

Официалните езици на Европейския съд по правата на човека са английски и френски. Този превод не обвързва Съда и Съдът не носи никаква отговорност за неговото качество. Той може да бъде изтеглен от базата данни с практика на Европейския съд по правата на човека HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) или от друга база данни, с която Съдът го е споделил. Може да бъде възпроизвеждан с нетърговска цел при условие, че се цитира пълното заглавие на делото, заедно с посочените по-горе указания за авторското право. В случай че част от този превод ще се използва с търговска цел, моля, свържете се с publishing@echr.coe.int

© **Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013.**

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int

© **Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2013.**

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int